

T A R T A L O M

▶ 3	ANDRÉ FERENC	
	kútbanező, kelemenné	versek
▶ 7	HÁY JÁNOS	
	Haza, A tanács, Hírnév, Ne légy rest, Aki tesz, A hatalmas, Góg és szerencse, Kis dolgok, Lélek, A fősvény, A zsgori, Lelkiismeret, Ki vagyok	versek
▶ 11	ORAVECZ IMRE	
	Alkonynapló	naplójegyzetek
▶ 15	FALCSIK MARI	
	Nyárvég, búcsú: Míg ballagunk a házig, Földvétel, Ó, a nyár adta hátterek	versek
▶ 18	GYÓRI LÁSZLÓ	
	Öreg öröm, Ninive	versek
▶ 20	HARTAY CSABA	
	Épül és áll, Halpénz, Nád	versek
▶ 23	KÜRTI LÁSZLÓ	
	Sejtmemória, Fröccstej	novellák
▶ 26	BIRÓ ERIKA	
	ágakra nem, egérszag, feketealakos, határfelületek	versek
▶ 29	BÍRÓ JÓZSEF	
	Búcsúzik a királynő	vers
▶ 32	FEKETE VINCE	
	A Kárpátok Génusza, Karácsony, Más történet	versek
▶ 35	ECSÉDI ORSOLYA	
	Single ladies, Zsilip	novellák
▶ 39	GÁL FERENC	
	Járó föld	vers
▶ 41	BÁNKÖVI DOROTTYA	
	Hajnali tűnődések, Most	versek
▶ 43	VÖRÖS ISTVÁN	
	Petőfivel átiratok	versek
▶ 50	MÁRTON LÁSZLÓ	
	Bilincsfétis, hóhérbűvölet – Az elnyomás metaforái Petőfinél	esszé
		PAPÍRHAJÓ
▶ 55	MIKLYA ZSOLT	
	Bújócska-zsoltárok	versek
▶ 58	CZEINER-SZÜCS ANITA	
	A királynő kutyái	gyerektörténet
▶ 60	TIMÁR KRISZTINA	
	Ég és föld összekötve – Limpár Ildikó: Emlékek tava	kritika

MŰHELY

▶ 62	FRIED ISTVÁN	„Pályatársam, s szeretett barátom” – <i>Petőfi Sándor két verse Jókai Mórhoz</i>	tanulmány
▶ 68	HALMAI TAMÁS	Toronyiránt – <i>Kalász Márton újhölderlini költészetéről</i>	esszé
▶ 71	KOLOZSI ORSOLYA	A periféria perifériája – <i>Tar Sándor Mért jó a póknak?</i> című kötetének első három szövege	tanulmány
▶ 76	BODROGI CSONGOR	Felvidéki Sziszüfoszok – <i>Bánki Éva Esővárosáról</i>	tanulmány

▶ 80	FÁBIÁN LÁSZLÓ	A tudathasadás apoteózisa ellen – <i>Oroján Istvánnak ajánlva</i>	tanulmány
▶ 88	BAJI MIKLÓS ZOLTÁN	„Szeretet-adás” – <i>Schéner Mihály centenáriumán</i>	köszöntő

FIGYELŐ

▶ 90	FARKAS GÁBOR	Apály és dagály között – <i>Fekete Vince: Halálgyakorlatok</i>	kritika
▶ 92	FAZEKAS SÁNDOR	A fürdővendég hite – <i>Szálinger Balázs: Koncentráció</i>	kritika
▶ 95	VOJNICS-ROGICS RÉKA	„...úgy nézni a dolgokat, ahogy vannak”? – <i>Kiss Ottó: A Kék Oroszlán bezár</i>	kritika
▶ 98	BUDAY BÁLINT	Mátrix újratöltve – <i>Regős Máttyás: Lóri és a kihalt állatok</i>	kritika
▶ 101	OLÁH ANDRÁS	A megmaradás példája – <i>Farkas Gábor: Magyarok Moldvában</i>	kritika

K tbronz 

kutainhoz v solt gyermeknek
sz knek hogy k veket dobjanak
sz malk t h ny m sodperc amig
csobbanva futott a v zt r s
zsvajuk a matric k st matrac

kutainhoz ny tott k nyvek
sz mukba f rhang  feljegyz s
elj nek k s sni arcukat
k nek a hajukba d l t
j nek hogy k s kat t rj nek

kutainb l  tett asztalra
kuzak f l v dr kkel a nappalra
csobog  stavakban f nd nek
n gi sz kelmek t nt m ts it
m rszolgatj k n ma imak nt

hallgatag n k egy mely  jszak n
kidugj k fej k a hold al l
arcukon hangos csillagok
k tba  v lt nek s hallgatj k
amit egy idegen v l st l

kutainhoz  negaszongok
 tk z nek ar tlan vedkekkel
hogy kim rj k n gi arcukat
h l inget masnak v r ben
s hajnalban sz mnyakkal kelnek fel

Andr  Ferenc

kútbanező

kutaimhoz vásott gyermekek
szöknek hogy köveket dobjanak
számolják hány másodperc amíg
csobbanva fut szét a víztükör
zsivajuk a mohák közt marad

kutaimhoz nyúzott leányok
szemükben forrongó fergeteg
eljönnek lemosni arcukat
fönnak a hajukba dáliát
jönnek hogy korsókat törjenek

kutaimból érett asszonyok
húzzák föl vödörrel a napfényt
csobogó szavakban fürdenek
régiszerelmek tört rózsáit
morzsolgatják néma imaként

hallgatag nők egy mély éjszakán
kidugják fejük a hold alól
arcukon hunyorgó csillagok
kútba üvöltének s hallgatják
amit egy idegen válaszol

kutaimhoz öregasszonyok
érkeznek ormótlan vedrekkal
hogy kimerjék régi arcukat
hálóinget mosnak vizében
s hajnalban szárnyakkal kelnek fel

kelemenné

falazz nekem kelemenné
falak helyett tartsd a hátad
tarts ki tudom hazamennél
de a hajnal meg nem láthat

nem láthat meg senki kinek
arca mészke keze malter
s tekintete olyan hideg
mint akit kopó kapart el

álmában sem könnyűvérű
kinek folyó vére sincs már
amit elhagysz visszatérül
telik és ürül a kincstár

már csak hajnalhasadásig
bírd ki értem kelemenné
nap kötőanyaggá szárít
így kövülsz csikorgó mennyé

feltakarítalak reggel
s áldlak hogy egy ország hallja
bírd ki sajtó idegekkel
míg szakad a porzsák alja

bár minden perc egyre hosszabb
érettünk kell kitartanod
ha az égbolt fölénk roskad
te is halott én is halott

nem lesz magos várunk nem lesz
dohosodó pincebátat
csak kötőanyagnak kellesz
kelemenné tartsd a hátad

de hogy virradat kiárad
és a napvilág reásüt
éjjel mi nem ezt a várat
nem mi nem ezt építettük

kelemenné menjünk innen
nem mi raktuk ezt a házat
nekünk itt több dolgunk nincsen
tartsa össze csúf gyalázat

jöjj szemünk túl sokat látott
masíroznak mint a hangyák
a pocakos pufajkások
s pacalgőzben felavatják

jaj bocsáss meg kelemenné,
mészporral tömöm be számat
hadd kössön bennem cementté
s többet tőled ne kívánjak

ne tartsd tovább kelemenné
most már látom mit csináltak
legyünk inkább elevenné
egyenesítsd ki a hátad

Mese (2001; cseresznyefa; 90×53 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 2002.6.1.; vétel a Képző- és Iparművészeti Lektorátus támogatásával)

Haza

Jobb egynek a sokért,
mint soknak az egyért
halált szenvedni.
Jobb a haza kedvéért,
mintsem vesztéért
vérrel
a földet festeni.

A tanács

Ki nem hallgat másra,
csupán önmagára,
gyakran megbotlik.
Tetőn, ha ül is,
tántoroghat ott is,
s földre sikamlík.
Akinek esze van,
figyel a tanácsra,
s dolgában nem romlík.

Hírnév

Növekszik annak a hája,
akit dicsér a világ szája,
de a hírnév mit sem ér,
ha nincs, ki a sírodig elkisér.

Ne légy rest

Ha híres leszel és sikeres,
akkor se legyél rest.
Aki naphosszat henyél,
az élete mit sem ér.
Az úr is azt mondja szüntelen,
ne legyél haszontalan.

Aki tesz

Nem tudja, aki otthon ül,
mit tesz az, ki ellenszegül
a hatalomnak.
Nem tudja, ki nem cselekszik,
mit tesz az, ki megverekszik
a hazájáért.

A hatalmas

Kitől rettegnak,
kit reszketve néznek,
maga is félhet.
Mikor hatalma nem lesz,
szívében tör lesz,
s kifolyik belőle az élet.

Gőg és szerencse

Gőg és szerencse
dorbézolnak egy este,
de másnap a szerencse
elbújik a gőg elől,
s ki fekszik helyette
a lábai előtt,
hát nem más,
mint a pusztulás.

Kis dolgok

A kis dolgok lassan nőnek,
de mint a magas tornyok
egyszer nagyok lesznek.
S mikor a régi nagyok
robajjal összedőlnek,
mint az apró fák a szélnek,
ők ellene állnak az időnek.

Lélek

Orcád szennyét tükör
tudja megmutatni,
magadat magadban
csak te tudod felkutatni.

A fösvény

A fösvény csak a csontot rágja,
tele van pénzzel,
mégis leszakad a nadrágja.

A zsugori

Ki örökké azt nézi,
milyen drága,
ennek mára
megint magasabb
lett az ára,
az nem gondol
korgó gyomrára.

Lelkiismeret

Mikor a lelkiismeret belülről rág,
megrettensz akkor is, ha roppan egy ág.

Ki vagyok

Ki vagyok, mi vagyok?
Mekkora és hányadik?
A létem embertől
vagy istentől származik?
Féreg vagyok és senki,
mégis az égben
akarok lenni.

FORRÁSMEGJELÖLÉS:

Alább a verseket inspiráló szövegek pontos helyét adjuk meg a közlés sorrendjében. A legtöbb a sokkötetes *Régi magyar költők tárában* szerepel, ezt a továbbiakban RMKT rövidítéssel használjuk.

Haza Fráter István: Paraphrasis rithmica az az verses magyarázat (RMKT, 12. k. 625-643)

A tanács Fráter István: Paraphrasis rithmica az az verses magyarázat (RMKT, 12. k. 625-643)

Hírnév Fráter István: Paraphrasis rithmica az az verses magyarázat (RMKT, 12. k. 625-643)

Ne légy rest Fráter István: Paraphrasis rithmica az az verses magyarázat (RMKT, 12. k. 625-643)

Aki tesz Fráter István: Paraphrasis rithmica az az verses magyarázat (RMKT, 12. k. 625-643)

A hatalmas Fráter István: Paraphrasis rithmica az az verses magyarázat (RMKT, 12. k. 625-643)

Gőg és szerencse Fráter István: Paraphrasis rithmica az az verses magyarázat (RMKT, 12. k. 625-643)

Kis dolgok Fráter István: Paraphrasis rithmica az az verses magyarázat (RMKT, 12. k. 625-643)

Lélek Fráter István: Paraphrasis rithmica az az verses magyarázat (RMKT, 12. k. 625-643)

A fősvény Fráter István: Paraphrasis rithmica az az verses magyarázat (RMKT, 12. k. 625-643)

A zsugori Fráter István: Paraphrasis rithmica az az verses magyarázat (RMKT, 12. k. 625-643)

Lelkiismeret Fráter István: Paraphrasis rithmica az az verses magyarázat (RMKT, 12. k. 625-643)

Ki vagyok Fráter István: Paraphrasis rithmica az az verses magyarázat (RMKT, 12. k. 625-643)

Alkonynapló

(8030 kilométer magány) 11 egy éve végzem sétám a Tarna-parton, annak egy oda-vissza minimum 4 kilométert kitevő szakaszán. Olykor M. is velem tart, de többnyire egyedül. És nem mindennap. Ha biciglizem, ha rossz az idő vagy távol vagyok, akkor ez elmarad. Ha csak az év felét veszem alapul, és ilyenformán 2007,5 nappal számolok, és megszorozom 4-gyel, akkor 8030-at kapok. Vagyis ennyi kilométert tettem meg magamban a 11 év alatt.

(J. vágya) Rendellenességet észlelt a nőgyógyász a méhnyakán, és szövettani vizsgálatra küldte. Mindjárt a legrosszabbra gondolt. Aztán kiderült, hogy nem a legrosszabb, de viszonylag rövid időközökben kontrollra kell járnia. Nem nagyon volt beteg eddig életében, és újból megijedt, mintha ez burkoltan mégis a rettegett diagnózist jelentené. Csalódottan-tréfásan így fakadt ki: *Pedig én igenis 80 évig akarok élni.* Biztosítottam, hogy fog, és ezt arra alapoztam, hogy én nem akartam, mégis megértem a 80.-at.

(Szökevényképek) Valahányszor hazaindulok Kaliforniából, közelebbről Santa Barbarából vagy Venturából, Los Angelesbe, a reptérre tartva, abban a tudatban, hogy utoljára, megpróbálok egy utolsó képet (óceánpart Carpinteriánál, a Santa Clara folyó völgye a 126-os autópálya-elágazásnál, a Topatopa-hegység csúcsa Santa Paula fölött, a Calabasasi-magaslatok valamelyike Agoura Hills után stb.) magammal vinni, de sosem sikerül. Hiába rögzítem magamban, olykor már a gépem felszállása előtt elveszítem, de Magyarországon aztán mindenképpen. Máshonnan más tolauskodik a helyére, vagy elhalványul, és egyszerűen eltűnik. Ha az utóbbi eset áll fenn, rendszerint a reptéren túli eukaliptuszok jelennek meg lelki szemeim előtt, amelyek felé beszállás után egy pillantást vetek az ablakon át, mert északra esnek, vagyis abba az irányba, amerről jöttem.

(Június 21.) Hivatalosan kezdete a csillagászati és meteorológiai nyárnak, az igazi nyaralásnak, a felhőtlen pihenésnek, kikapcsolódásnak. Nekem az ősznek, a rosszkedvnek, a visszahúzódnak, a lemondásnak. Ekkortól rövidülnek a nappalok, nyúlnak az éjszakák, nő a sötétség, eszi a fényt, az évet, talán az utolsómat.

(John Muir) A 90-es évek elején szert tettem *The Mountains of California* című könyvére. Tetszett, de inkább beleolvastam, mint olvastam. És annak és egyéb forrásnak alapján csupán természetistának – de furcsa ez a szó így magyarul –, tudósnak, ökoszisztémavédőnek gondoltam, akinek nem mellesleg a nemzeti park eszméje, sőt közvetve a világ második nemzeti parkja is köszönhető, hiszen Theodore Roosevelt elnök az ő működése és a vele való barátság hatására iktatta annak idején törvénybe a Yosemite Nemzeti Park létesítését a kaliforniai Sierra Nevadában. Most azonban, hogy újabb szerzeményemet, esszéinek *Nature Writings* című gyűjteményét olvasom, revideálnom kell nézetemet. A természetnek e szerelmese író, valódi író, aki a tudományosságot megtartva, de hitelesen és érzékletesen jeleníti meg tárgyát, mialatt ezenközben beavat heggyhez, fához, földhöz, közhöz, vízhez, állathoz, rovarhoz, mindenhez fűződő spirituális viszonyába. A *My first summer in the Sierra* alfejezetben, amely tulajdonképpen egy juhnyáj kísérésének naplója, például ilyen csodálatos mondatokat olvasok: *Here I find a water ouzel as much at home as any linnet in a leafy grove, seeming to take the grater delight the more boisterous the stream. The dizzy precipices, the swift dashing energy displayed, and the thunder tones of the sheer falls are awe-inspiring, but there is nothing awful*

about the little bird. Its song is sweet and low, and all its gestures, as it flits about amid the loud uproar, bespeak strength and peace and joy.

(Ajándék) Megkérdeztem J.-ot, mit szeretne karácsonyra. – Valami szerény ékszer, egy bizsut például – felelte. – Lehet gyűrű – tudakoltam –, egy jegygyűrű? – Jegygyűrű, egy igazi jegygyűrű? – álmélkodott. – Az – erősítettem meg. – És párja is lenne? – firtatta. – Lenne – válaszoltam. – Igen, igen – lelkesedett az örömtől repesve. Aztán elmentünk egy ékszerboltba kiválasztani, méretet felvetetni, megrendelni. Mikor elkészült a két karika, nem volt eljegyzés, és egybekelést se tervezünk, de viseljük öntudatosan, komolyan véve, amit jelképeznek.

(Kérés egy halotthoz) B. I., tudós irodalmár és atyai jó barátom, aki rendületlenül hittél bennem, a rendszerváltozás kezdetén így próbáltad lehűteni optimizmusomat: – Ez még nem a te időd, Imruska! – Több mint húsz éve nem vagy már, odaátról mondd meg hát: mikor lesz végre az én időm? Van-e egyáltalán olyan idő, kor, amelyet magáénak mondhat az író?

(Szembesítés) Akarod J.-ot. Egészen és csak magadnak, holott nem szabad. Munkája van, megannyi teendője. Gyerekei és mindenféle kötöttségei, kedvtelése van. Ez nem helyes. Már többször elkövetted ezt a hibát, mégsem tartasz mértéket. Telhetetlen vagy, és megint fejjel mégy a falnak. Miért nem tanulsz az életedből? Miért erőlteted még mindig a teljes azonosulást, a lehetlent? Szeress értelmesen! Bár azzal sincs minden rendben. Az is elég a neveltségességhez. Mert az vagy, neveltség. Visszatetsző, de elmegy, amíg viszonzásra talál. De mi lesz, ha nem? Földhöz vág, összetör. Kell ez neked? Hiányzik? Nem elég az öregség? A hanyatlás, a romlás, a hátrálás, a készülődés a Nagy Lelelésre? Netán unatkozol közben? Nem ad elég teendőt?

(5 év) J. elárulta, hogy barátnője, K. figyelmeztette, jól gondoljon meg engem, mert például mi lesz 5 év múlva, amivel arra utalt, hogy maximum még ennyi időm lehet hátra. Hm, 5 év! Nem is olyan rossz! Én sokkal kevesebbre taksálom magam.

(Elnémult Covid-19) Az egészségügyi hatóság deklarálta, hogy levonult a járvány 5. hulláma, de a pandémia még nem ért véget, tovább szedi áldozatait, csak kisebb mértékben. Ajánlatos tehát tovább védekezni. Jómagam ehhez igazodom. Még mindig maszkot hordok, és rendszeresen fertőtlenítem a kezem. De döbbenet érzélem, hogy embertársaim feleslegesnek tartják mindkét praktikát, és úgy néznek rám, mint holmi marslakóra, ha utcán, üzletben, bárhol látnak. Inkább a médiumoknak hisznek, ahonnan eltűntek a vésről szóló hírek, tudósítások, elemzések, és átadták helyüket az orosz–ukrán háborúnak és a nyomán kibontakozó gazdasági válságnak. Feltehetően úgy gondolják, hogy amiről nem olvasni, hallani, amiről nem írnak, nem beszélnek, az nincsen.

(Láb) Megvolt az újabb kaliforniai út. J.-nak, aki elkísért, az első, nekem az utolsó, most már valóban az. Majdnem kútba esett, majdnem el kellett halasztani, mint a 2020-ast, de ezúttal nem a covid, hanem a lábam miatt. Indulás előtt pár nappal elestem, és eltörtem. Pontosabban a lábfejem, még pontosabban: a jobb lábfejem kislábujj-középcsontját. De botor módon a kórházban nem hagytam begipszeltetni, és ez volt a szerencsénk, mert éppen ennek köszönhetően valósult meg mégis. Igaz, másnap meginogtam, gipszeltettem volna, és töröltettünk minden foglalat. Hogy mégsem adtam meg magam, és töröltettük a töröltetéseinket, azt sebész unokaöcsémnek, P.-nek köszönhattuk, aki úgy vélekedett, hogy nem kell feltétlenül gipszelni, elég, ha fáslizom, és kíméletesen terhelem a lábam. És igaza lett. Ezt tettem azontúl a duzzadás következtében szandált viselve, súlypontomat megváltoztatandó görbebotra támaszkodva, útközben is és Kaliforniában is. És persze J. segítségét igénybe véve, aki türelmesen gyámolított. Leglátványosabban Amszterdamban, a repülőtéren, ahol nem értük volna el a Los Angeles-i gépet, ha ő nem szerez kerekesszéket, nem pakol rá engem kézipoggyászosul, és nem tol hol futólépésben, hol vágta a legalább 2 kilométer távolságra lévő beszállókapuhoz. Első állomáshelyünkön, a sivatagi Borrego Springsben, ahol szállást béreltünk, az első napon bicegve és óvatosan még csak rövid sétára vállalkoztam a ház körül, másnap viszont már legalább 200 métert tettem meg kedvenc kanyonomban, a Palmaban,

amely melleleg olyan közel volt, hogy szinte beleláltunk az udvarról. A második hét végén megbottal a sziklákat is megmászva már majdnem bevettem, a 2 mérföld hosszú fenékösvény teljesítését kb. 150 méterrel a végpontot képező pálmaliget előtt adtam fel. A szépséghiba csak annyi volt, hogy kísérletem a sűrű pihenők következtében nem a szokásos 2, hanem 4 óráig tartott. Az ügyeletes *ranger*, mint utólag megtudtuk, már helikoptert akart küldeni értünk, a gyakorlat ugyanis az, hogy aki nem tér vissza 2 órán belül, azt menteni kell, mert feltehetően sztrókot kapott a nagy forróságban, vagy más baja esett. A lábam ezt követően olyan gyorsan meggyógyult, hogy a törés és minden belőle származó hátrány második állomáshelyünkön, a Santa Barbara melletti Carpinteriában a harmadik héten már a múlté volt. Nem állítom, hogy futkároztam, de elhagytam a botot, a rugalmas pólyát, lábfejemenről eltűnt a vérálfutás, és ismét jól gyalogoltam. Még a városnéző séták során is, igaz, csak úgy tudtam J.-tal lépést tartani, hogy a szokásosnál lassabban ment. Ennek azonban semmi köze nem volt a lábamhoz, azelőtt is így tett. Ha egyedül van, gyorsabban jár, mint én, de ha velem, a kedvemért kissé mindig visszafogja magát.

(*Túltengés*) Újabb szembeszálász J.-tal, viaskodsz vele, néha csip-csup ügyben is. Konfliktust generálsz, vizsályt szítasz. Nem azt gondolja, amit te, nem azt cselekszi, amit te helyesnek, kívánatosnak tartasz. Mi ez? Mit akarsz? Megváltoztatni őt, a képedre formálni? Lehetséges, kell ez? Egy életen át próbálkoztál vele más nőknél! Mit értél el? Semmit. Inkább ártottál. Okulj végre! Ne folytasd, állj le! Különben is elég egy, sőt sok is belőled.

(*Buszoztatás*) M.-t újabb nem viszem vissza a láthatásból, hanem felteszem a Bükkszék–Budapest-buszra, és önállóan utazik vissza az anyjához. 12 éven át hoztam-vittem őt. Szakítottam e gyakorlattal, mert nagyon fárasztott már a hozás-vivés, kivált a vivés, amely azt is jelentette, hogy miután teljesítettem, rögvést megfordultam, és ha világos volt, ha sötét (összel, télen többnyire az utóbbi), ha esett, ha fújt (összel, télen rendszeresen mindkettő), pihenés nélkül hazaindultam. Nagy könnyebbség tehát, hogy nekem a retúr most már csak a Széki-patak megállóig tart, de új nehézség, hogy nehéz a szívem. Éspedig azért, mert egyfelől a buszoztatás nyomatékosan jelzi, hogy M. már nem az az 5 éves kislány, akinek kezdetben a kocsipadlóig sem ért le a lába, hanem egy 17 éves nagykamassz, sőt fiatalember, akinek mondott végtagja már a sebességváltóba ütközik, ha a hátsó ülésen ülve előrenyújtja a kardánboxra. Másfelől ez a változtatás nekem egyúttal veszteség is, így kevesebbet vagyunk együtt, hiszen az addig kocsiban töltött és számomra szintén értékes plusz 3 óra elesik. Mintegy nyitányaként a jövőnek, amikor, rendszeresen legalábbis, nem látom többé, mert felnőtt lesz, aki a maga életét éli, amelyben, ha megérem, nekem már nem vagy alig lesz helyem.

(*Egy helyszín halála*) J.-t Kaliforniában elvittem a Wheeler-kanyonba is. Azzal szembesültem, hogy a területet, ahol *A rög gyermekeiben* az Árvai család végül megtelepszik, megvehette valaki. Vagy gazdálkodni akar rajta, vagy hatalmas rezidenciát építtetni. Mindenesetre nagy volt a sürgés-forgás, markolóok, földgyaluk dolgoztak, teherautók jöttek-mentek. Nemcsak a laposán, hanem a hegyoldalakon is, ahol a munkagépek szemlátomást teraszokat alakítottak ki. Ez rosszul esett, szinte fáj. Olyan volt, mintha elveszne, megsemmisülne valami, holott egy rozsdás lemeztetős marhadelelőtől és egy nyitott vízgyűjtő ciszternától eltekintve semmi nem volt ott előtte. Az Árvai-ranchot csak odaképzelttem.

(*Tanácsstalanság*) Veszekedtünk J.-tal. Szintén bántuk volna, de legalább értjük, ha olyasmin kapunk össze, amiből az derül ki, hogy az adott körülmények közt túl sokat várunk egymástól. Bagatell, szóra sem érdemes, csip-csup volt az ok, és hozzánk méltatlan a viselkedésünk, láttuk be utána. Ijedten, tanácsstalanul néztünk egymásra, és zátonyra futott kapcsolatainkra gondoltunk, amelyekben egy idő után az ilyesmi mindennapossá vált.

(*Josie*) Egyetlen embert ismertem Wheeler-kanyonban, őt. Szaknyelven szólva adatközlőm volt, de róla mintáztam az egyik Árvai gyerek, Steve kinti, ifjúkori szerelmét is, még a nevet is tőle

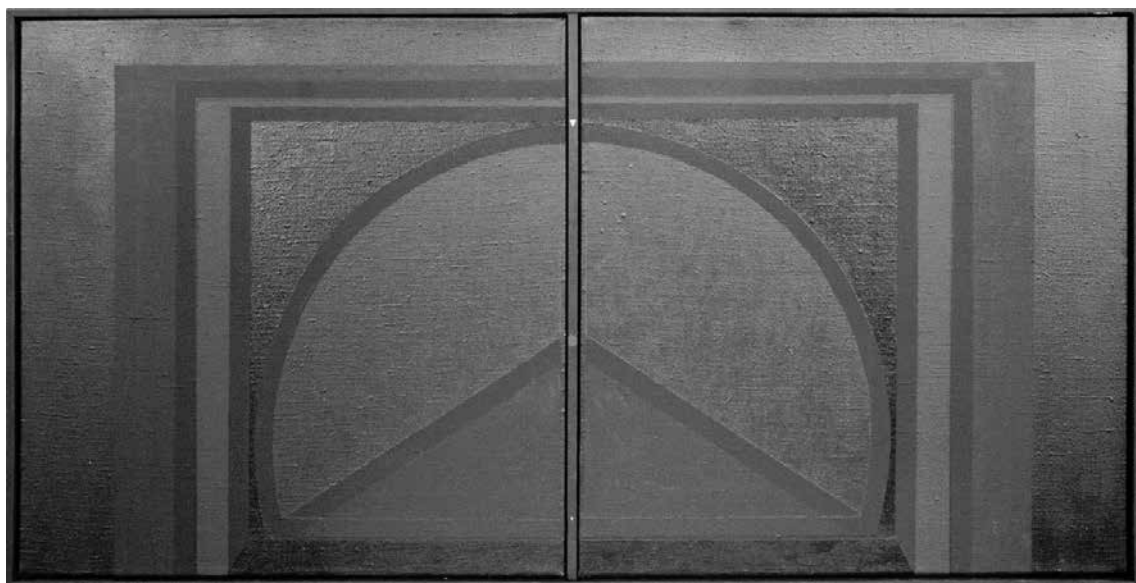
véve kölcsön. J.-vel felautóztunk a birtokáig, ahol a lányával élt egy nagy házban. Csengő nem volt a kapun, de olyan sokáig ácsorogtunk előtte, hogy bizonyára észlel, és előjön, ha otthon van valaki. Nem jött, nem jöhetett, mert mialatt lejjebb sétálva az úton J. levideózott a patak partján egy bobcatet, én egy járókelőtől megtudtam, hogy üres a ház, Josie már nem él, meghalt 4 éve, a lánya pedig elköltözött. Elment a kedves, segítőkész, jóságos matróna nem sokkal azután, hogy másodszor meglátogattam. Ha jól emlékszem, akkor 95 volt. Majd 100 évesen távozott tehát, utolsóként vagy az utolsók egyikeként, magával víve majd 100 év Wheeler-történelmet.

(*Új kiadás*) Megjelent *Halászóemberem*, immár harmadszor, az úgynevezett életműkiadás keretében. Az éjjeliszekrényemre helyeztem belőle egy példányt, és lefekvés után a kezembe veszem, nézegetem, tapogatom, ismerkedem vele. Új a borító, egy 19. századi szajlai kataszteri térkép-részlet színes másolata. A tartalom a régi, de azzal nem foglalkozom. Vagyis nem olvasgatom a könyvet, bele sem lapozok. Mintha félnék tőle, vagy idegen lenne, amit nem én követtem el. Ezt már a korrektúraszakban is éreztem, de nem ennyire, a gyengébb darabokat átfutva még fel is szisszentem. Mitől van ez? Attól a 24 évtől, amely első megjelenése óta eltelt? Vagy ez a dolgok rendje? Elidegenedtem tőle? Mint múlt levált rólam. Mint az életem.

(*Érv*) Mikor J. miattam szakított G.-ral, akivel halódó kapcsolata volt, az rám értve döbbenten azt mondta: *de hisz az egy bácsi.*

(*Vereség*) J. posztházasélete nem zárja ki, hogy exével együtt ünnepli a gyerekei születésnapját. Nemtetszésemet azzal hárítja el, hogy ennek ránk nézve nincs jelentősége. Féltekeny vagyok, hiú és neveltséges vagy mindhárom egyszerre. Hol van itt az életet maga mögött tudó férfi bölcsessége, akivel minden megtörtént már, és okult belőle?

(*Születésnap*) A 79. Betöltöttem. Ha betöltöttem, az azt jelenti, hogy a 80.-ba léptem. A 80.-ba! Én, aki kamaszkoromban tüdőbajjal viaskodván azt hittem, hogy a 18.-at sem érem meg! Mit kezdjek ezzel? Örüljek vagy bosszankodjam? Jutalom ez, vagy büntetés? Ha jutalom, mivel érdemeltem ki? Ha büntetés, mit vétettem? Tanácstalan vagyok. Hogy kell, lehet 79 után élni?

Este Rogozban (2016; vegyes technika, vászon; 40×80 cm)

Nyárvég, búcsú

– a *Kisbolygó II.* könyvéből –

Míg ballagunk a házig

– megtapad rajtunk és tovább kísér
a kapujukat támasztva karba
font kézzel álldigáló asszonyok
gunyoros szikrát villantva
is kedvesen fürkésző szeme,
előkúszik a föld alól a sok
rég vicces, de így is félelmes mese.

A tagút és a Hany felől,
mintha öntenék, szinte dől
ránk a föld- és vízzöldszagú pára,
az alkonyi szellőtől részeg
röptű pacsirták dalára
táncolnak kinn a kalásztündérek
– csak úgy árad körénk a hely szelleme:
benyel a megérkező este áldott dzsungele.

Földvétel

– ennek az épp-csak tócsányi
víznek az egyszerű neve,
ami meggyűlt itt e földbányaüregben.

Hanem egész kozmosz van ebben.

A löszbe döngölt rönklépcsőn gyalogolj bele:
szakadó part, akácok pókujjú gyökere,
sárba süppedés, arany buborékok a szád körül,
a Vízi Szűz, mi meg se billenve a tóra ül,
úszó levélszár mérlegére, csillanó, súlytalan kincs:
el nem kapod, már ott sincs...

És fölzajog köréd a nyurga had,
 a csupa kar-láb-csáp bennszülöttcsapat:
 loccs, a teknőcsónak, placcs, az ádáz fröcskölés,
 kéjes félmeztelen sikongásban a csönd-ölés.

És máris a rezes alkony. Ahogy a Nap ledől.
 Az esti békahang,
 a belelengő kápolna-harang.
 A hirtelen elnesztelenedés:
 megint az összedőlő egynyári kincstár.
 Kimászás, száradás, szerteszéledés.
 És minden táncoló halott ismerősen int már
 a néma Sírtó-domb felől.

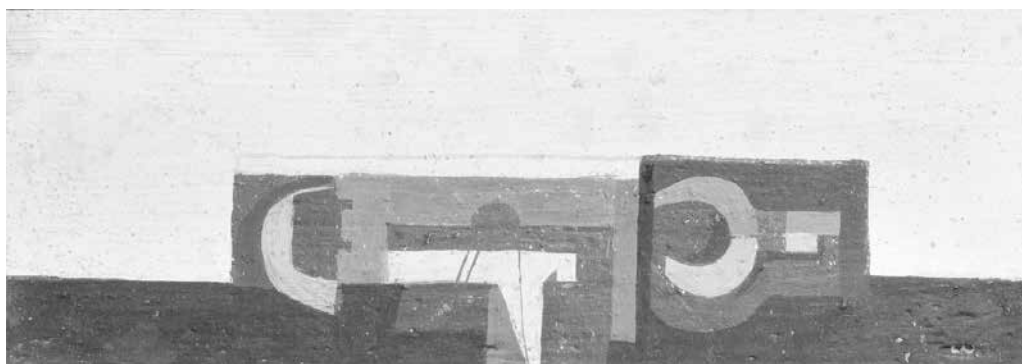
Ó, a nyár adta hátterek

– szabad mező,
 a hőség,
 csilló vízerek!
 Egymást gyúró
 viharfelhőkkel
 elfödött ég!
 A langyuló poros esték
 boltjáról ránk szikrázó
 csillagok,
 amint a zöldkék
 téres égbolt fölragyog!
 – mind csak arra jó,
 hogy az érzést
 élénkebbre fessék.

Hát akkor tessék!
 Tessék, gyerünk: a tűz, a tó!
 Könnyen meggyúl
 a kisgyerek
 képlékeny szíve:
 kényed-kedvedre kiterítve
 itt fekszünk mind,
 lángos napod,
 perzselő éjféli
 égboltod alatt,
 Nagy Nyár!

Ó, gyertek,
ösztönök, zsigerek,
úton-útszélen
kiterpeszkedve táruló,
mindenen túli kertek,
lápok, mocsarak!
Pilléd, madarad,
teremtő mezőszellem, Isten!
Szemünkben
szent állat minden bogarad!

Ó, te, nyár adta lét!
Csillagot szóró éjed,
a tiszta tűz után,
a kéj után,
naplánggal nyaldosó
élményed forró nyomán
mi marad
majd utánad,
ha parazsat
pislog az avar,
és fojt az őszi lég?
Csak zúrzavar
és késő bánat.

Kis táblaképek II. (1972–1974; tojástempera, fa; 5,3×23,2 cm)

Öreg öröm

Jó az öröm, nagy, ha fiatal vagy,
akkor is nagy, hogyha nem olyan nagy.
Akkor fognál madarat röptében,
hogy örökre, mindig veled éljen.
Nem engednéd, kalitkába zárnád
azt a kényes, elfogott madárkát.
Madarat már ki tudna fogatni?
Az az öröm mára tizedannyi.

De az öröm, az a tizedannyi,
talán tud még csellel vigasztalni,
a vigaszt még hálómmal elejtem,
rejtekkemen kalitkába rejtem,
benyújtom a rács közé az ujjam,
csipegesse, hangját egyre halljam.
Hogy meghalni nem kell, azt beszéli,
óh jaj, élni, élni kell csak, élni!

Örömmel és vigasszal szemében
ezt halljam, ne halálról beszéljen
az a madár, kit valaha fogtam
örömömben, fiatal koromban.
Régi költő, könyved ketrecében
másítsd a sort sorsunk ellenében:
– Öreg öröm is tud vigasztalni.
Halni nem kell, ó, jaj, nem kell halni!

Ninive

Nem fogadta szívébe az Istent,
elfordult tőle, és ellene serkent.

Isten akkor szemét kinyitotta:

– Hát ez az egy mért nem állt a sorba?

Ninive volna talán ez a város?

Ninivéhez volna ugyancsak hasonló,

mint száraival egyforma az olló?

Az Isten ekkor akképpen határoz,
pusztuljon el, égjen el a város.

– Hé, Jónás, akárhol is vagy, ébredj,
te lustaság, szedd a lábadat, és menj!

– Késő, Uram, szívedből kivetődtek,
ne is akard, hogy megtérítsem őket.
Amilyen az ágyuk, olyan lett a váncos,
koszos ágyban hentereg a város,
szúrós bűnökkel van tömve a dunyha,
vétkekkel tömve, ki szemét lehunyta,
vakon cselekszi álmában a rosszat,
gőggel nem szegül ellen a gonosznak.

– Köztük én is ninivei lettem.
Hogy szóljak magam gonoszsága ellen?
Ninivei vagyok, mert Ninivében élek.
Gonosznak veszel, az rajtam a bélyeg.
Nem mehetek el, úgy idekuszáltál,
hogy a mocsárban legyek én is nádszál.
Keress más prófétát, találj másik Jónást,
Ninive a nagy hiábavalóság.

Épül és áll

Te fogadj be engem, lakás.
Falaiddal, posztereiddel ne engedj.
Itt akarok izzadni és fázni.
Őrizz engem, lakás, kihunynak parti tüzek.
De az érkezés ajtózárása örök.
Nem akarok kimenni innen többé.
Mit kell tennem, hogy engem már csak
itt találjanak meg, miért van az időnek
ennyi vagonja, ekkora sínpárja, kattogása.
Te vigyázz rám, lakás, ne légy börtönöm.
Legyél erődöm, magaslati hegyi házam.
Ahonnan rálátni csihadó háborúkra.
Soha senki ne akarjon találkozni velem.
Vagy mégis. Gyertek el.
A falak kártyalapként, sakkmezőként dőlnek.
Akkor is játszik velem, amikor felálltam.
Te fogadj be engem, lakás.
Festményeiddel, posztereiddel őrizz.
Teleálmodom helyiségeid.
Nem kell azoknak keret.
És most hallani, ahogy recsegve törik.
Mégis épül és áll.
Te várj rám majd, lakás.
Nézhető láthatás.

Halpénz

Amire nincs szüksége, lebontja.
A fák a gyökereikkel megtalálják.
Ami nem kell, azt ledobálja, szétszórja.
Hová tűntek a meg sem érkezők.
Akik mindent visszamondtak.
Se a felhőzet, se a hűvös, eső sem.
Majd behúzódnak alá.
Majd kibújunk alóla.
Majd elfutunk onnan.

Majd visszatérünk oda.
Mennyi mindenre lesz szükségünk.
Aminek háttal álltunk évtizedig.
Annyi mindenhez
Oda sem fordultunk.
Szár az ostor.
Nem csattan, szakít.
Csak a pikkelyek élnek túl.
Az elértéktelenedő halpénz.
A szik mintái.
Kirakhatatlan térképek.
Vermelhetetlen medermélyek.
Kinek a pecsétjével akarsz
Véglegességet sugallni?

Amire szüksége van, megszerzi.
A fák gyökereikkel felkutatják.
Ami kell, azt elveszi, szétszítja.
Hová tűntek az örökké itt lévők.
Aki mindent elhazudtak.
Se az aszály, se a hőség, eső sem.
Majd behúzódnak alá.
Majd kibújunk alóla.
Majd elfutunk onnan.
Majd visszatérünk oda.
Mennyi mindenre nem lesz szükségünk.
Amit öleltünk évtizedig.
Annyi mindennek
Hátat fordítottunk.
Nedves rostú utolsó csapás.
Nem szakít, mélyít.
Csak a haldögök csillanása.
A túlhazudott pikkelyárfolyam.
Az iszap öreg bőre.
Behozhatatlan térképek.
Halálukba verelő amurok.
Kinek a végtelenségével
Akarsz pecsételni?

Nád

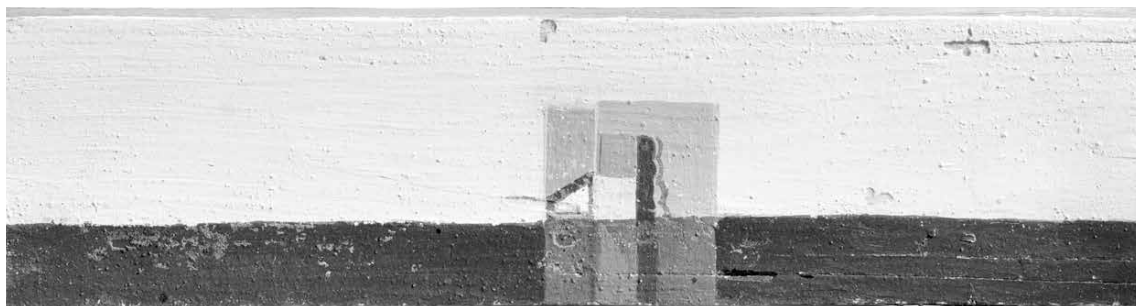
Eljönnek értünk a nádasok.
Behajlanak az éji szobába.
Sustorogva legyeznek.
A nádbugák halk kórusa.

Sűrű, mint az álmok szövete.
Egy nádasban sincs idő.
És ahogy nőnek egyre.
Áthasítják párnám, szívem.

Nem akarok kijönni innen.
Itt nincs búcsú, nincs új arc.
Fáradt lovak várják a hajnalt.
Nem jön el, mert nincs napszak.

Eljönnek értem a nádasok.
Rost és szövet tölti ki létem.
Ugyanez a test vagyok.
Érintésemmel megvágom magam.

Hegy mögötti tóban alszom.
Paplanom egyre hűlő iszap.
Égjetek, sírva lángoljatok.
Távoli, érinthetetlen nádasok.

Kis táblaképek I. (1972–1974; tojástempera, fa; 8,7×22,5 cm)

Sejtmemória

Ha megfigyeled, már nem úgy történik, már nem az a nő, már nem az az eszmélet. Ahogy észreveszi a világ, hogy kint a bugyija, lassabban megy le a nap, gyorsabban húznak a fecskék melegebb éghajlatra. Egy véletlen hasadék beránt, szárnyatörött költözőmadárkát, csak vergődsz hetekig, mire rendet tesz körülötted a hétköznapi morál. Amit megfigyelsz, az tönkre is tesz, amire rábízod magad, már nem kérdezi, hogy szabad-e, hogy van-e hozzá fölös húsod, dobanni szíved, ütni mellé kalandból, zavarodott önfeladásból. Elszigetel és uralkodik, kihív a ligetbe, és atlétavonalban leéget, ahogyan malé bölcsészeket szokta a gyakorlati élet.

Csak a hideg ne sütné ide, csak ki ne fázzon belőlem a gyakorlati ember praxisa! Talpraesett akarok lenni, mint a nagyapám, aki négy évig volt hadifogoly Szibériában. Ha túl közel fekszel a tűzhöz, rávakulsz a realitásokra, körmödre ég a rabság, kényes hatalom, álmodban begyullad a pulóvered, és csak akkor veszed észre, mikor már nagy a baj. Akinek viszont nincsenek álmai az otthonról hadifogság idején, fekvé marad reggelre, kifagy belőle a lélek, elszáll a melege. Nagyapám nem félt munkát vállalni táboron kívül sem, kőműveseket kerestek, ácsokat, festőket, mikor már enyhültek a politikai viszonyok... Ő jelentkezett elsőként, a pincér, mint épületasztalos, brigádvezető, ezermester, hívta a rabtársakat, bajtársakat, pedig nem értett a szakmáján kívül csak az életben maradáshoz meg a csajokhoz, aminek itt nem sok hasznát vehette látszólag.

A sejtmemóriára gondolok, hogy azok a szibériai évek hogyan vacogtatnak át engem nyári estéken itthon, családi biztonságban, békebeli hétköznapiakon is. A sejtek, mielőtt elhalnának, átörökítik az újabb sejteknek emlékeiket, örökölhetőek, akár a családi történetek, akár a videóra vett nagyapai beszámolók a hadifogságról. Papa valahogy csak a pozitív kicsengésű sztorikról szeretett beszélni, a csibész túlélési praktikákról, a kudarcos szökési kísérletekről, ahol haja szála sem görbült a német nyelvtudása miatt, bár sokakat félholtra vertek a szökés miatt.

A ki tudja, honnan szerzett virágcsokrokról az építkezési felügyelőnőnek, aki 150%-os teljesítményt regisztrált nagyapám brigádjának naponta az építkezési munkák idején, miközben egy szöveget sem ütöttek be heteken át, de ételt kaptak a helyiektől az életben maradáshoz. Papa nem akarta továbbadni újabb sejteinek fájdalmas emlékeit, megaláztatást, kilátástalanságot, a tömegsírok ásását, mésszel leöntését a holtaknak, újabb réteg halott fogoly-sor gödörbe cipelését, aztán megint a mész...megfagyott, éhen halt volt katonák emlékeit kitörölhetetlen memóriájából. Az ostoba sejtek viszont többet akarnak, mint amennyit a nagyapjuk hagyna rájuk, ezért még kifázva, gyulladt zsigerekkel is kérdezetnek, mint aminek tétje nincsen. Pedig ott munkál bennük is az elődök szenvedése, haláluk szibériai előszele, és sorra fázna fel langyos betonon ülve, gyullad be petefészük, dülmirigyük, mert mindent tudni akarnak a bukásról, a győzelem nem érdekli őket, nagyapjukat is leintik, a leleményes embert, holott csak azért van itt ma is, csak azért van, ki bosszantsa ostoba kérdezősködésekkel, lenézve minden leleményt, míg tétje nem lesz a saját fájdalmaik generálta halálfélelmeknek. A fájdalom nagyobb tanítómester, mint a mára díszgalambokat nemesítő nagyapád, aki gondosan megkímélne minden gyötrelemtől, búzával etet, rejtegetve előled azokat az Istent veszítő éveket. Neked a véres kordokumentáció kell, a sejteid tudják az elhallgatott éveket, a világháború személyes poklait.

Gyakorlati ember akarsz lenni, győzelmekkel telni, mint a hadifogolytáborban megedzett nagyapád. Gyógyulásodhoz szaunát építesz az emeleti fürdőszobába apósoddal, hetente ötször beülsz nyolcvan fokos melegbe, bár nagyapád heti hétszer fagyott át telente. Szaunát az épít magának, aki már nem bír a kifázásokból származó fájdalmakkal, kilátástalan és azonosíthatatlan betegség gyötri, gondosan félig sem mesélt szibériai hadifogolytelek idejéről. Sejtjeidből kétszerannyi víz, kétszer annyi izzadvány távozik szaunanapokon, mint egy nem hadifogoly unokából szokás. Egy közszaunában talán szégyenkezni, hogy mekkora pocsolya van alattad a második felöntés után, itthon viszont, családi biztonság, minden titokban marad, akár azok a fagyos földbe rejtett, befásított, gondosan elfelejtett tömegeket rejtő, hatalmas, szibériai gödrök.

Fröccstej

A Holstein-fríz világmárka, akár a Mercedes-Benz vagy a mátészalkai Nobilis. Csakhogy a Holstein-fríz csúcsra járatott tejelőmarha, a maga nemében világhatalom. Genetikai mix a holland és német szarvasmarhapiacon, amiről annyit lehet tudni, hogy nem húsrá, hanem tőgyre domborít, azaz teje specializált, tejtermelésben ő a spicc.

Az amerikai piac azonnal felszívta ezt a fajtát, és tenyésztette tovább. Pontosabban, mikor Észak-Amerikát az európai telepesek szállták meg, a hosszú hajóúton alapvető élelmiszer gazdálkodás céljából ezekkel az utaztatott tehennel látták el vitamin- és fehérjeszükségeiket.

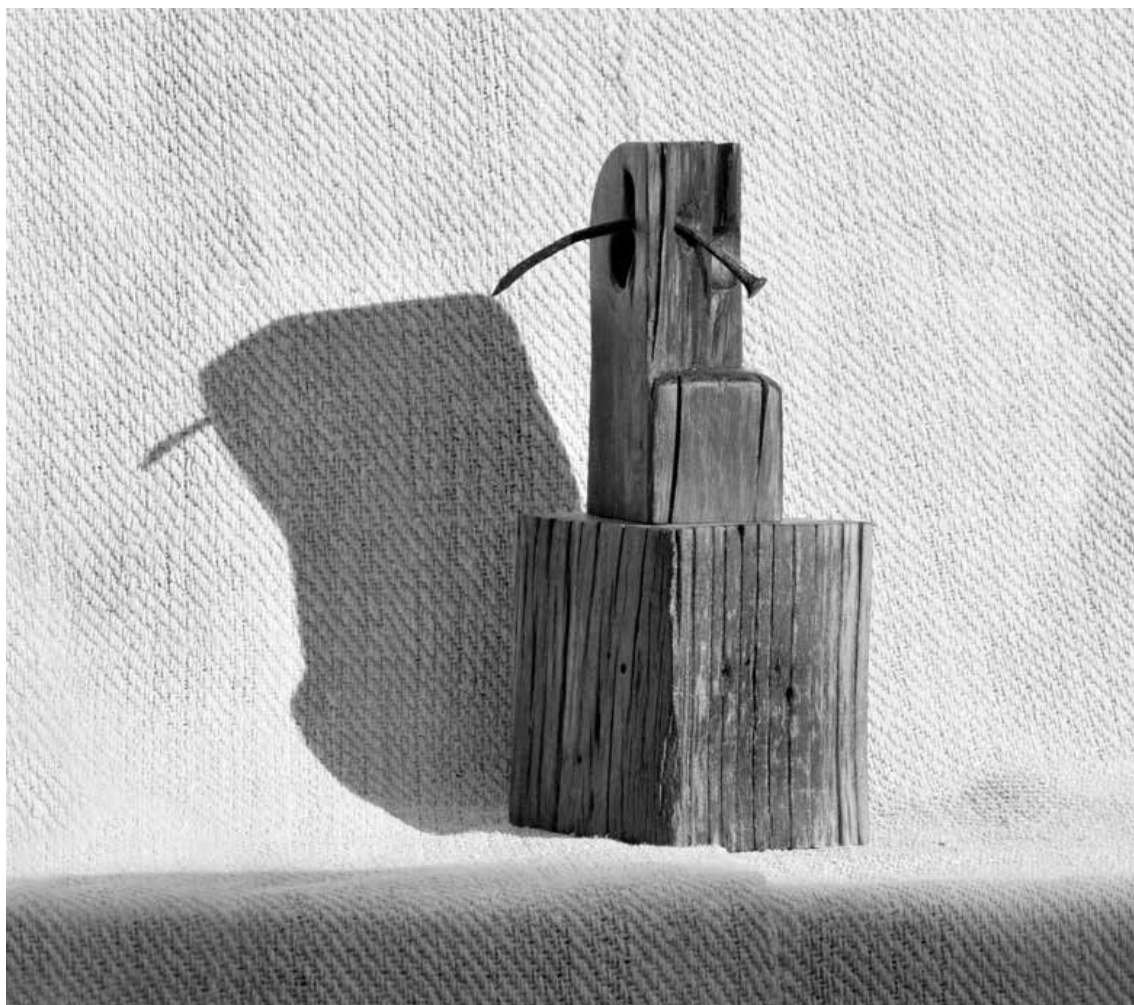
A Holstein-fríz úgy néz ki, mintha éheztenék, mintha nem füves legelőkre, csendes vizekre terelgetnék őket nap nap után. A Holstein-fríznek be van esve a hasfala, kint vannak a csontjai. Nem hordoz, tart fent nagy izomtömegeket a testén, rendkívül intenzív az anyagcseréje, de olyan szívós, akár az agárkutya. Ízületek, inak és alig látható izmok... ellenben akkora tőgyet képesek növesztetni és tartani, hogy az egész tehén elhintázhatna rajta, mint valami gimnasztikai labdán. Napi száz litertől is több a fajta egyes egyedeinek tejtermelése. Ezt a valódi tejüzemet, tejtartó apparátust kétszáz éves nemesítéssel érték el, és nem engedi el útközben a drága életadó energiát, nem csorgatja végig az aszfaltot, mint mifelénk nyaranta, ahogy a falvak főútjain, mezőről hazauton a közönséges szarvasmarháink vonulásánál látni.

Nem állíthatjuk, hogy minden a hagyományos értelemben vett örökléstanon múlik, ugyanis a modern genetikai kutatások szerint a szülők környezeti hatása befolyással lehet az utódok génki-fejeződésére. Mielőtt megszületünk, az anyánk már előzetesen eldönti, hogy milyen gondossággal, milyen programot bíz az életünk beteljesítésére vagy a pusztá életben maradásunkra. Számol a környezeti körülményekkel, átadja a személyre szabott változókat, nem észmunka ez, és míg látszólag a kromoszómák önkényeskednek, a környezet érvénytelenít: kikapcsol vagy bekapcsol programokat. Az anya gondossága mélyebbről származik, mint bármilyen tervezhető értelem, hányaveti előrelátás. Ha zsíros legelők etetik, nem programoz az anyád túlélésre, túlteljesítésre, tudja, hogy elegendő az alapinformáció szerinti működést továbbítani. Az ősök megélt tapasztalata ugyanis ott van a sejtekben, a tudás minden jövevény kezében, lábában, idegeiben és hajtóerejében. Hogy mit kapcsol be nálad az anyád, azt az ő személyes válságtapasztalata határozza meg. Ha nincs neki személyes válságtapasztalata, de nálad majd mégis beüt a krach, kizárólag a sejtmemóriára hagyatkozhatasz... Állhatsz szügyig a szarban, ha senkit sem rázott meg az élet, úgy istenigazából dédöreganyádig visszavezetve, gyámoltalan vagy, mint szükségét végző vadállat. Ilyenkor a válságprogramot egyedül kell bekapcsolnod kromoszómaszinten, magadat kell ébresztened a túlélésre, és a kompenzatív túlteljesítményekre. Ahogyan a Holstein-fríz az átlag ötven liter helyett egyszer

csak képes lesz száz litert leadni, per nap. A gének kifejeződéséért, a DNS-szekvenciák változása-
iért nem a modern kor divatos epigenetikája a láthatatlan felelős, hanem az anyád, meg a felme-
nőid, a maguk valamikori személyes környezeti tapasztalatával.

Köszönd meg, ha megalszik még a tej a szádban, köszönd azt is, ha kiver a hideg a teljes ide-
genségtől, mikor kiszakadsz erre a kibaszott világra. Ilyenkor néhány órád marad még – mint bár-
melyik istenverte kutyaszorítóban –, az első tej az anyádtól, amit szakzsargon szerint, fröccstejnek
neveznek, hogy immunizálódj a szaros kis elprivatizált, földgolyónyi tsz-telepen. Ez a fröccstej
az, ami elárasztja az egész tested, alig néhány óra, mikor még képes felszívódni a bélfalról, aztán
végérvényesen bezárul ez a papillárisnak nevezett védelmi kapu. És itt maradsz idepottyantva a
többi kétségbeesett között.

Minél kíméletlenebb a szelekció, annál professzionálisabbak, képességesebbek az utódok. Ha
irigykedni lehet rád valamiért, egészen biztos lehetsz benne, hogy a környezeti változók, a sejt-
memória és az utolsó mentőmellényként érkező fröccstej, ami úgy hajt, mint botjával a gulyás, ha
lucernásba tévedsz, míg ő fossa rád szitkait, perzselő nyarad árnyéktalan délutánján.

Drótostót bajusza (2010; tölgyfa; 23,5×11×7 cm)

ágakra nem

a hajtóvonaltól távol
mászol fel a magaslesre
megszürkült deszkák
fényes szegek
padnak nem hagytak anyagot
állva nézel egy szarvast
a csészegombák és
a fehér zacskókkal
megjelölt fák között
megkeresed
a tavalyi csontvázat
egy poshadt tócsa mellett
leszegecs a fejed
a csapáson haladsz
a hangjelet nem ismered
ágakra nem lépsz
szembeszélben állsz meg
a dörrenésre tízesével
rohannak el melletted

egérszag

a tornác fafaragásain
elfekszik a sárga fény
üveg helyén téglaszlop
rések között feketeség
az ajtón lakat
biztos távolban a nyulak
kihúzzák magukat
a kútból szeder hajt
feketétjét levelek fedik
ráz a földút
elengedett kézzel a kanyarban
középen kamillavirág
meleg szőnyeg
tarló szálirányban

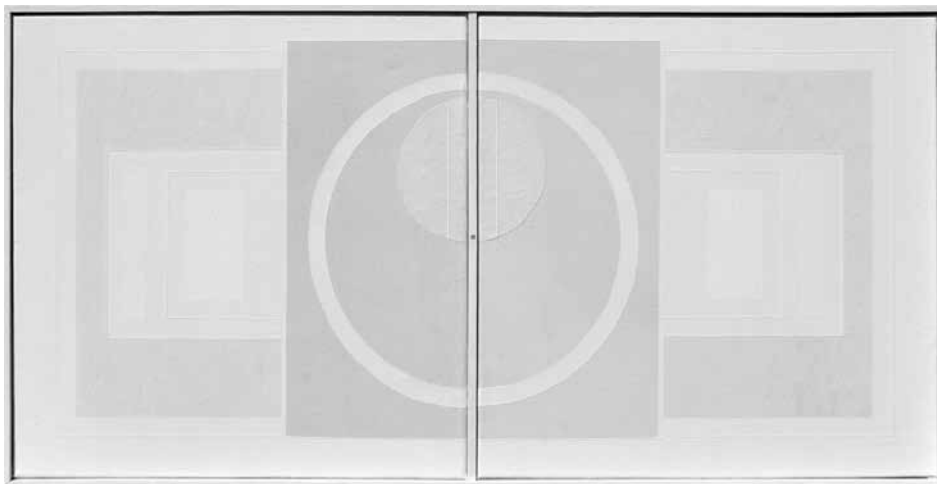
a szélén halványlila alak
kisebb egy gyereknél
nem mozdul az egérszagban
sárga az árnyéka

feketealakos

kilógsz a házból
megszegeled a széldeszkrét
mielőtt visszarakod
minden cserépről
mohát versz le
a moha fekete nyomot hagy
vörös alapon
jól elhelyezett
rések és kitüremkedések
a cserepek egymásra hatása
fél lábbal a létrán
azt mondd az utolsót
a legnehezebb
füst szorul a fűtőtestek alá
északról zúdul be a résen át
fűrészport kavár fel
a fűrészpor tánca háló
kapaszzkodó a sávnyi fényben
ma este nem zenél
a deszka alól kihúzgáltad
az elszáradt borostyánt
szögekkel ébred
a hajlott bádogg rásimítva
pár hét míg lesimulnak
a feltárcsázott utak és
terrakottára színezi
az ártéri fák törzsét a víz
csontjaid széna alatt cserepek
három sír hátra a vizeskanna
öt sír balra a kút

határfelületek

a darazsak a gépszíros részeket szeretik
te a fekete felének támaszkodsz én a fehérnek
szerinted meleg szerintem hideg
a sziklák közötti rések rózsaszín
rákollókat rejtenek
összegyűjtöttem őket egyszer
üregesek voltak és fakók
a meséidben
egy fiút elkapott az örvény
kivágták az erdőt azért szép most is
a három juharfa már akkor állt pihenünk
alattuk pár percet ott fordultunk rá az útra
az irtás előtt szebb volt
másfél mázsa halat telepítettek
elzárták a zsilipen innen örvény zúg
azon túl halott nád szürkéje dögöt rejt
arra fúj a szél szórt fényben
indulunk vissza a biciklikerek
alatt fekete beton fehér beton

Vasárnapi motívum (2016; vegyes technika, vászon; 40×80 cm)

Búcsúzik a királynő

nem tudom
ki volt
az
anyám
nem tudom
ki volt
az
apám
:
jóllehet
tudom
ki volt
az
anyám
tudom
ki volt
az
apám
:
csakhogy
nem úgy
tudom
ki volt
az
anyám
nem úgy
tudom
ki volt
az
apám
:
holott
valaki tudja
talán
e
gye
bek
ben

ki is
volt
i
ga
zán
az
anyám
valaki tudja
talán
e
gye
bek
ben
ki is
volt
i
ga
zán
az
apám
:
viszont
nem is
akarom
tudni már
ki volt
az
anyám
nem is
akarom
tudni már
ki volt
az
apám
:
szóval
nem
kutakodom
ki volt
az
anyám
nem
kutakodom
ki volt
az
apám
:

*így
is
vol
tam
a
k
i
vol
tam
:
így
is
va
gyok
a
k
i
vol
tam*

A Kárpátok géniusza

Nem félek! Nem félek többé! Miként akkor sem féltem. Hallani, ahogy kívülről valaki rázza az estére kulcsra zárt vaskaput. Nem látjuk, hogy ki az, hiába ágaskodik nagyanyám a tornác végén, a kisablak mögött, mert nem. És apám sem, aki épp lefeküdni készülődik, és most akkor... Erőszakos ez a rázás-kopogás, a kilincset rángató mozgás, és mintha hívna, mint a fény, tiszták most is és élesek azok a körvonalak. Fel kell kelnie apámnak akkor, be kell vetnie az ágyat anyámnak akkor. Ki kell húzódnia a konyhába nagyanyámnak akkor. De miért ne mehetnék én ki az udvarra? Miért ne nyithatnám én ki a vaskaput? Ott maradsz, megértetted! Mondja apám, aki nagyon ideges. Nem mész sehová, mondja anyám, és ő is ideges. Rázza a kaput, be akar jönni. Nem fordul sarkon, nem megy vissza, haza, ki tudja, lefeküdni. Menj ki te, mondja anyám apámnak, megyek-megyek, mondja apám idegesen. Majd egyszer, mintha évszázad telne el közben, bejönnek. „Ki hallgatja itt a Szabad Európát?!” „Az istenit a kurva kölykinek, senki”, hallom. Nagyanyám, jaj, istenem, micsinált apád, jaj, micsináltál? Félünk mindannyian. Fél apám, látom rajta, fél anyám. Fülelek én is nagyanyám mellett a konyhában. Leültek, mondja nagyanyám, isznak, apád pálinkáztatja a szilvából. De miért jött, mit akar? Bézaratja, elviszik, mi lesz velünk? Nem hallok semmit. Nincs hang. Valami bugyborékolni kezd a testemben. A torkomban? A gyomromban? A beleimben? A fényt nézem, a szobából ide világító gázlámpáét. A bűzét, a szagát érzem. Fekszem az ágyon, nagyanyám imádkozik az ablaknál, az úrangyala köszönté szűzmáriát, könyörögjünk, kérünk téged úristen, ontsd

lelkünkbe szent malasztodat. Majd hirtelen,
hosszú idő után hallani kezdem a külső zajokat,
érezni a testemet. Elmegy, mondja nagyanyám.
Lehunynám a szemem, hogy ne lássam, ne lássam,
mi történt kint, de nincs szemhéjam, lát a szemem,
látok. Nagy-nagy csend, apám ül az asztal mellett,
sír, nem tud felállni, nem mozdulnak a végtagjai.
Részeg. Fájdalom van benne, hasztalan erőfeszítés,
lemondás, tehetetlenség, bénultság. Odaszaladok
hozzá, odabújok, összeborulunk és sírunk mindannyian.

Karácsony

Hogy melyikük legyen az angyal. Ő, aki
életében legelső alkalommal. Vagy ő, aki
eddig minden évben. És hogy melyiküké a
szébb? Melyiké talál jobban a szobába. Melyiket
könnyebb feldíszíteni. Ki legyen a Kisjézuska,
amikor a nagyon kevés örömük közül az egyik
a karácsony volt. És azok az ünnepek, amelyeket
hogy, hogy nem, de azokban a szó szerint sötét
időkből még megtarthattak. Ott vannak mind
a konyhában, a gázlámpa pislákoló fényében,
pirul a tökmag a korpakályha tetején, és el kell
döntenie az anyának, nagyanyának, hogy hogyan
is legyen. De hogyan lehet dönteni igazságosan?
Apa és fia között igazságot hogyan lehet tenni?
Ráadásul úgy, hogy anya vagy te is. Egymásnak
feszül ott két... mi is? Az apa nem akar engedni.
A fiú, már nem kamasz, még nem felnőtt, életében
először: ő sem. Hiszen az első fenyőfájáról van
szó. Amit egyedül ő szerzett, igen, szerzett, Isten
tudja hogyan, és ő azt szeretné. Mert az szébb,
jobban tetszik. Az anyának is. De ő itt most ezt
valamiért nem mondja. És a nagyanyának is,
és ő se mondja, szintén valamiért. Veszekedéssé
fajulnak a dolgok. Visszaszól, visszadörmög,
ahogy az apa mondja. Rikácsol azon a hülye
kappanhangján. Elkezdik kerülni az asztalt.
Mint amikor víz fröccsen lámpa üvegére, és
széttörik minden. Iramodik előle, ő pedig utána.
Hirtelen váltással elébe vág, és kézháttal megüti.
Bevágja a fejét a forró cserépkályhába. Atya, Fiú,
Szentlélek, veti a keresztet a nagyanya. Szétpattant

a lámpacső! Fut, megy le a sötét utcán, fut el a házból, a faluból, a gyermekkorából. A fa kettőbe, háromba törve. Mint a lámpacső is. Mint a gyermekora is. Angyal, Kisjézus, mielőtt még világra jöhetett volna. Valahol valaki az éjben még szusszan egyet, és befelé fordul. Van két éve még. Van pár éve még. Pár esztendő hideg, sötétség. És remény.

Más történet

Tíz nap múlva jöttek csak a mesterek, nagyjából aznapról lett szép az idő, addig szinte naponta esett. Ház, kisház, istálló, ezeket kellett újrafődni, elavult rajta a régi, hámlott, mállott, kilyukadt, befolyt az eső. A kisházon, az istállón egészségkárosító azbeszt hullámpala, azt is el kellett távolítani, alatta, a könnyebbség kedvéért, gondolom, ott maradt még a kettővel korábbi lakó zsindeletről készült fedele, arra szegeztek rá a törékeny, akkor még jónak, és nyilván olcsóbbnak számító hullámpalát. A kisház tetején, a szegődeszkáknál, a zsindelel és a pala közé beköltöztek a madarak, békés egymás mellett élésben verebek, szajkók, miegyebek. A mester csak úgy dobálta maga mögé a fészkeket a tetőről, hajította le fiókáktól, mindenestől az udvarra, a gyepre, az esővíznek odakészített nagy edénybe is potyogott a csupasz, tátozó fiókákból egynéhány. Ne, úszni tanulnak, vigyorgott a félnótás segéd, nagy láncokkal a csuklóján, meztelen felsőtstén a barnára cserzett bőr, mint a fiókáké. Csak a munka menjen, ment a munka. Estére felkerültek a teljesen új széldezkák is a régi, korhadt deszkák helyére, az új cserép is, a kémény mellé bádogból a burkolás, ahogy kell. Már készültek, holnap is nap van, különben is hatig tart a munka, reggel nyolctól, de még megittak egy-egy pohárka pálinkát az udvarban, amikor felnézett egyikük a tető irányába, nézz oda, bazmeg, micsinálnak! Ott köröztek a madarak a széldezkák körül kétségbeesetten, be akartak menni az egykori réseken, repedéseken, a bejáratot keresték, csapkodtak a szárnyukkal, nekirepültek a deszkáknak, a tetőnek, eszelősen röpködtek a kisház körül, a diófaig, majd vissza a kerítésre, s megint, aztán valahová tovaszálltak, később megint visszarepültek, ugyanolyan kétségbeesetten, napokig jöttek, napokig próbálkoztak. Kiröppensz otthonról, és nem találsz többé vissza, nem találsz a bejáratot, nincs többé otthon sincs, a régi tárgyak, hiába hely, épület, nem nyílik ajtó, nem tárul szoba, hiába utca, ház, ez volt az én..., mondod, de elakadsz, itt éltem..., elakadsz, ennyi..., nem igaz, nem így volt, más történet jön. Nem is volt talán igaz soha?

Single Ladies

Andras Farago, akit amúgy nem ismertem, nyolc óra negyvenkor posztolta a Facebookra, hogy kapcsolatban állunk.

Az eseményen felbuzdulva alaposan megnéztem magamnak Andrast. Pár évvel fiatalabb volt nálam, de nem tűnt rossz arcnak, volt egy kutyája, labrador, és szeretett rohadt magas hegyekben kirándulni, olyan terepen, amihez talán túl puhánynak ítéltam magam pillanatnyilag, de láttam a lehetőséget, hogy idővel aktív társává váljak hobbijában. Csukott szájjal mosolygott, ami felvetette a gyanút, hogy a fogszabályzás kimaradt nála, viszont kimondottan értelmes szemei voltak, világos színben, hogy kék vagy zöld, az nem jött át a képen, lévén az nem szelfi volt, ami ugyan önmagában nem biztosíték, hogy nem egy szobája mélyén rejszoló incelről van szó, arra viszont igen, hogy legalább ismer olyan embereket, akik hajlandóak megnyomni egy gombot a telóján. Kicsit tejbe-töknek tűnt, de nem veszélyesen, meg aztán ki a franc akar komoly kapcsolatra egy díszmacsót, ennyi idősen, ennyi elcseszett próbálkozás után. Senki, nyilván.

Mindent összevetve, ha nem is volt álmaim férfija, örültem, hogy kapcsolatban állunk. Az elégedettség addig tartott ki, míg csináltam magamnak egy kávé, beszéltem pár szót a kollégákkal, aztán megint ránéztem a kapcsolati állapotomra. Nem változott, amit egyik irányból jó hírnék értékeltem, mert szar érzés lett volna, ha Andras pár perc elteltével szakít velem, a másik irányból viszont... nem is tudom. Zavart a perspektíva hiánya. Ha egy kapcsolat nem halad előre, akkor meghal, Müller Péter is megmondta, de úgy éreztem, ezt hiba lenne egyenesen Andras képébe vágni.

Végignéztem az idővonalát pár évre visszamenően. Úgy tűnt, szereti a zenét, ezért ahhoz a taktikához folyamodtam, hogy dallal mondom el, elegánsan és finoman, mint nagyanyáink. A *Single Ladies* című számot választottam, egyrészt abban a reményben, hogy félreérthetetlenül átmege az üzenet, másrészt abban, hogy Beyoncé fenekének látványa nekem dolgozik, mondjuk, az idő helyett, amiből nem túl sok telt el a megismerkedésünk óta. Megosztás előtt azért a teljes egyértelműség kedvéért odaírtam, hogy put a ring on it, utána toltam egy szmájlit, hogy ne érezze kényszerítésnek, és rányomtam.

Három perc telt el, és Andras nem reagált semmit. Kezdtem ideges lenni. Se egy lájk, se más érdemi reakció. A férfiak elbizonytalanodnak, ha ilyen horderejű döntésre kerül sor, azt hiszem, ezt is Müller Péter mondta, időt kell adni nekik, ennek ellenére öt perc elteltével komolyan kezdett felmenni bennem a pumpa. Nem vagy annyira jó pasi, mint gondolod magadról, te tetű, neked kéne megtisztelve érezned magad, hogy egyáltalán. Ezt ugyan bepötyögtem, de aztán nem küldtem el, az érzelmi próbatétel ellenére felismerve, hogy kapcsolati viharaink nem tartoznak mások-ra. Az ismerőseink úgyis csak kárörvendően legyintenek, too much information, szegény hülye, megint átverték, aztán továbbgörgetnének. Én legalábbis ezt szoktam csinálni.

Éppen feladtam a reményt, amikor felugrott egy új poszt. Az én drágám volt az. Hogy is kétkedhettem benne? Andras sose viselkedne úgy, mint a mai férfiak túlnyomó többsége, ő nem menekül a felelősség elől, tudja, mi a kötelessége, ellenkező esetben nem lenne labradorja, alaphól,

ugye. Házasságot kötöttek, erre módosította a kapcsolati állapotunkat, és engem egy pillanatra, mint rakpartot a Duna, elöntött a megkönnyebbülés. Révbe értem hát.

A házasságunk nyugodtan indult. Andras a szüleivel közös képei tanúsága szerint tisztában volt az alapvető értékekkel, család szentsége, satöbbi, amik nekem ugyan nem mondtak sokat, de elég jól hangzottak ahhoz, hogy megpróbálkozzam velük férjem oldalán. Gyorsan fordult azonban a helyzet, amikor felfedeztem, hogy két nővére is van, mindkettőnek két-két gyereke, tehát nyilván már halálra csesztették Andrast azzal, hogy mikor lesz neki is, nem beszélve a kigyótekinetű öreg-asszonyokról, akiket az ismerősei közül vezetéknev-egyezés okán a rokonaként azonosítottam. Andraskám, nagyon itt lenne már az ideje, tuti ezt nyomatják évek óta, tekintve az uram életkorát, és magamban, ha már család szentsége, kénytelen voltam igazat adni nekik.

A stockfotókat mindig egy olyan oldalról szedtem le saját felhasználásra, ahol nem kértek egy fillért sem érte, igaz, nem volt nagy választék sem, de a csecsemők cukik voltak így is. A választáskor igyekeztem figyelembe venni Andras férfiasan markáns arcvonásait, meg hogy a színhatás stimmeljen, mármint a profilképeinkhez, legalább. Szerettem volna a férjem tudomására hozni, hogy anyának érzem, oh, magam, de szerencsétlen gyerekünket csak nem küldhettem át egy Messenger-üzenetben, más csatorna pedig nem állt rendelkezésre, csak a nyilvános. Posztoltam hát én, kinyomni vagy rányomni, szinte ugyanaz. Andras azonnal elismerte magáénak a fiunkat, szerencsére, így kiteljesedhettem szerepemben, amire, bár nehéz ezt így elismerni, kurva gyorsan rá is untam. A gyerekképek egyszerűen unalmasak. Az emberiség maradék része, aki nem azonos a szülővel, csak hazudja, hogy érdekli a más gyereke, ahogy felül meg biciklizik, ez egy olyan igazság, ami ismét megerősítést nyert. Mire a gyerek iskolába ment, már én magam is ásítottam a képeim, de még a lájkokon is, pedig azokat általában szeretni szoktam.

Ekkor határoztam úgy, hogy elválok. De miközben keresgéltem a nem különösebben logikus felépítésű menüben, hogy hol lehet a szent frigyét feloldani, a rohadék Andras beelőzött. Pont megtaláltam, az életesemények között, és már nyomtam volna rá, amikor egyszer csak bang, megszűnt köztünk az életközösség. Szakadj meg, Andras, ahol vagy, ezt akartam kommentelni, de aztán egy sírós gif fért csak bele, mert a megtört szívem még mindig nem éreztem, hogy másra tartozna, meg egyébként is, indulnom kellett haza.

Otthon kitértem a szex elől, pedig általában nem szoktam, kiváltképp a konyhapulton nem. Más napokon találok valami izgatót abban, ahogy a sok kés és konyhai edény csörömpöl közben. Sűrű napom volt, bocsnak, most viszont ennyit mondtam csak, egyrészt, mert ragaszkodtam az igazsághoz, másrészt, mert a szívem még mindig fájt.

Zsilip

Álmomban meghaltam.

Akkor persze, amikor történt, nem tudtam, hogy csak álmodom, teljes volt a pánik, kétszáz pulzus, hideg veríték, szokásos. Felriadva percekig kapkodtam levegő után az ágyamban, összerándult testtel, míg a görcs engedni látszott, és rájöttem, hogy csak álmomban haltam meg, a valóságban viszont, csatagosan és reszketve ugyan, de élek.

Álmomban egy úrállomáson haltam meg. Úgy nézett ki, mint a nappalink, de mivel oda költöttünk állandóra, azt is én rendeztem be, tehát ezt még ébren sem ítéltem olyan horderejű kérdésnek, amin az agyamnak feltétlenül fenn kellett volna akadnia. A kupleráj minősített esete és padlón heverő ruhakupacok ellentmondtak talán egy úrállomás biztonsági protokolljának, a való-

ságomnak viszont egy cseppet sem, sajnos, ott éltünk, a gyerek és én, realistán, ennyi. A mellettünk lévő kabinban pedig szintén ismerős arcok. Két exem, Eddi és Erik. Együtt és egymással.

Nem állítom, hogy nem zavart egyáltalán, amikor a folyosón smároltak, mert folyton azt csinálták. Összenöttek szájnál, és a fedélzeten nem akadt olyan orvosteam, amely vállalta volna a szétválasztásukat. De ezzel is úgy voltam, ébren is, hogy nekem ugyan sose említették ilyen irányú érdeklődésüket, különösen nem egymás iránt, de mit lehet tudni, egyáltalán, mit lehet tudni egy másik emberről, hiába háltok egy ágyban, hiába törleszkedik be és húzódik el, semmit. Alapvetően bírtam Eddit is, Eriket is, az álompart pedig, amit egymással alkottak számomra elérhetetlen idilli összefonódásban, próbáltam megszokni, ha már annyit segítettek a gyerek körül, amennyit valós verziójuk, amikor tényleg együtt éltünk, mármint kizárólag kettesével, soha.

Nekik köszönhettem azt is, hogy csak én haltam meg, a gyerek nem. Így még felriadva is olyan hálát éreztem irántuk, mint kevés ember iránt életemben, halálomban, akárhogy. A rohadt zilippel volt valami, nem záródott rendesen, dobogó lábak hangja a folyosón, aztán szaladtunk mi is csövek és szivárgó szelepek között kommandózva, mentve az életünket és pár cuccunkat, amit a rémület közepén elő bírtam kaparni a ruhakupacok alól. A haladásért küzdeni kellett, vállal, a pánik teljes eluralkodása után térdel is. Túl sokan voltunk, akik egy irányba törnek, amerre a túlélést sejtettük, de túl sok időt engedtünk már elfolyni, ügyelni kellett volna a biztonsági protokollra, ugye. A kavarodásban Erik egy ponton kikapta a kezemből a gyereket, szálas viking lépteivel rohant tovább vele, mint egy átpasszolt rögbilabdával, míg engem kiszippantott a világűr egy kanyarban a törés mentén, hogy aztán fuldokolhassak, míg fel nem riadok, levegő után kapkodva.

Felkönyököltem, és megnéztem a telefonomat. Három óra húsz. Lélegeztem még pár igazán mélyet, hogy kimossam a tudómból a fulladozást, aztán az oldalamra fordultam, és vártam, hogy elmúljon a remegés.

– Nem tudsz aludni?

A hang az ajtóból jött, és Eddihez tartozott, ennyit még zilált idegállapotomban is felismertem, és a felismeréstől csak tovább zilálódtam.

– Mit keresel itt? – kérdeztem, visszazuhanva a fulladasközeli állapotomba.

– Csak hugyozni voltam – válaszolta, és befeküdt mellém az ágyba.

Lettek volna kérdéseim, de annyira természetes volt, ahogy átölelt, hogy bennem rekedtek, ha nem is tovább, mint pár másodpercre.

– Nem kéne itt lenned – jelentettem ki, miután az idegrendszerem megkapta Eddi öleléséből, ami neki járt, és jelzett, hogy a többire nem lenne vevő, kösz, de tényleg nem, mert sehová sem vezet, azaz ahová igen, onnan kurva gyötrelmes visszakapaszkodni.

– Ne csináld már ezt!

– Szakítottunk.

– De hányszor – nevetett Eddi, és rám fonódott, mint egy rögbicsatár, mélyfogással. – Aztán mégis itt vagyunk, nem?

– Ez az, hányszor. A kelletnél sokkal többször próbáltuk, és egyszer sem ment.

– Most minden máshogy lesz.

– Az örültség nem más, mint ugyanazt tenni újra és újra, és várni, hogy az eredmény más legyen. Ez egy Einsteinnek tulajdonított mondás, de ha nem az lenne, akkor is kurvára igaznak tűnne.

– Máshogy lesz, mondom – ígérte Eddi, és a nyakamba csókolt. – Nem ugyanazt tesszük, nem ugyanaz lesz a vége sem. Ennyi. Más paraméterek, más eredmény, ne sóhajtozz már, majd meglátod. Mitől vagy ilyen izzadt, amúgy?

– Rosszat álmodtam. Tényleg, a gyerek hol van?

– Hol lenne? Alszik.

– Amikor lefeküdtünk, nem voltál itt – próbálkoztam utoljára.

– Aha, és végre egyszer sikerült elég halkán kinyitni azt a kurva zárat, hogy ne ébredj fel rá. Úgy óvakodtam be, mint egy macska, baszki. Csak egy sört ittam amúgy egész este, nem is érződik, ugye?

Tényleg nem érződött. Ennek ellenére nagyon nehezen aludtam el, az elmém kapaszkodott a valóságba, legyen az bármi.

Legközelebb arra ébredtem, hogy Eddi kiveti magát az ágyból, tigrisugrással, és birokra kel egy sötét árnyal. Rövid dulakodás után én is eljutottam odáig, hogy felkattintsam az éjjelilámpát.

Eddi Erik mellkasán térdelt, és ököllel ütötte a fejét.

– Faszt lopakodsz be a sötétben – üvöltötte, amikor lőn fény. – Majdnem megöltelek!

Erik tényleg nem nézett ki jól, ömlött az orrából a vér, de ahhoz maradt elég ereje, hogy lerúgja magáról Eddit, és felpattanjon.

– Csak egy hülye nem vette volna észre, mi folyik a hátam mögött! Ez szemét dolog volt, pont vele!

Kis híján nekiálltam védekezni, hogy nem történt semmi, és egyébként is, nincs oka felháborodni, mert – pusztán a történelmi hűség kedvéért – Eddit csaltam meg vele, és nem fordítva, amikor rájöttem, hogy Eddihez beszél.

– Ne csináld már ezt! – kérlete Eddi, hajszálla olyan hangsúllyal, ahogy engem szokott.

– Nézzem szó nélkül, hogy a volt csajunkkal csalsz?

– Nem volt semmi – fogadkozott Eddi. – Véletlenül mellé feküdtem be, ennyi. Pusztán megszokásból.

– És ezt el is kéne hinnem? Amikor piálsz, beszámíthatatlan vagy!

– Hát ez az! Ezért tévedtem el. Tudod, hogy ő már semmit nem jelent nekem!

– Csak egy sört ivott – szóltam közbe, nem visszavágásként, csak a történelmi hűség kedvéért. A gondolataim mellett már a gyomrom is kavargott, nem állt össze a kép sehogy, bárhogy erőltettem, megszedültem a kavargó töredékektől.

Erik mondott volna még valamit, de ekkor már mindhárman hallottuk a dobogást a folyosón. Lábak robaja, kiabálás, sikoltozás, egyre közeledett. Az exeimnek fogalma sem volt, mi történik, én viszont azonnal cselekedtem. Repülőrajttal vettem ki magam a szobából, át a gyerekekhez, fel az ágyból és pokrócba tekerve vállra, még felébredni sem volt ideje, majd irány a ruhakupacok, emlékeztem, melyik alatt találok a táskám, és futás.

Ezt az utóbbit odakiáltottam Eddinek és Eriknek is, aztán rohantunk, csövek és szivárgó szelepek között kommandózva, botladozva, egymásba kapaszkodva, megelőzve a tömeg sűrűjét. Így sem volt kevésbé félelmetes, de időben voltunk, és abba az irányba törtünk akadálytalanul, amerre a túlélést sejtettük. Nem emlékszem már, mikor adtam át a gyereket Eriknek, a táskámat az összes értékemmel pedig Eddinek, arra viszont igen, hogy Erik végig Eddit szidta, még menekülés közben is.

– Te basztad el a zsilipet! Egy sör, mi? Be is kell zárni magad után, seggfej!

– Csak megpróbáltam halkán bejönni!

A következő kanyarnál kiszippantott az univerzum. Hideg volt és fuldokoltam. Vártam, hogy majd felébredek, de nem.

Járóföld

Ezek itt tenyésztett szirének.

Zsírosak derékban, és több
szólamban hirdetik: a városba
nem lehet nem beljebb hatolni,
csak játék a szavakkal, ha szabad
elvonulást kérünk.

Olvasóim közben elvárják
a pénzükért, hogy az ismerős
vonásokkal felruházott tájban
idővonal kússzon.

Érintse a tájékozódási pontokat
a hordalékon, a hajnal záróköveit
a sarkon. Ahol horpadt kutyák
a zápor dacára téblábolnak,
és figyelnek. A tócsákban a fényfolt
zöldre vált, a tűzfalra fújt intelem
a szó közepén bekanyarodik,
az alakmás meg bólogat,
és lejtmenetbe kapcsol.

*

A díszítőművészet a mániájuk.

A tavi költő evezőlapátjának
tolla, ahogy cseppjeit elejti.
Telítve az örömtanyák délutáni
csöndjét, ami ahhoz kell,
hogy a kerthelyiségbe adj találgát.
A tájleíró művek szellemében jut idő
a szemben álló, jellegtelen házra,
külön arra is: a virágládából a víz
felénk szivárog. Meghallgatom közben,
hogy a hulladékból készült ékszerekre,
a társasági ember édes terheire célzol,
és hogy répamosóban tanítottak úszni.
Készülök a bevált történetre,

hogy az asztaloknál hónapokig
plüssállatok ültek teljes megvilágításnál,
én meg nem tudtam kiírni magamból
semmit, aztán másképp döntök.

*

A vándorlás éveinek vége.
Felpolcolhatom a lábaim,
vagy tehetek egy próbakört
a városban, nyugtázva,
a peremvidék tompán ontja
hőjét. Az alkalomhoz illő
küldeményt a hónom alá csapva
számolgathatom, a postán
háannyal osztható a sorszám.
A virágboltnál megnézem, ki halt meg,
a könyvtárban az álom jelentését
ellenőrzöm, és a kisasszonynak
elmenőben már csak intek.
Éreztetve, hogy ebben a közegben is
otthonosan mozgok. Elhalasztva,
hogyan az ujjnyi süteményekből,
amikbe a gondnok helyi szerzők
irományaiból vagdalt,
halkan megkínáljon.

*

Nem szívok vissza semmit.
Inkább beleélem magam,
hogyan a kéreg vagy az alakformáló
harisnya lehántva, a párák
oldalaznak. Új nevén is
megemlíthetem a régi utcát,
ahol a kirakat tévéiben követtük
magunkat, ez messzire vezetne.
A tényirodalom jegyében elég
bedobni, hogy a múzsa körömágya
makulátlan, a téli fólia a szobor
lábainál hever összegyűrve.
A szivargyújtón párnás ujjak
matatnak, és hozzák közelebb
az izzást.

Hajnali tűnődések

(ad notam Zalán Tibor: Alkonyi tűnődések)

látod-e hajnalodok még szokja a testet a lélek
vedli a város az éjjelt felbugyog egykori véred
feslik a tenger a sziklán ömlik a hold belelépek

óhidakon sunyi árnyék futna a semmibe nézd meg
harsog az utca de lomhán elheveredsz ma a földön
ablakod egy harapásnyom fent van a hold meg a göncöl

fent van a hold meg a testem felhasalok ide lassan
hamvad a nyár a melegben nyomja a falra az öklét
benned a víz ami tombol fáj de ma úgy kiröhögnéd

fáj de ma úgy ez a távol szerda csütörtök a péntek
vedli a hús a szemérmes tétova bár a kalandor
megdelejez ez a játék lám napok óta csak akkor

érezed-e izzad a hajnal várod a jelt ami most már
várja a vásznat a festék ég cigaretta a lodzsán

szokja a lelked a lelkem vetve az ágyad a kártya
látod-e hajnalodik már méz a halál ami várt ma

várt a halál de ma nem méz húz le a földre a véred
óhidakon sunyi árnyék látod-e itt vagyok érted

Most

Még tesszük a dolgunkat,
de már csak csendben.
Minden holddal elfogy belőlünk
egy darab felesleg.

Néhány hajszálunkkal
lehullik rólunk a szégyen,
a mag a sötétben
erőlködés nélkül kicsírázik.

Felébredünk,
bár nappal volt eddig is,
tágul a rés, az ablak,
borozunk egy kertben,
megborzongunk,
a szél mindig fúj,
de sosem nevezte
magát huzatnak.
Ilyen egyszerű lett volna?
Kert, átjáró, az éden –
két gondolat közti térben
kötéseink elengednek.

Éberek lettünk, ennyi változott,
tudjuk, akár a tolvaj, úgy jön el
minden egyes pillanat,
a gát átszakad, a félelem
kisodródik az idő peremére,
látjuk a vízfelszín
kifeszített szembogarát,
nem pislán a nád,
nincs ellentéte a szeretetnek.

Most van.
A rend nem huny szemet soha,
semmi felett.

Petőfivel átíratok

Mi lett volna, ha Petőfi nem hal meg a segesvári csatában, hanem tovább él, és a továbbiakban is ő írja a magyar irodalmat, ahogy tette néhány éven át?

Nem hiszem, hogy elkeveredhetett volna Szibériába. De mért ne üthette volna föl a fejét egy-két ál-Petőfi még ott is? Ahogy a világ különböző tájain egyébként is tette, tették, az 1850-es, 60-as években. Nem mindig az eredeti híresség nyeri meg a saját hasonmásversenyét, Petőfit is bizonyosan lekörözik az imitátorai. Ő képtelen az imitációra, még a saját magáéra is. Ennyiben teljes ellentétei vagyunk egymásnak.

Én Ifjőtep, ő Sörösv. Ifjőtep itt van velünk, hagyom egy kicsit játszani, írja át a későbbi magyar irodalmat a saját ízlése szerint. Azt is beleképzelve, hogy milyen lett volna, ha eljut Oroszországba. Mint ahogy nem jutott, akárcsak József Attila sem. Úgy, akkor, a valóságban biztos nem. De most, visszamenőleg, miért is ne?

S ha így van, mért ne segíthetne az én annyiak által elítélt, és ugyanannyiak (néha ugyanazok) által kedvelt átírási munkámban? Átírni annyi, mint újraírni. Újraírni, annyi, mint megerősíteni. Megerősíteni annyi, mint kiszolgáltatottnak tartani. Kiszolgáltatottnak tartani annyi, mint kiszolgálni. Az illető mű, a szerző, az irodalom, egyenesen az olvasó igényeit. De előbb ezeket az igényeket meg is teremteni. Az irodalomban sok mindenről nem tudjuk, pontosan hogyan volt. De tudjuk, hogy hogyan nem. És a nem legalább olyan fontos, mint az igen. Itt a nem segítségével eredtünk az igen nyomába. És megtaláljuk a talán-t, a lehet-et, és főleg az is-t. Ez a célunk? Talán. Lehet. Ez is.

József Attila helyett:

Elvezető

Túléltem, azt, hogy leszúrtak,
vagy ez a menny ígézete?
Halotti ingem véres volt,
a kenyér mindig fekete.
Kinek verséért az élet
öles kondérba hord vizet,
Alexander Petrovič egy-
szer még mindenért megfizet!

Kijev, 1849

Utassy József helyett:

Petőfi feltámadása

Mit tudunk a feltámadásról?
Hogy érte el Petőfi Sándor?

Júliusvég 49-ben,
ki halt volna meg nála szebben?

Kár, hogy győztek a nagyhatalmak.
Kell, hogy utálják a forradalmat?

Az esély megvan, én úgy látom,
a jog ne legyen pusztá álom,

az álom viszont jog lehessen,
egyenlőként lenni életben!

Ezért támadhat fel Petőfi.
Népe hűségét ellenőrzi.

De ha nem találja elégnek,
a földbe könnyen visszatérhet,

nem oda, ahol csak elásták,
a sírja már egy egész ország.

Szevasztopol, 1857

Babits Mihály helyett:

A százéves üzenete

Hol a szem, szememmel farkasszemet nézni?
Hogy nem is haltam meg, azt végül ki érti?
Mert ez a valóság.

Száz évet megéltem, de száműzetésben
hiába keresem, hol van a térképen
csonka Magyarország.

Szabadság zászlósa volt mindig a magyar,
bakája, huszára. Hogy most mi, megzavar.
Sajnos nincs jó híre.
Egy böllér csupán az idők disznótorán,
bármennyit megeszik, ideges és sovány,
kétes eszmék híve.

Ki engem ünnepel, múltba leső vakond,
nem a kis földhányás itt az igazi gond,
ma senki sem újít,
csak a régi: érték. Azt védjük meg hamar,
arra használ engem a ravasz hivatal,
és mindent eltorzít.

Bár nincsen királya, mégis királyság lett
ravasz számításból jobb híján a nemzet?
Fából vaskarika!
Így nem akaszthatja föl a királyt senki,
a lázadást jobb lesz inkább elfeledni –
nem sikerül soha.

Én, magyar öregúr szovjet-orosz földön,
többet látok-értek, és postán elküldöm
vidám üzenetem:
„Az se jó, ha győz a vágyott forradalom!
Bár sok az eredmény, azt súgja szimatom,
több lesz a félelem.”

Vogulnak hisznek itt, pedig tatár vagyok!
Istent megtagadják. Ezért az angyalok
sorra elköltöznek.
Fogadjátok őket tejjel és kaláccsal,
ahol megjelennek, télen is madárdal
szól, de fáj a fülnek!

Petrográd, 1923

Füst Milán helyett:

A szellemek utcájából

Ma minden az agyamra megy.
Nincs kedvem táncolni se menni,
azt mondják, ez a férfi-hiszti.
A dumát ki hallgatja meg?
Na mégis,
ki hallgatja meg?

Akkor inkább már a zenét!
Az életem sötétbe töltöm,
tulajdonképpen ez is öltöny:
a mélyben rejló férfilét.
Mért van a
mélyben férfilét?

E sugallat hűvös nagyon.
Mint aki egy veszélyes utcán
járkál éjjel, s borozott is tán,
a szellemeknek átadom
a lelkem,
nekik átadom.

A szellemek utcája ez!
Ne hagyd, hogy kiraboljanak itt,
hívjál inkább gyorsan egy taxit!
Legyen eszed, és védekezz!
Vagy inkább
mégse védekezz?

Még néhány lépés, és elég
közel kerülsz az elmuláshoz,
a túlvilág majd ámulást hoz,
és minden félelmed elég.
Kinyílik
egy újabb al-ég?

A szíved kutyáknak vetik.
bár régóta szolgált neked már,
a hátadon hideg szaladgál,
örök élettél kérkedik.
Mi örök,
mindig kérkedik.

Az elmúlás titokzatos,
de persze nem királyi fenség:
rendőrfőnök, s hogy feljelentsék
nála a jót, azért okos.
Nála a
jó sosem jogos.

Inkább valami jogtalan,
az öröklét már túl nagy luxus.
Ezt történelemből is tudjuk.
Ezért maradtam egymagam.
Mondom, ma-
radtam egymagam.

Voronyezs, 1935

Nemes Nagy Ágnes helyett:

Az ég s egy másik ég között

A levegőben egy angyal áll –
vagy ez maga a levegő?
Lélegzet emberi formában:
a láthatatlan ferde kő,

mi egy tanknyom alatt beomlik,
az üregből tűz csap elő,
a pokolig látni le, a gondig.
A föld még csupa őserő,

eltévedünk a tűz és víz közt,
a sziklák roppanásai
behallatszanak az álmomba,
mindez túlélni megtanít.

Az ég s a föld között utazni,
túlélni a saját halált,
nem sejteni, hogy a kaland mi.
Tagolatlan feltámadás,

függőlegesek túrhetetlen
útjai fent és lent között,
persze a vízszintes keretben.
Nem is orosz vagyok, török,

áldozata átváltozásnak –
félelem szava füstölög.
A foglyok milyen gödröt ásnak
az ég s egy másik ég között?

Aşgabat, 1947

Vörösmarty Mihály helyett:

Közbeszó

Mikor még írtak, tiszta volt az ügy,
de újabban nem tiszta semmi se.
A gyanú belénk mászik, mint a hangya:
a lélek nem fehér, de fekete.
Lángost eszik az ész, a szív henyél,
tetszik mindenkinek, mert benne él,
a világ deformált alakja.

Az emberüdvöt mindenki leszarja,
fogynak a természet szépségei,
az ünnep visszájára fordul –
ezt a többség még észre is veszi,
de ugyan mi dolga volna vele,
csak rendben legyen saját élete;
a lelkipurdalás meg se csikordul.

Örömből és reményből nincs haszon,
olvasni megint nagy bátorság!
Lehet tiltott szó, tiltott irodalom:
aztán itt van a gazdasági válság –
nem okozta más, csak a szózatok,
melyekben még egyenlőség ragyog,
a nagyságát száz éven át csodálták,

és száz éve harcolnak ellene.
Az álszabadság eluralkodik,
az álegyetértés mindenkié,
és meg is érti minden harmadik.

Bezár nyárra a világegyetem.
A lázadáshoz engedély legyen!
Így indulunk a jobbik lét felé.

Ki üdvözöl majd, hogyha odaérünk?
A saját beszédünk visszahangjai.
Mi várható, mégis miféle vész?
Minek a dübörgését hallani?
Minek a csendje ármalik be fönről,
miféle dühös túlvilág dörömböl?
Pusztulás épülete az egész?

Könnyű lélegzethez alig jutunk,
a szellemek sötétje, mint a szén,
ha lángra kap, a várost szennyezi –
kigyúl a fény a bajok túlfelén.
Kívívjuk az istenhiány haragját,
az igaz állítás egy újabb korlát,
a filozófia már kétkezi

munka, művelői parasztok,
a művészek persze lumpenprolik.
Egy hülye viccnek tűnik az egész,
aki imádkozni próbál: káromkodik.
Kisiklott szó irtóztató nyomában
suhan sziszegve régóta az állam,
fontos törvénné alakul a vész.

Most nincs tél, nincs csend és nincs hóhatár.
Odáig már nem érnek föl hegyek,
haját a Föld régóta festeti.
Kitört szárnyal hever a képzelet,
e félig angyal, félig bacillus,
egy zord konzílium bár összefut
érte, a jó megoldást elveti.

A halotthoz eljön a fodrász,
még a tollait is lenyírja,
mindent egy zsákba gyömöszől,
nevetve dolgozik, nem sírva.
A világvége csupán hipotézis,
dicsérni fogjuk csak azért is!
Az elégedetlenség könnyen öl.

Huszt, 1973

Bilincsfétis, hóhérbűvölet

Az elnyomás metaforái Petőfinél

Nemrégiben dolgom akadt Petőfi Sándor *Karaffa* címen emlegetett, valójában cím nélküli drámatörredékével. Ez Petőfi egyik utolsó műve, Mezőberényben írta, amit meg tudott belőle írni. Nem sok készült el a tervezett történelmi színjátékból: az első jelenet és a másodiknak az eleje. Ebben a „Második jelenés”-ben harminc vörös ruhás hóhért látunk, „kezőkben pallossal”. Az 1687-es eperjesi véstörvényszék teljhatalmú ura, Antonio Caraffa (Petőfi K-val írja a nápolyi születésű császári tábornok nevét) gyors, pattogó kérdéseket tesz fel, a hóhérok pedig gyors, pattogó választ adnak. Ízelítőül felidézem az első néhány hóhér-replikát.

„KARAFFA. Mi a legkedvesebb italod?

ELSŐ HÓHÉR. A vér.

KARAFFA. Ki az istened?

MÁSODIK HÓHÉR. Az Ördög.

KARAFFA. Mi a legnagyobb vétked?

HARMADIK HÓHÉR. Egy embert egészen agyonüthettem volna, s csak félig ütöttem agyon.

KARAFFA. Melyik a legszebb virág?

NEGYEDIK HÓHÉR. Az akasztófa virága.

KARAFFA. Mit gyűlölsz legjobban?

ÖTÖDIK HÓHÉR. A bűnbánást.

KARAFFA. Micsoda szenvedélyed van?

HATODIK HÓHÉR. Emberkínzás.

KARAFFA. Melyik nap a legnagyobb ünneped?

HETEDIK HÓHÉR. Amelyiken legtöbbet gyilkolok.

KARAFFA. Mikor örültél életedben legjobban?

NYOLCADIK HÓHÉR. Mikor egy embernek a szemét harapófogóval húztam ki.”

Nem érdemes találgatni, milyen dramaturgiai problémákat vetett volna fel és oldott volna meg (vagy sem) a színmű, ha elkészül. Azt is hiába mérlegelnénk, hogyan állít ki harminc hóhért egy korabeli vagy mai társulat. Tartok tőle, hogy nemcsak a műszakot, hanem a jegyszedő néniket is be kellene öltöztetni abba a vörös ruhába.

Fontosabb ennél, hogy észrevegyük, milyen erős és rugalmas a nyelv. Petőfi még arra is ügyel, hogy az egyhangúság elkerülése végett a 3. és a 8. hóhérnak egy-egy hosszabb mondatot engedélyezzen. És már ebből a rövid részletből is kiderül, milyen jó érzéke volt Petőfinek a zsigeri borzadály és a groteszk humor ötvözéséhez. Drámatörredéke, ránk maradt formájában, tekinthető akár az első magyar abszurd szkeccsnek is.

A borzadály groteszkké tételének kulcsfigurája nem a vérbíróvá avanzsáló katonai parancsnok, aki egyszerre zsarnok és udvaronc, hanem a hóhér. Petőfit láthatóan lenyűgözte a hóhér alakja. Mindjárt eszünkbe juthat *A hóhér kötele* című regény (amelyet én, sokakkal ellentétben, a reformkori magyar próza jeles alkotásának tartok – főhősében, Andorlaki Mátéban akár egy forradalom előtti magyar Athéni Timónt is láthatunk), csakhogy ebben a korai műben nem a hóhér, hanem címszereplőként pózoló munkaeszköze játszik *szoros* értelemben *életbe vágóan* fontos szerepet. A hóhér személye nem is lép színre, és nem a zsarnokság–szabadság relációban találkozunk a halálos ítélettel, illetve a kötél általi öngyilkossággal.

Annál inkább érződik a hóhér-szuggesztio az *Akasszátok föl a királyokat!* című költeményben (1848. december, állítólag Habsburg Ottó egyik kedvenc verse volt), ahol a hét strófa refrénje azonos a címmel, és amelynek utolsó strófájában Petőfi még a költői mesterségről is hajlandó lemondani a hóhér-szerep kedvéért: „Lantom s kardom kezembül eldobom, / A hóhérságot majd én folytatom”.

Ugyanekkor, 1848 decemberében írta Petőfi a *Kont és társait*, amelyben kilenc strófát szentel a kivégzési jelenet részletezésének és kiszínezésének. Igaz, itt a hóhér nem akaszt, hanem nyakaz, és nem csupán egy, hanem harminc elítéltünk van, ugyanannyi, mint hóhérból a Karaffa-dramatörédékben. Dolgoznia kell az olvasónak is, a hóhérnak is, mire Kont sorra kerül: „A hóhérbárd villan, suhan, / Kont feje is a porba’ van, / Ugy esett le a válláról, / Mint a nap az ég boltjáról.”

Ha már hasonlat, elgondolkodhatunk rajta: mit hasonlít mihez a költő? Itt a lehulló fej a lemenő naphoz. Viszont a tíz hónappal korábbi (1848. januári) *A puszta, télen végén* fordítva jár el. Igaz, a szemléleti koherencia kedvéért nem hasonlíthatja a napot levágott fejhez, mindössze véres koronához, ez viszont egy „kiűzött király”-hoz rendelődik hozzá, a kiűzetéstől pedig nem jár messze a kivégzés, és ha a kiűzött király fejéről leesik a véres korona, akkor azt onnét le is kellett, hogy verje valaki. Itt a hóhér nincs említve, alakja csupán odaértetődik a véres eseményhez. Ez külön belső feszültséget ad a vers zárlatának.

Még nagyobb a feszültség, ha a versben felkelő nap szerepel, amelyet a költő ellentétbe állít a lehulló fejjel. Erre példa a *Bíró, bíró, hívatalod...* (1847. november): „Nap az égre emelkedik, / Ifjú feje földre esik, / Nyaka vére fölfelé fut... / Milyen szép piros szökőkút!” Megjegyzem: a versbeli ifjú nem zsarnoki elnyomás, hanem bírói tévedés, justizmord áldozata. Így is elgyönyörködhetnénk a természeti tüneménynek vagy tájépitészeti kuriózumnak látszó piros szökőkútban, ha ott nem állna az előző versszak végén a figyelmeztetés: „Pallóst köszörül a hóhér.”

Vagyis visszaérkeztünk a hóhér alakjához. Ez a lenyűgöző alak Petőfit már a forradalom első időszakában is élénken foglalkoztatta, lásd *A király és a hóhér* című verset (1848. április). Utolsó három versszakában a második címszereplő érzelmileg elhatárolódik az elsőtől, noha szakmai okokból mellette marad, miközben „Ing a trónus egyre jobban”. Miért is? Ja, persze. Mert: „Mint a folyóvíz a gátot, / Eltépte a nép a láncot, / S békójának töredéke / Fegyver mostan a kezébe!”

Ezúttal is érdemes megfigyelni, mit mihez hasonlít a költő. Ebben a versben a felkelő népet a megáradt folyóhoz. De akad olyan Petőfi-vers, amelyben a megáradt folyót hasonlítja valami-valaki másához. Természetesen *A Tisza* című tájleíró költeményre gondolok (1847. február). Utolsó strófája így hangzik: „Mint az örült, ki letépte láncát, / Vágtatott a Tisza a rónán át, / Zúgva, bögve törte át a gátot, / El akarta nyelni a világot!” Itt még nem a nép szakítja el a láncot (bő egy évvel a forradalom előtt vagyunk), hanem egy individuum, aki történetesen örülteként van számontartva.

A lánc tehát ebben a kontextusban nem metafora, hanem konkrét fegyvelmezési eszköz. (Gondoljunk bele egy pillanatra: eszerint még a reformkorban is megláncolva tartották az elmebetegeket!) Az árvíz sem metafora, hanem konkrét természeti tény. Vagy ha mégis metafora, akkor sem a forradalomé, hanem a lehetőségként felvillantott világpusztulásé. Mindenekelőtt pedig az

ékesszólóan hallgató és hallgatása miatt magasztalt „dicső természet” zúgó-bőgő megnyilvánulása. Ijesztő, mert artikulálatlan megszólalás.

Később, a forradalom lendületében az artikulálatlan, pusztító erő elszakad a természeti ténytől, és ideológiai színezetet nyer. Mondhatnám: allegóriává hanyatlik. Mi több, még a vér is része lehet az allegóriának. Lássuk a kevéssé közismert *A gyáva faj, a törpe lelkek...* (1848. május) utolsó strófáját: „Mit mondotok, mit tesztek akkor, / Ha a világnak sarkai / Földindulástul, mennydörgéstül / Többől meg fognak ingani, / Ha összevesz, mint négy vadállat, / És pusztít mind a négy elem, / S én vérbe mártott lantomat majd / Véres kezekkel pengetem!” Itt bizony megfigyelhetjük a szemléleti háttér erózióját. Már a hangszert sem könnyű elképzelnünk Petőfi kezében (ellenpélda Balassi Bálint, az ő kezében tényleg ott a lant), még nehezebb ügy a „vérbe mártott” hangszer (ellenpélda Berzsenyi Dániel, az ő versében szereplő bosszúistennő vérbe mártott tőre plauzibilis kellék). A vérbe mártott lant véres kezekkel való pengetése pedig Hermann Nitsch performanszait juttatja eszembe, mégsem gondolnám, hogy Petőfi az osztrák akcionizmus megsejdtítője volt. (Ausztéria-gyűlölete, annak verses megnyilvánulásai külön eszmefuttatást érdemelnének.)

A hóhér, a rablánc, a véres kéz és az apokaliptikus világszabadság-vízió felől érdemes egy pillantást vetni *A türelemről* című, ritkán vizsgált versre (1847. április): „El veled, te élet átka, / El veled, le a pokolba! / Nyeljen el, ki rút pofádat / Erre a szép földre tolt!” Nem az indulati nyomaték a meglepő, elvégre Petőfi türelmetlen alkat volt, és másokban sem kedvelte a türelmet (legyen szó akár béketúrusról, akár toleranciáról), hanem az, hogy kirohanását meg sem próbálja érvekkel alátámasztani. Ezt állítja: „Türelem, te... nem tudom, mi? / Mint gyűlöllek, mint utállak! / Mert ahol van kezdeted, ott / Vége van a boldogságnak.” Azt már nem mondja meg, hogy a türelem miért és miképpen semmisíti meg vagy űzi el a boldogságot. Nem is volna könnyű megmondania, ha saját bevallása szerint nem tudja, hogy a türelem micsoda. Annál különösebb, hogy odafordul hozzá, megszólítja, mint korábban a szintén utált *Honderű* folyóiratot (1845. augusztus). Vagy a királyokat *A királyokhoz* című versben (1848. március vége). Vagy a *Dicsőséges nagyurak...* címzettjeit (1848. március eleje).

A költő türelemképe, „a szamarak s birkák dicső erénye” felől nézve a szabadság is új fénytörést kap, mintegy kioltja önmagát. *Az 1848 (Ezernyolcszáznegyvennyolc, te csillag...)* (1848. október–november) utolsó strófájában ez áll: „Egy vallás van a földön: szabadság! / Aki mást vall, rettentőn lakol.” Petőfinek meg sem fordul a fejében, hogy a máshitűek kilátásba helyezett üldözése esetleg nem növeli, hanem csökkenti vagy nullára redukálja a szabadság mértékét. Nemcsak a két emberöltővel későbbi Babits Mihály látta jóval tisztábban ezt a kérdést (*Szittál-e lassú mérgeket?*), hanem a Petőfivel egyidős Madách Imre is („Halál reá, ki el nem ismeri!”), igaz, ő már a szabadságharc bukása után vont le a drámai költeménnyé formált keserű konzekvenciát.

Ha már a szabadságvallásról esik szó, említenem kell annak apostolát, Szilvesztert is. *Az apostol* (1848. június–szeptember) címszereplője azért szenved sokesztendei keserves rabságot, mert egy szamizdatként kinyomtatott művében azt állította, hogy a szabadság kötelező: „S az embernek nemcsak joga, / Hanem teremtőjéhez / Kötelessége is / Szabadnak lennie, / Mert aki isten legszébb adományát / Meg nem becsüli, / Magát az istent sem becsüli az!” Ettől aztán „elsápadt a hatalom”, üldözőbe vette a könyvet, amelynek „szerzője rémesen lakolt”. Figyelemre méltó a szóhasználat: itt a szabadság apostola „lakolt” „rémesen”, míg az imént idézett, nem sokkal későbbi versben Petőfi a szabadságban kételkedők vagy másban hívők számára helyezi kilátásba ugyanezt.

Szilveszter rémes lakolása konkrétan tíz év börtönt jelent. Ezúttal sem hiányozhat a rablánc: „S hogy megtörölje izzadt homlokát, / Kezét emelte föl... hah, / Mily csörrenés!... / Megcsördült rajta a nehéz bilincs.” A hóhér sem hiányzik a költeményből. Igaz, Szilvesztert nem a szabadsághirdető gondolatokért nyakazza le „a bakó a / Sötét halálnak fényes pallosával”, hanem az uralkodó

ellen megkísérelt merénylet miatt. Szembeötlő, milyen szűkszavúan írja le a költő a kivégzést: „Suhant a pallos, rémesen suhant, / S a fej legördült... Szilveszter feje.” Ennyi az egész.

Petőfi tudhatott és nyilván tudott is a XV. Lajos francia király elleni 1757-es sikertelen merényletről. A tettes, Robert Damiens kését ugyanúgy az uralkodó ruhája fogta fel, ahogy Szilveszter puska- vagy pisztolygolyóját. Csakhogy Damiens nem úszta meg fejvesztéssel, és az ő kivégzése nem egyetlen pillanatig tartott, mint Szilveszteré, hanem órákat vett igénybe. A párizsi főhóhérnak, Charles-Henri Sansonnak és csapatának annyi tennivalója akadt az eleven test marcangolásával, pörkölésével, lovak általi széttépetésével stb., hogy mindezek leírása külön fejezet a Sanson-hóhérdinasztia krónikájában.

Vajon Petőfi miért nem részesítette hőset hasonlóan kegyetlen büntetésben? Miért mondott le a látványos hóhér-revüről? Miért nem akarta ezzel is ellenszenvesebbé tenni a merényletet sértetlenül átvészelő, gyáva zsarnok alakját? Biztosra veszem, hogy ez tudatos döntés volt. Petőfi nem volt sem kiegyensúlyozott, sem mértéktartó költő, de kiváló művészi érzéke volt, és jó ösztönökkel rendelkezett. A borzalmakban való dúskálásnál fontosabbnak tarthatta hőse emberi méltóságának megőrzését. Ha ezt olvassuk: „Néhány nap múlva vérpad állt a téren, / És egy ősz ember fönn a vérpadon”, ez megrendítő és felemelő. Ha egy szétmarcangolt, vonagló húscsomóról olvasnánk, az másmilyen hatást keltene. Petőfi számára fontos, hogy a vérpadon álló Szilveszter sajnálatot érezzen a tudatlanságban tartott nép iránt, és ezáltal lélekben is fölötte álljon. Bármiféle nyílt színi kínzás ezt a lelki fölényt semmivé tette vagy legalábbis rombolta volna. (Egy kis köpködés, rugdosás belefér, már csak azért is, mert alkalmat szolgáltat a Krisztus-allúzióhoz.)

A költő életművében itt húzódik a hóhérmotívum mozgásterének határa. Azt már csak találgathatjuk, hogy a Karaffa-drámában, ha megírta volna, Petőfi milyen feladatokat juttatott volna a harminc vörös ruhás hóhérnak. Annyi biztos, hogy a történelmi eperjesi vésztörvényszék több száz kínvallatással és több tucat rendkívül kegyetlen nyilvános kivégzéssel járt.

A „rablánc *vagy* kard” kettős toposz, ellentétben a „lant *és* kard” kettős toposszal, amely az életmű ballasztanyagához tartozik, tanúsít némi szemléleti feszültséget. Nagy általánosságban annyi mondható, hogy kétirányú metamorfózisról (esetleg anamorfózisról) van szó.

A bilincs (1846. szeptember) címszereplője, a kényszerítő-fenyítő eszköz így szól a kényszerített-fenyített „ifjú”-hoz: „Ugye nem ismersz? a szabadság / Csatáiban kard voltam én, / S épen talán a te kezében / Villogtam a vér mezején. [...] / Bilincset vertenek belőlem, / Belőlem, aki kard valék”. Vagyis ebben a viszonylag korai versben a szabadságért vívó kardsból készül a rabságot fenntartó bilincs. Amely ráadásul még rozsdás is („Szégyennek és haragnak pírja / A rozsdá, amely rajtam áll.”), vagyis az átalakulás régen történhetett. Nem is biztos, hogy életkora szerint valóban fiatal személy az „ifjú”. Olyan örökifjú szabadsághősre is gondolhatunk, mint Szilveszter. *A király és a hóhér* főntebb idézett részletében ellentétes irányú átváltozást látunk: ott a rabláncból lesz szabadságharcos fegyver.

De ahol nem megy végbe ilyesfajta átváltozás, ott is ezt sugallja a vers logikája. *A király esküjében* (1848. május) a törbe csalt Hunyadi László nem annyira a kényszerítő eszköz és a fegyver cseréjét, inkább a rozsdás bilincsvas tündöklő kardacéllá való átalakulását kívánja. A *Nemzeti dal* (1848. március közepe) híres negyedik strófájában is, miszerint „Fényesebb a láncnál a kard”, ott lappang az átváltozás mozzanata.

Az ilyesféle átváltozásnak gyógyhatása is lehet. Erről tanúskodik a korai *Rabházának fia* (1844. december), amelyben a „beteg szív” „honfiseb”-éről esik szó: „De az ítélet napja / Eljön talán, / S hazám / Bilincseit lerontja. / Akkor sebem begyógyuland”. A *Rabság* című töredék (1846. június–augusztus) utolsó két sora pedig azt sugallja, hogy a bilincsek karddá alakítása még a lelkét is visszaadná a világnak: „Rab a világ, igen, igen, kezén-lábán bilincs... / Az volna lelkén is, hanem már lelke nincs – –”.

Hasonló típusú átváltozásra a szabadság–rabság reláción kívül is van példa az életműben. *A jeggyűrű* (1845. október–november) lírai hőse, a megcsalt férj az aranyművessel golyót készített a jeggyűrűből, s ezáltal a hűség–hűtlenség erőterébe helyezi: „Ezennel önts golyót / E gyűrűből, barátom!... / ...Fegyverbe töltöm azt, / S szívem, beléd bocsátom!”

Végül egy pillanatig visszatérek az árvízre mint a népfelkelés metaforájára. A *Föltámadott a tenger...* című és kezdetű versben (1848. március vége) Petőfi a megáradt folyó helyett tengeri vihart vagy szökőarat vizionál. Felvetődik a kérdés: miért tenger? Miért nem elég neki a folyó? Elvégre folyót látott eleget, megáradt folyót is, tengert nem látott soha.

Talán éppen ezért. Saját szemével nem látta, de költői fantáziájával annál inkább fel tudta idézni.

Talán a többes szám miatt: azért beszél „népek tengeré”-ről, mert a forradalom elharapódzását reméli.

Talán azért, mert eszébe jutott egy mondóka, amelyet évszázadok óta minden magyar gyerek ismer: „Egyedem-begyedem, tengertánc...” Tény, hogy táncról, a tenger táncáról beszél: „Látjátok ezt a táncot?”

Örkény István első, 1941-ben megjelent kötete a *Tengertánc* címet viseli. A címadó novella eredetileg *Forradalom* címmel jelent meg a *Szép Szóban*. Örkény a náci hatalomátvételt írja le örültek forradalmaként, erről rajzol iszonyodó karikatúrát, és a kötetbeli változat végén külön csavar, hogy Olaj, a tébolyult forradalom vezére ennyit és csak ennyit közöl a néppel plusz az emberiséggel: „Egyedem-begyedem, tengertánc...”

Biztosra vehető, hogy Örkény ismerte Petőfi forradalmi tenger-versét. Valószínűnek tartom, de bizonyítani nem tudom, hogy a novella írása közben gondolt is rá. Azt is csak valószínűsíteni tudom, bizonyítani nem, hogy Petőfi versötletében szerepet játszott a régi mondóka, amely eredetileg ráolvasás, varázsszöveg lehetett. Annyi biztos, hogy a késői olvasó nézőpontjából az ősi eredetű rigmus összekapcsolja Petőfi forradalmi lelkesedését Örkény kiábrándult, groteszk iróniájával.

* * *

A jelen írásmű kiindulópontja egy dráma volt, amelyet 2021 őszén írtam a veszprémi Pannon Várszínház Petőfi-drámapályázatára. (Márton László: Caraffa. Történelmi színjáték. In: Karaffa. Drámák. Szerkesztette Géczy János. Pesti Kalligram – Pannon Várszínház, Budapest-Veszprém, 2022., 259–298. oldal. Petőfi drámatöredéke ugyanebben a kötetben: 10–22. oldal.)

Bújócska-zsoltárok

Meg ne

Zsoltárok 91,11–12

Meg ne üsd lábadat a kőben,
el ne törd kezedben a kancsót,
meg ne szúrd magadat a késsel,
el ne ess, amíg futsz a lejtőn.

Meg ne várd, amíg szépen kérlek,
el ne hidd, amit sűgva hallasz,
meg ne bánd, amit rólam gondolsz,
el ne fuss, kis gidám, előlem.

Veréb is

Zsoltárok 84,4

Veréb is talál házat,
fecske is talál fészket
tornyaiddban,
fekete rigó is
vígán csemegézget
udvaraidon,
a házi rozsdafarkú is
úgy billegeti farkát
kerítéseiden,
mint aki csipegetni jár
terített asztalodra.

Miért

Zsoltárok 55,6–9

Miért nincs szárnyam,
mint a galambnak?
Miért nem örülök
minden napnak?

Miért nem tudok
messze repülni?
Miért kell mindig
nyugodtan ülni?
Miért nem szállok
szélvész nyomában?
Miért nem járok
viharkabátban?
Mi ez a nyugtalan
zsongás bennem?
Miért vagyok itt,
ha el kell mennem?
Mi ez a rengeteg
riasztó kérdés?
Több-e az élet,
mint félelemérzés?

Aranyos

Zsoltárok 68,12–17

Ezüstszárnyú galamb
aranyos zöld tollakkal
hogyan repülhet?
Aranytollú sólyom
gyémánt tú karmokkal
hogyan vigyázhat?
Magas hegy tetején,
pára fölött kel fel az
aranyozó Nap.
Sokcsúcsú hegyek közt
sugarai álmát
szél vigyázza.

Remegő

Zsoltárok 29

vibrál a hegy, megremeg
pipál a hegy, párafüst
lángol a hegy, virradat
kékül a hegy, égbeteg

sóhajt a part, vízre vár
remeg a szirt, áradat
törik a szirt, omladoz
boldog a part, vízhatár

borzong a kert, bomba hull
rezeg a kert, messze füst
közel a kert, romba dől
riad a kert, megvadul

üres a trón, nincs király
beteg a trón, szívbeteg
hasad a trón, meghasad
kié a trón, ha nem tiéd

Párbeszéd

Zsoltárok 114

Mi lelt, tenger, hogy elfutottál?
Mi lelt, folyó, hogy megtorpantál?
És ti, hegyek, mit szökdeltetek, mint a kosok?
Halmok, mit ugrándoztok, mint a bárányok?

Tenger fövenyén, folyóvíz hátán,
hegy oldalán nyüzsgő nyáj hullámain érkezik Isten.
Hogyne futkosnánk? Hogyne toporognánk?
Hogyne szökdelnénk? Hogyne ugrándoznánk?

Bújócska

Zsoltárok 139

Bújhatok fába,
bújhatok sziklába,
csalánba is bújhatok,
oda nem üt a mennykő.
De ha magamba bújok,
és kővé válok,
ki talál meg engem?

Bújhatok tóba,
bújhatok folyóba,
tengerbe is bújhatok,
csillózva a tenger mélyén.
De ha magamba süllyedek,
tengermélyre,
Istenem, megtalálsz-e engem?

A királynő kutyái

Álmos szürkeség ölelte körbe kora reggel a palotát. Eső és köd kint, nesztelen komorság bent. Csak a szokásos. A nap koreográfiája is az unalmas rend szerint indult. Míg a koronás fők nyújtóztak puha takarójuk alatt, s lustán ásítózva kikeltek az ágyaikból, a komornák és a többi szolgáló már egy órája tüsténkedett. A kukta és a séf keze alatt is égett a munka: csillogtak az ezüst étkészletek, főttek a tojások, pattogtak a pirítósok, és készült a királynő kutyáinak eledele is.

Erzsébet királynő reggeli rutinja szerint elsőként szeretett corgijai szobája felé vette az irányt. Megnyugtatta, ha ellenőrizhette kedvüket és bundájuk aranyló csillogását. Az izgága ebek rendszerint az ajtóban toporogva várták a gazdájukat, hegyezték denevérfüleiket, mikor nyit már be a királynő. Aznap azonban, amikor a brit uralkodó keményített gallérú, csontsín hálóköntösében benézett a kutyaszobába, Susanna és Sandy csak feküdtek borszín bársonypárnáikon. A két életvidám corgi most bágyadtan lógatta az orrát.

– Kiskutyáim! – csapta össze kezét a királynő. – Ki jön a mamához? – csalogatta őket fejhargon. Ám az ebek csak kedvetlenül és komótosan fészkelődtek.

A királynő nem sokáig gondolkodott, napirendjét sutba dobva az ebekhez szaladt, és pánikszerűen ölébe húzta kiskutyáit, egyszerre a kettőt. Tudta jól, mi a baj. A tegnapi bál miatt kimaradt az esti közös sétájuk. A corgik duzzognak. Vezekelnie kell. Mintha csak kisbabák lennének, aggódva simogatta és ringatta őket, mígnem Susanna és Sandy lassan egyre jobb kedvre derültek.

– A szentekre, végre! Ilyenkor jobban megijesztetek, mint amikor minisztereimről kiderül, alkalmatlanok feladatukra – sóhajtott fel a királynő.

Kihasználva a fesztelen helyzetet, játszani hívta kedvenceit. Pattogó labdáikat gurította eléjük újra és újra, mire ők csaholva kergetőztek a szobában. Óriási füleik egymásba akadtak, így néha szem elől tévesztették a labdákat, ugráltak és kajlán rázták fejüket. A királynő a jeleneten minden egyes kör után egyre jobban kacagott.

– Hihih! – hallatszott. A felszabadult nevetés betöltötte a folyosót, s visszhangzott az aranyozott képereteken. A visszafogottságáról híres uralkodó teljesen megfélemedezett magáról meg a szigorú udvari etikettől is.

– Kész a reggeli, itt a finom „corgikása” – nyitott be hirtelen a nevetéstől hangos szobába Mary, a kutyák komornája. Nem számított rá, hogy az uralkodó még a corgikkal van, hiszen ilyenkor már régen a reggelizőteremben tartózkodik. A komorna meg se mert moccanni a meglepetéstől. Az uralkodó jókedvében kikapta az ezüsttálakat a kezéből, és saját maga szolgálta fel a reggelit kiskutyáinak, akik hangos lefetyeléssel adták a jelenlévők tudtára, mennyire ízletes minden falat. Mary még sosem látta ilyen önfeledtnak a királynőt. Meglepetésében az ajtót is elfelejtette becsukni. Susanna és Sandy pedig mintha csak erre várt volna, kifutottak a folyosóra, szlalomozva a lovagi páncélok háta mögött, le a lépcsőn a téli kert felé.

A királynő pedig utánuk. Úgy, ahogy volt, tipegve szaladt kedvencei után, lobogott utána a hálóruha.

– Susanna, Sandy, várjatok meg! Hihih! – kiáltotta cérnahangon, s gurgulázó nevetésétől visszhangzott a palota.

A személyzet és a királyi család tagjai még sosem voltak tanúi hasonlóknak. Csodálkozástól eltáptott megnyúlt szájukban akár az őszi légy is könnyen ki-be repkedhetett volna.

A virágoskert bejáratánál a királynő utolérte boldogan kergetőző corgijait, s a rózságyást rendezgető kertész nyakába borult.

– Én annyira szeretem ezeket a kutyákat! – sóhajtotta a megrökönyödéstől megkövült kertész fülébe, majd pihegve legezgette magát. Akkor vette csak észre, hogy ma még fel sem öltözött. Papucsban, hálóruhában, csapzottan, a futástól kipirulva és éhesen nézett körbe.

Addigra már köré gyűlt az egész udvar, s kerek szemekkel bámulták őfelségét, aki csak ennyit tudott mondani: – Oh, excuse me!

Ölelés (2015–2016; vegyes technika, fa; 73×43×7 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 2022.17.1.; a művész ajándéka)

Ég és föld összekötve

Limpár Ildikó: Emlékek tava

Az *Emlékek tava* azon gyerekkönyvek közé tartozik, amelyek elsősorban gondolatiságukkal hatnak. Alkalmat teremt arra, hogy olyan kérdésekről beszélgethessünk, mint a barátság, az önismeret vagy a kockázatvállalás; mindezt pedig egy gyerek számára is érthető módon. A kaland szerepe sem csekély, de a gondolatiság mellett kissé háttérbe szorul.

A külvilágban lejátszódó események a fény és a sötétség, a fenn és a lenn klasszikus ellentétpárjai köré rendeződnek. Ezek alapján az olvasó azt várhatja, hogy az ellentétpárok előbbi tagja mindig értékes, az utóbbi pedig veszélyes. A történet azonban nem teljesíti be ezeket az elvárásokat, sőt: azoktól tudatosan különböző világot alkot. A címbeli tó egyaránt lehet veszélyes és hasznos, a sötétség szörnyetegeinek gonoszága egyáltalán nem magától értetődő, a csillagok (illetve általában a természetfölötti lények) léte vagy nemléte pedig az emberek földi tevékenységétől is függ.

A regény főszereplőjének szülőhelye, a kalandok kiinduló- és végpontja egy Csillaghalma nevű falu, ahol mindenkinek a neve háromtagú, a három közül pedig legalább a középső azon alapul, hogy milyen alakot rajzolnak ki a csillagok a gyermek születésekor. Ez általában a gyermek későbbi sorsára is hatással lesz. Mégsem lehet azt mondani, hogy alá-fölé rendeltségi viszony állna fenn égi és földi világ között; azt ugyanis, hogy mit ábrázol a csillagkép, nem az állandóság, nem is a hagyomány határozza meg, hanem a szülő értelmezése. Azt pedig a saját pillanatnyi helyzete legalább annyira befolyásolja, mint az égi minták. Érdekes, hogy még a véletlenszerűnek tűnő névadással is sikerül rátalálni a gyerek leendő sorsához illő névre, még akkor is, ha az a sors a szülő vágyával ellentmondásban van.

A névadás és a sors egymáshoz kötése csak egy az égi és a földi világ regénybeli kapcsolatai közül. Az emberek lelkiállapota, különösen, ha művészi van szó, adott esetben nagyon erős hatással lehet az égi rendre: elhomályosíthatja, sőt eltüntetheti, vagy éppen visszahozhatja a csillagokat. Az égi fények megléte vagy hiánya viszont a földi közösség biztonságát vagy bizonytalanságát hozza magával. Közben az emberek fontos emlékei is csillaggá változnak, ha viszont elfelejtenek egy emléket, akkor a csillag a tóba hull. (Az égi rend tehát mégsem egészen örökkévaló, a fények száma változékony.)

Az emlékek tava közvetít a különböző világok között. A lenti világhoz tartozik ugyan, de tükrözi a csillagokat, és el is nyelheti őket. Ebben áll haszna és veszélye egyaránt. A küldetésre induló ember egy másik ember emlékét is megkaphatja a tótól segítségnek, de ennek érdekében a saját emlékei közül kell lemondania egyről, a legkedvesebbéről – ha nem hajlandó erre, súlyos veszteségek érik. Ahhoz természetesen, hogy az ember tudja, melyik a legkedvesebb emléke, alapos gondolkodásra és önismeretre van szüksége. Ahhoz, hogy meg tudja hozni az áldozatot, őszinteségre és lelki szilárdságra. Amikor pedig ezekről elkezd számot adni magának az olvasó, már el is érkezett a regény gondolatiságához.

A történetnek megvan a meseregényhez illő kalandcselekménye. Van küldetés (a főszereplő Panna legjobb barátjának, Palkónak a megszabadítása), vannak segítők (tündérek), akadályozók

(sárkány, boszorkány), vannak próbatételek. Az *Emlékek tava* ráadásul azok közé a történetek közé tartozik, amelyeknek a tétje az egyéni sorson túlmutat: ahhoz, hogy a szereplők a saját problémájukat megoldják, a közösség baját is orvosolniuk kell, azaz megszüntetni egy ország gyászát, elhozni számukra a fényt, ismét elindítani a megállt időt. Amit azonban ennek érdekében tesznek, annak nagy része nem a külvilágban, hanem a lelkükben/elméjükben zajlik. Azt ugyanis, amire vágyik egy szereplő, csak akkor nyerheti el, ha tud emlékezni, de nem akadályozzák az emlékei. Tudatában kell lennie annak, hogy a nehéz emlékek a hasznára lehetnek, de annak is, hogy ha már nem használnak, nem kell tovább cipelnie őket. Kiderül, mit jelent ellopni egy emléket (azaz közzétenni egy súlyos titkot, és ezzel megszégyeníteni az embert), vagy hogyan lehet megszabadulni egy olyan emléktől, amely megkeseríti az emlékező életét. A szereplőkkel együtt az olvasó is megtanulja, hogy az embernek nincs joga kivetíteni a saját fájdalmát másokra – azaz elvárni, hogy ha az fájjon mindenki másnak is –, de megtanulja azt is, hogy a szeretet és a szerelem túléli az emlékezetet. Panna és Palkó tanúságot tesznek arról, hogy képesek együttműködni, körültekintő döntéseket hozni, a barátságukért kockázatot vállalni és áldozatot hozni. A gondolati háttér tehát mindvégig fontos marad. Mégsem válik egészen elvonttá a történet, hiszen minden gondolati elem összefügg a cselekmény egy-egy fordulatóval.

A gondolatisággal függ össze az is, ami a regénynek egyszerre erőssége és gyengesége. Jó ötlet, hogy a szörnyetegekről rendre kiderül: ha közelebb megyünk hozzájuk, nem is bizonyulnak olyan gonoszak, ha pedig sikerül velük kompromisszumot kötni, akkor a világ hasznos részeivé válhatnak. Kellene ugyanakkor legalább utalni arra, hogy ez egyáltalán nem minden szörnyetegre érvényes. Egyfelől azért, mert egyszerűen nem igaz, hogy a gonoszság mindenkor semlegesíthető, másfelől azért, mert így gyakorlatilag nincs kit legyőzni, ez pedig csökkenti az olvasás izgalmát. Ráadásul azt is külön hangsúlyozzák a szereplők, hogy aki jószágos, annak ez a külsején is látszik. Ez ismét csak kockázatos történetelem: egyfelől jól látni, hogy a szépség és fiatalság belülről fakad, másfelől elveszi a lehetőséget, hogy csúf és öreg személy is jó (és boldog) lehessen.

Van a regénynek még egy hibája, ez pedig a stílus helyenkénti nehézkessége. Szép és választékos, de az utóbbi olykor túlzásba viszi, így nem mindig felel meg a szó a szövegkörnyezetnek. (Például a „mesélt” szót két sorral lentebb a „regélt” váltja ki, de igazából elegendő volna csak az egyiket felhasználni. Ugyanígy ha már elhangzott a „sírta el magát”, akkor fölösleges két sorral később azt írni, hogy „könnyeit hullatva”). A beszélő nevek azonban jól sikerültek, a nyelvi humor pedig eleven. Illik mindez egy olyan regényhez, amely nagyon fontos szerepet szán a szereplői életében a művészeteknek: éneknek, mesemondásnak, zenének, faragásnak, vagy akár a sütés-főzés művészi szintre emelésének. Itt kell megemlíteni Szlukovényi Katalin nevét, aki Limpár Ildikó prózájához méltó versbetétet alkotott: egy altatódalt, amely varázsszéként is működhet. Katona Rózsa illusztrációi és az általa tervezett borító lágy színeinek kontraszthatása szintén illő módon egészíti ki a történetet.

A meseregény újrakiadását nemcsak az indokolja, hogy közben elfogyott a boltokból, hanem az is, hogy a történet semmit nem veszített az aktualitásából. Nem is veszíthetett, hiszen a tanulságai bármely időben (és bárhol) érvényesek maradnak.

Főnix, Hajdúböszörmény, 2022

► FRIED ISTVÁN

„Pályatársam, s szeretett barátom”

Petőfi Sándor két verse Jókai Mórhoz¹

„Hadd szorítsam jobbod, ifjú Bajnok” – üzeni versben Petőfi Jókainak 1845 szeptemberére keltezett költeményében, hogy ezt a novemberre datált újabb köszöntőjében addig sem titkolt személyes érzései lírai hitelével támassza alá: „Te lelkem megmaradt fele.” A mondás súlyos kijelentés voltát hitelesíti, hogy szabad idézet ismerhető föl: animae dividuum meae (lelkem fele); emígy szólalt meg Horatius, mikor Vergiliushoz fűződő kapcsolatát országgal-világgal versben tudatni akarta. Efféle megnyilatkozás Petőfié, aki – noha barátait költői levelekben szólította meg – mindenekelőtt a vele rokon érzelmű, a vele szövetségre kész, a hasonló esztétikai és világnézeti megfontolások alapján álló ismerősöket verseivel köszöntötte, mely verseknek legalább annyira vagy, ha lehet, még inkább, hőse a köszöntő, önmaga lett. Egyben az „eszmebarrikádon” találkozás kezdeményezője, egy közösen megvívandó költészeti és politikai küzdelemnek társfőszerelője. Ehhez képest feltűnő, hogy fél esztendő leforgása alatt a Petőfinél kerek két évvel ifjabb Jókay két verset kap. Az első címezése „rejtvényfejtést” igényel: „Egy fiatal íróhoz”, a második már megnevezi a címzettet: „Jókay Mórhoz”² (Jókai majd csak a forradalomra válaszul mond le a nemességet jelző y-ról, hogy még akkor se vegye vissza, mikor élete utolsó szakaszában a főrendi ház tagjává nevezte ki az uralkodó, illetőleg maga a magas kitüntetésével járó báróságot nem igényelte).

A pápai iskolai és kecskeméti (többek között) színjátszási múlttal bíró Jókay–Petőfi ismeretséghez, rövid idő alatt barátságához hasonló viszony az 1840-es években csak az Arany–Petőfi barátságához hasonlítható. Különbözik tőle (irodalmi szempontból), hogy elsősorban a líra, illetőleg az eposz felfogását tekintve jelzi a közös gondolkodást, míg Jókayban a jóbarátot, az irodalomba várt–váratlanul betörő, a sokat ígérő és máris sokat beváltó prózaíró (novellistát és regényíró) méltatja. Igaz, e két vers elsője (jellegénél fogva) csak jelzi a közös fellépés jelentőségét, nem ennek a közösnek részletezését, konkretizálását tűzi ki célul, annak körvonalazódását az immár párhuzamosan futó, összekapcsolódó (irodalmi) törekvések példázzák. Ellenben a barátság, a jó cél érdekében szövetkezés igénye hatja át az episztolát.³ Míg a második versben a több oldalról bírált–támadott Petőfi mintegy „váltságperiódusát”, a *Felhők* versciklusban érzékeltetett, byroni, „világfájdalmas” motívumokkal telített bölcselkedő, nemegyszer epigrammatikus jellegű ötleteit visszhangozza, a magára maradás csüggedtségének éppen úgy hangot adva, mint a meg nem értés fölött érzett keserűségnek. Ami közös a két versben, részben poétikai, részben szerelmes természetű.⁴

Az antikvitás óta sűrűn gyakorolt műfaj a költői levél, az érzékenység korában ez a magyar irodalomban elsősorban a testőrírók, majd Kazinczy Ferenc periódusát idézi, ekkor érte el kivirágzását. Jó barátok, kisebb baráti körök

- 1 A dolgozatomban az 1848-ig tartó időszakig használt Jókay Mór névalakot írok, összhangban a szóban forgó verscímmel, az 1848 utáni periódusban Jókait.
- 2 Az idézett Petőfi-versek lelőhelye: Petőfi Sándor *összes versei*, a. i. Kerényi Ferenc, Osiris, Budapest, 2004. A továbbiakban külön nem hivatkozom a versidézetek pontos lelőhelyét.
- 3 Az életrajzi adatok megbízható forrása: Kerényi Ferenc, *Petőfi élete és költészete*. Osiris, Budapest, 2008.
- 4 A Petőfi–Jókai barátságról, együttműködésről: Szilágyi Márton, *A magyar romantika ikercsillagai. Jókai Mór és Petőfi Sándor*. Osiris, Budapest, 2021, 216–232., 233–249.

gondolatcseréje, egymásba kapcsolódó elmélkedés-sorozata, közvetlen érintkezést pótolandó információcseréje szolgáltatta az effajta levelezés megannyi tárgyát, míg messze nem a háttérben, főleg Kazinczy korában, a barátságok kifejeződése, nemcsak közvetlenül, személyes, hanem tágabb értelemben véve egy művelődés, egy magatartástípus, egy irodalmi tájékozódás dokumentumaként is olvasható. Előbb a „négy Sarkú”, illetve a páros rímű tizenkettesek, Kazinczynál jórészt tíz/tizenegy szótagú jambusok hordozzák az üzenetet (Kazinczynál a hexameteres vers is fölbukkan). Petőfinél, mint olyan sok esetben, a költői episztolák versformái nem kevés változatossággal jeleskednek. Bár – mint írtam – mintegy fél esztendő választja el egymástól az ugyanannak a jó barátta avatott személynek címzett episztolát, a strófaszerkesztés, a verssorok, a rímelés mutatja, hogy a címzett ugyanaz, de az üzenő más-más tónust tesz meg verse hangzósága alapjává, másképpen szólaltatja meg a személyiség és barátja közös gondolkodásában megnyilatkozó szövetségi kapcsolatot. Ennek révén önmagát is más hangulati helyzetben láttatja, a líraiságnak egymástól eltérő lehetőségeit formálja ki, nem utolsósorban azért, hogy a személyiségére jellemző végletes megnyilatkozását demonstrálhassa. Az első megközelítésben arra gondolhatnánk, hogy a két vers bevezeti Jókayt az 1840-es évek közepének meglehetősen hangos vitáitól zaklatott magyar irodalmába, hitelesítvén Jókay fellépésének idő- és korszerűségét. Hiszen Petőfi egészen korán, igen tudatosan és nem egyszer támadólag az általa gyakorolt líra kor- és időszerepének el/befogadtatására törekedett. Nem pusztán akkor, amikor támadóinak prózában felelt, hanem (megkockáztatható, hogy az adott időben eredményesebben) a maga költészettanát metaforizáló versekben. Az 1845-ös időpontban azonban nem egészen erről volt szó. Az ugyan elmondható, hogy az ekkorra több nyelv legalábbis olvasási szintű birtoklásával és viszonylag kiterjedt „világirodalmi” ismerettel rendelkező Jókayt nyilván erősítette prózairodalmi vállalkozásaiban Petőfi egyetértése, barátsága, közösségvállalása, de

1845-re Jókayra (aki kerek húszesztendő volt) már úgy tekintettek, mint figyelemre méltó novellistára (elsősorban a *Nepean-sziget* című novellája alapján) és mint saját útját megtervező regényíróra (a jól fogadott *Hétköznapok* című regénye alapján). Jókay korai műveiben fölfedezhető a Petőfivel közös gondolkodás nyoma, ezt romantikus próza megjelöléssel nevezhetjük meg. S amennyiben a két fiatal szerző (hiszen Petőfi is még csak kerek huszonhárom éves) francia szerzők közül az idősebb Dumas, Eugène Sue, mindkettőtől novellaterjedelmű prózát fordított Petőfi, igaz, nagy valószínűséggel német szöveget tartva kezei között, majd a Jókaytól is nagyra becsült Béranger-verseket már franciából ültette át.⁵ Victor Hugo szintén a két író olvasmányai közé tartozott. Az angol irodalomból Shakespeare említése kívánkozik az élre, és Dickens regényének nyomai tárhatók föl Petőfinél is, Jókaynál is. Egyikük sem vonhatta ki magát az európai hatástörténettel rendelkező Byron hatása alól, míg Shelley lírája, líriko-epikája inkább csak Petőfivel kapcsolatban érdemel említést.⁶

Ezek a nevek, e nevekkal összefüggő művek nem csupán az irodalomtörténész kutatómunkájának eredményeképpen ismeretesek, mindkét ifjú szerzőnk nemegyszer írásaikban emlegeti őket, megnyilatkozásaikban, úti leveleikben, levelezésükben, újságba írt rövidebb prózai művekben utalnak a följebbi névsorban feltüntetett írókra-költőkre, mint akik az európaivá szélesült romantikus mozgalom vezető személyiségei, mint akiknek költői irányait nem kizárólag követni kívánják, azaz nem „franciásítani” a magyar irodalmat, hanem arra vállalkoznak, hogy e romantika változatát hozzák létre. Olyan irodalmat, amelyet rokonszenv, eszmeiség, „retorika” ugyan a franciával és esetleg az angollal rokonnak érezhet, de amely részint reagál a feltűntethető magyar előzményekre, részben, egy ponton feltétlenül, gazdagítja a romantikus tematikát általában, valamint a romantikához köthető nyelv- és személyiségfelfogást különösen. Itt csak célozhatok arra, hogy Petőfi (főként a lírában, de elbeszélő költeményben is) és Jókay (félreért-

5 Muzsnay Ágnes, *Victor Hugo hatása a magyar regényirodalomra*. Dunántúli Könyvkiadó és Nyomda, Pécs, 1930, Kerényi, i. m., 127, 337. E helyt Petőfi prózafordításairól van szó: Paul de Kock, Eugène Sue. Az 1850-es évek első felében megjelent *Egy magyar nábob és Kárpáthy Zoltán* lapjain Paul de Cock (!), Victor Hugo nevébe ütközünk.

6 A Heine-versekkel párhuzamban szemlélhető Petőfi-versekről vö. részletesebben: Fried István, *Heine és Petőfi*, in uő, *Egy irodalmi régió ábrándja és kutatása*. Lucidus, Budapest, 2010, 136–155.

hetetlenül már korai novellái egy részében, és különösen a *Hétköznapok* című, rémregényes elemeket is tartalmazó regényben) a népköltészethez fordulás, a népszokások, a népi figurák, a szólások stb. olyan változatait létesítik, amelyek a XIX. század második felében a nyugati irodalmakban (elsősorban a németben) éppen Petőfi verseinek, Jókay prózájának átültetésével lesznek általánosan ismeretessé Európában.⁷

Noha Petőfi határozott személyisége, ismétlem, korán kialakított irodalmi projektuma befogadóra lelt Jókaynál, Jókay mégsem lett passzív befogadója Petőfi kezdeményeinek, a főleg a Kecskeméten megkezdett, többirányú együttműködés értelmében a gondolkodásbeli közösség, az irodalmi egymásra találás révén kialakuló hasonló esztétikai elképzelés jellemző rájuk. Lényegében ezt nyugtázza az *Egy fiatal íróhoz* című vers. Petőfi úgy tesz, mintha Jókay személyiségére látná rá (a romantika) író egyéniségére jellemző magatartást, ám amit e tárgyban állít, inkább Jókay műveinek meglepetéseket eláruló fogadtatásáról volna állítható, ugyanis Jókay fő vonalaiban nem követte az 1840-es évek első felének tekintéllyel rendelkező íróit, tudomásul vette őket, olykor egy-egy motívumot átalakítva műveibe illesztett, részint közvetlenül fordult a francia elődökhöz (Sue rejtelmességet, titokzatosságot alapvető karakterisztikumként meghatározó nagyvárosi regényeinek némely vonását a maga „vidéki” környezetéből kiolvasható titokmotívumokkal szembesítette, de nem kevésbé szembesítette a „vidéki” Magyarország szokásrendjének megjeleníthetőségével is, Alföld-rajzaiban pedig Petőfi Alföld-képzetére utal, nem kevésbé a lírában már sikerrel kipróbált „népiességet” használta föl). Ilyen módon Jókay személyiségét ismerve: meglepő kitétel, miszerint Petőfi „egy kis felleget” látott, „S megmondtam, ebből fergeteg lesz”, vagy e felszólítás: „Jőj, és ontsd lelked villámaid, / S lángjuddal gyűjtsd fel világot”; nem forradalmár-hitvallást tulajdonít az ifjú pályatársnak, nem a társadalomfelforgató eszmék közvetítését nyugtázza, hanem azt az új típusú irodalmi megszólalást, amely az Eugène Sue írta Párizs rejtelmét követő Nagy Ignácól, Kuthy Lajostól és Jósika Miklóstól elválasztja, és amely esetleg irodalmi háborgással jár

együtt. A várható kritikai fogadtatás ellenében van múlhatatlan szükség kettejük összefogására. Közbevetésül annyit, hogy Jókay debütálásával sikeres író lett, természetesen a felsorolt írók sem korábbi, sem később kiadandó műveit nem tette zárójelbe, az írók haladtak a maguk pályáján, ahogyan Jókay is. Viszont az 1850-es évek elejére már eldőlt, Jókay a jelen és a jövő írója. E téren Petőfi pontosan látott. A baráti szövetkezés „magánemberi” vonatkozása náluk nem lett mellékes tényező, „munkaközösségük” jó darabig működött töretlenül, eredményesnek és rendkívül jelentékenynek bizonyult, Petőfi joggal írta, hogy számára Jókay „rokon szellemű / pályatárs”. Még ennél is többet állít: „Fölléptél. Ez engem megújít.”⁸ Jókay tevékenkedése eszerint megerősíti, támogatja az övét, baráti és irodalmi lesz ez a szövetkezés, a hasonló élmények-gondolatok megbeszéléséé. A vers zárása pedig az egyetemességbe emeli, a létezés egyetemes kérdésévé dimenzionálja kettősük munkáját: „Most, barátom, küzdjünk, hadd legyen / Győzedelmünk vagy vitéz halálunk.” A költészet ezek szerint a lét vagy nemlét kérdése, nemcsak kettejük, hanem egy irodalmi-nyelvi létezés a tét. Nem pusztán kettejüké (bár az övék is), hanem az irodalomé, a nyelvé, azé a költői beszédváltozaté, amely képes a jelen és a jövő „nagy” kérdéseinek megfogalmazását vállalni. Amely kor- és időszerű, hiszen ezért támadják a konvenciókból kilépni képtelen kritikusok, a közhelyeken túljutni nem tudó, de az irodalmi életben (kritikai-szerkesztői) pozícióhoz jutó ellenfelek.

Ennek az „élet-halál” küzdelemnek (folytatolagos) verse a *Jókay Mór*hoz. A Petőfinél nem ritka strófászerkesztéssel (négy soros versszakok félrímmel, trochaikus verslábakon haladva előre) szemben egy általában véve ritkább megoldás kínálkozott, kilenc soros strófiákkal, az első négy sorban páros rímek vagy csupán asszonáncok, ezt követi egy sor, melynek a rímekkel nincs kapcsolata, a szakasz záró négy sorában ölelkező rímekre lelünk. Ha a strófiából kivesszük az ötödik sorokat, amelyek (mint említettem) rímtelenségükkel hívják föl magukra a figyelmet, láthatjuk, összekötik és elválasztják az előttük és utánuk írt szakasznyi, négy soros részleteket, akár a vers gondolatme-

7 Zenei párhuzamok Liszt Ferenc magyar rapszódiaiban, Johannes Brahms *Magyar tánc*jaiban találhatóak.

8 Ezt Szilágyi, i. h. filológiailag igyekszik alátámasztani.

netének jelződésére is gyanakodhatnánk. Más-
képpen szólva utalnak egyrészt a strófa kiemel-
kedő gondolatára, érzeti tartalmára, másrészt a
hangulatváltás rész-összegzés funkcióját töltik
be. „Szeretlek téged, oh barátom...”, „Hisz
annál fényesebb a csillag”, „Bizalmam várát
fölgyújtották”, „A te ajkadról akkor is még”,
„S hóhéraim, ha halva fekszem”, „De nem soká
tart égetése”. Töredékesen bontakozik ki egy
történet, mely a gyűlölt és szeretett költőt ve-
szí körül, „annyian” gyűlölik, a megszólított,
verssel megtisztelt „pályatárs” szereti. A költő
láthatárán (fogadtatásakor) az ellene indított
kritikai hadjárat éjjelében ragyog csillaga. Bi-
zalma várát fölgyújtották – a verssört követő
utalás általános alanya (az emberek) nem kínál
bővebb felvilágosítást. Erre a figyelmes kortárs
olvasónak nincs szüksége. Más kérdés, hogy az
irodalmi kritika felől indított támadások olyan
költőt érnek, aki az általános bizalomvesztés
korát éli, amelynek közvetlen és közvetett oka-
iról a *Felhők* ciklus darabjaiból értesülhetünk.
A küzdelem kimenetele (látszólagosan) a ve-
reség, és a költő hóhérai áldozatává válik. De
halála, melynek itt testi és szellemi vonatkozása
egyként szóba jöhet, egyben megdicsőülésének,
megkoszorúzásának kezdete.

Lényegében ez a gondolatmenet bomlik ki,
körülíratik ama küzdelem, amelyhez az ifjú író
harcostársaként csatlakozott, az ő állásfoglalása,
amely az emberek(?), az ellenfelek(?), az ellen-
ségek(?) gyűlöletét ellensúlyozza; a megcsúfolt
kifejezés a „barát” megnevezésében tömörül.
A jelenkor egyetemlegesen marasztaltatik el,
szemléletesen a világos–sötét, éjjel–csillag, bi-
zalom–megcsalattatás ellentétpár képiesítésé-
vel körvonalazódik a költő helyzete, amely az
átok–áldás vonatkozással kap szakrális színezet-
tet; az idézőjelbe tett „barát” gesztusában jelöli
meg a szembesítés ama tagját, mely az „embe-
rek” részéről az eltaszításban részesül. Az emle-
getett ciklus hangvételének megfelelően erőtel-
jes, megbélyegző kifejezések fölemlítésével él a
vers, hogy a világ előfordulását hivatkozhassa
(a világban a költő a dögvészes helyére kerül),
majd a vele szembenállók a hóhér minősítést
kapják; sorsa a megkövezés lesz/lehet, alább az
agyonveretésé. E kizárás, kitaszítás abban a pil-
lanatban szűnik meg, hogy a „világ” elérte cél-
ját: a költő a koporsóban fekszik. Aligha szük-
séges hosszabban fejtegetnem, hogy Petőfi nem

túlágosan hosszabb időt átfogó, de jelentékeny
poétikai eredményeket hozó „világfájdalmas”
korszakának versében – folytatva az *Egy ifjú
íróhoz* című vers pályatársi köszöntőjének mon-
dandóját – immár Jókayinak(!) tulajdonítja azt
a baráti szerepet, amely egyedül képes hitelesen
betölteni a magányos küzdő számára egy je-
lenlét nem egyszerűen vigasz voltát. Eltekintve
attól, hogy ez a vers, akár a *Felhők* ciklus egé-
sze, bekapcsolja a költői törekvést a romanti-
ka egy áramlatának európai folyamatába (kissé
másként, mint az Byron vagy Musset költé-
szetéből ismeretes), a magyar irodalomban is
egy addig kipróbálatlan modalitásnak keresi
adekvát megszólalási lehetőségét. A szokatlan
strófaszerkesztés, az Én és Te erőteljes elválasz-
tódása a „világ”-tól, az „emberek”-től, az előző
versben remélt „vitéz halálunk” helyett az íté-
letnek a XIX. századra már csak hasonlatként
megidézett formája a kereső-kutató, az irodal-
mi alakzatok különös formái felé tájékozódó,
a személyiség hiteles voltát a szembenállásban
és kitaszítottságban föllelő költő a „byroniz-
mus”-nak meglepő, egyedi vonásokat tartalma-
zó változatát fedezte föl, prezentálja.

Mégsem állíthatjuk, hogy pusztán epizód-
nyi jelentőségű ez a vers. Éfféle világból kikü-
lönítettek a romantika több ízben színre vitt
alakjaiban rokonként fedezhetünk föl, a koldus,
a kalóz, a halálra ítélt (Victor Hugónál), az ön-
magunk végzetéhez hozzájáruló, ám bosszúnak
kitett alakok Petőfi regényében, *A hóhér kötelé-
ben*: mind-mind olyanok, mint akiket a roman-
tikát megidéző végtelenség, körülhatárolhatat-
lanság művészetének történetében gyakran
találunk, ezáltal a „különös” eddig kevésbé
vázolt, megjelenített eseteiben a diszharmonia
emancipálódik a költői/irodalmi igazságtétel
elvével szemben, a személyiség széttagolódása
nem engedi a katharzis (problémátlan) érvé-
nyesülését.

Az eddigi romantikus figurákhoz még leg-
alább egyet számítsunk hozzá, aki éppen úgy
a „törvényen kívüli” jellemet és elszántságot
képviseli, szemben áll az elfogadott társadalmi
normákkal, s az el/kitaszított sorsát vállalja: a
korán jött szellemiség individuumaét, aki már
a nagy hatású Schiller-drámában megjelenik,
Posa márki alakja ebben az összefüggésben
feltétlenül említendő. A romantika azonban
dinamizálja a schilleri alaptípust, nem udvari

körülmények közé helyezi, elképzelhetetlennek gondolja a párbeszédet a királlyal (kiváltképpen olyannal, aki trónja várományosát, fiát kiszolgáltatta az inkvizíciónak). Ráadásul a kortársi értetlenséggel küszködésnek, az elfogadott sanyarú sorsnak, az életében a meg nem értett áldozatnak olyan személyiség szolgált példájául, aki Petőfi költészetében és prózájában egyaránt tisztelettel van említve: Kazinczy Ferenc. Kőlcsey emlékbeszéde óta, mely „borzasztólag szép” pályáról emlékezik meg, Erdélyi Jánosig többen adták tanújelét becsülésüknek, Petőfi majd *Széphalmon* című versében efféléket emleget, mint: „Te, a nemzet-hálátalanság / Égbe kiáltó némasága”, „Itt nyugszik ő / Vad fák és vad füvek körében, / Fölötte hófehér szobor... / Miért fehér? Miért nem fekete? / Vigyétek el, s tűzzetek helyébe / Sötét sorsának zászlaját! / Oly bántó e fehér hazugság.” „Míg élt: fázott és éhezett. / S most sírja olyan elhagyott, / Mint száműzötté.” S hogy a saját bekövetkezhető esetét ecsetelje, arra a *Széphalmon* című vershez hasonló, bár már januári *A XIX. század költői* záró szakaszának részletét írom ide: „Talán az élet munkáinkért, / Nem fog fizetni semmivel, / De a halál majd szemeinket / Szelid lágy csókkal zárja be, / S virágkötéssel, selyempárnán / Bocsát le a föld mélyibe.” Az utóéletből egyetlen, de sokat idézett verssort idézek Reviczky Gyulától: „Szépen fognak eltemetni.”

A *Jókay Mórhoz* című vers hangsúlyosan saját, valószínűsíthető sorsként, nem csekély indulattal vázolja föl a meg nem értett személyiség sorsát életében és halála pillanatától kezdve, amikor gondolkodása, megannyi tette már nem fenyegetheti a kortársak (mondjuk így) komfortzónáját. A vers eléggé az általánosságban mozog; megteheti, hiszen a *Felhők* ciklusban konkrétabb és drámaiabb utalásokba is ütközhetünk. A *Nem sírok én...* az átok sújtotta élet néma szenvedőjét állítja elénk, a *Kik a föld alacsony porából...* a „törpe világ” és a „szárnyas óriási lelkek” konfliktusáról ejt néhány szót, a *Barátaim megölelének...* az álnok barátokat pécézi ki... – néhány sort emeltem ki, hogy azt a gondolatkört hivatkozzam, mely a pózzá merevedhető világfájdalmon túl egy, többektől válságperiódusnak kategorizált időszakban jellemez egy költői beszédet. Kerényi Ferenc ellenvéleményt jelent be, miszerint nem

annyira „a romantika szélsőséges szenvedély- és indulatvilága” uralkodik a ciklus versein, mint inkább „intellektuális vállalkozásnak tekinthető, ami a hagyományos válsággal nem írható le, csak a költő utólagos helyzetértékelésében olvasható így.”⁹ Ellenben ha a *Jókay Mórhoz* verset vesszük kézbe, akkor nem tagadhatnók, hogy a világgal szemben élt élet növeli a rosszérzést, talán még a szorongást is, mely a költő, költészete éppen időszerű helyzetének fenyegetettségét tanúsítja. Ám ez a fenyegetettség-érzés/tudat nem konkretizálódik, nem neveződik meg, mint a költészettani tárgyú poézisben (ott ugyan nemegyszer támadásra hangoltan), hanem részint egy barátság ellentettjeként, részint a világtól elidegenedett/elidegenített személyiség helyzetrajzoként jelenik meg.

Ami azonban hozzáadódik, a megszólított barát, a pályatársként köszöntött prózaíró, aki nemcsak a költő magányát oldja, hanem a közös szemléleti pozíció tudatosításával visszaigazolja a költő itt nem, másutt annál határozottabban megfogalmazott álláspontját, mely lírája irányjelölésével és vállalásával a szembenállásnak értelmet és jelentőséget kölcsönöz.

Ha a sikeres pályakezdő Jókay szemszögéből tekintjük a két verset, akár egy beavatási szertartásról is töprenghetnénk, amely szükséges egy szokványosnál teljesebb értékű befogadáshoz. Jókay ugyanis úgy érkezett a magyar irodalomba, hogy a legközelebbi múlt és a jelen prózaírói (Eötvös József, továbbá az említett Jósika Miklós, majd Kuthy Lajos és Nagy Ignác) már elfoglalták azokat a korszerűnek hitt vagy valóban korszerű pozíciókat, amelyek a közönséggel folytatandó párbeszéd esélyét kínálják az íróknak. Még a népiesség prózába fogadását tekintve is akadnak jelentkezők, Gaál József Alföld-leírásai nem egészen érdemtelen kísérletekként minősülhetnek. Mindezek ellenére Jókaynak nem utolsó sorban a francia és az angol irodalomnak, némely képviselője irányának, irodalomalakulásának kreatív áthasonításával sikerült elismerést aratnia, még hozzá olyan prózai anyag közzétételével, mellyel könnyen adódhatott a rokonítás a Petőfi verses műfajaiban megnyilatkozó irodalmi fordulattal. Petőfinek kiváló érzeke volt ahhoz, hogy mindenki mást megelőzve ráismerjen és ráismer-tesen irodalmi terveihez rokonítható törekvé-

9 A periódus különféle megítélését Kerényi, i. m. 203–204, világítja át, főszövegben i. h., 216., uo. saját álláspontja.

sekre, így a régebbi ismeretség felújítása, közös irodalomtervezéssé alakítása mindkét ifjú számára szerfölött hasznosnak bizonyult. A következő néhány esztendő irodalmiságának meghatározó tényezője lett. Ezen az sem változtatott, hogy a *Toldi* megismerésekor Arany János lett a „költőtárs”, akit Petőfi szintén utódjaként, szellemi öröksége folytatójaként jelölt meg („Mit én nem egészen dicstelenül kezdék, / Folytasd te, barátom, teljes dicsőséggel!”). Ez egyben a két Jókay-vers meghaladásáról is tanúskodik. E két vers gondolatvilága beépült ama „romantikus” irodalom képzettartományába, amely egy periódusnak jellegét adott, kapcsolódási lehetőséget magyar és világirodalmi elgondolkodásokhoz. Innen lépett tovább Petőfi, Béran-ger-fordításai már a francia irodalom mélyebb és jobb nyelvi ismeretéről árulkodtak, s az ön-és helyzetértelmezés új körülményeire hasonló intenzitással kezdtek reagálni.¹⁰ Petőfi regénye és egyetlen befejezett színdarabja ugyancsak egy jól megtervezett út állomásaiként tartandók számon, a maguk műfaján belül rendkívül fontos problémafelvételésekkel rétegzik az 1840-es évek magyar romantikáját. Petőfi a barátság erejét, a tenni vágyás közösségét, az egymás-raultság megjelenítését foglalja versbe, amely vers éppen megfogalmazódásával, a végletesség színre állításával, válik az ifjú prózaíró beiktatásának eseményévé, olyan személyiség portréjává, akit barátsága (szintén a végletekig) emel a csalódott, ám meggyőződéséből semmit nem engedő költő valódi pályatársává.

Petőfi a pályatársakhoz intézett verseiben olyan személyiségnek mutatkozik, aki azokat engedi a maga közelébe, akik képesek felfogni emberi és költői igazságait. A barátság az érzelmek találkozásán túl eszmék, elgondolások,

hitek és remények összegzését igényli, olyan szövetkezés létrejöttét sürgeti, amely a vágyott, az irodalomban és a kevésbé emelkedett környezetben új minőség áttörését segíti. Ezáltal a „világ” megújításához járul hozzá. A két Jókay-vers megfogalmazásában nem kevésbé radikális, akár azok, amelyek Kazinczy Gáborhoz vagy Várady Antalhoz küldettek. Csakhogy ami azokban a társadalmi-emberi változásokhoz fűződik, itt (egyelőre) megmarad a sejtés, a baráti kapcsolatba rejtettség szintjén, ahonnan megtekinthető a Jókay-művek sora, amelyek rokon voltára az idegondolható Petőfi-művekből lehet következtetni. Az első műveivel az „első” közé lépő ifjú prózaíró novelláival és regényével hasonló célokat látszik (eszerint) kitűzni, mint tette és teszi azt a viták középpontjában látható költő, akinek költészetében körvonalazódik, milyen (irodalmi és baráti) szövetkezésre vár, hogyan alakítható ki az az irodalmi és baráti „társaság”, mely megvalósítja és ennek révén elfogadtatja az idő- és korszerű irodalom eszmiségét, valamint ennek megfelelő, adekvát formai változatok, nyelviség, új korszak megjelenésére utaló utalását. A régebbit felváltani kész, a költői magatartást átformálni törekvő felfogás Petőfi számára a (költőileg) létezés alapkérdése. Az eleinte magányosan vívott harchoz társak szükségeltetnek, kik megméretnek a költő szigorú ítélkezése szerint. Az ifjú prózaíró minden szempontból kiállta a próbát, vitathatatlanul ott a helye az új költészetért küzdők sorában. Petőfi két verse nem egyszerűen sugallja, hanem kimondja, ezzel kijelöli az ifjú prózaíró helyét az irodalom jelesei között.¹¹

10 Petőfi Sándor, *Összes költeményei (1847)*, Kritikai kiadás, Kerényi Ferenc. Akadémiai, Budapest, 2008. A Béran-ger-fordításokhoz fűzött jegyzetek.

11 Jókaynak egyetlen korai nyilatkozatából idézek: „...a lélekszabadság szent eszméinek apostola”, „Petőfi tisztán, mocsoktalanul áll (...), jellemében és szellemében egyaránt megtámadhatatlan.” *Cikkek, beszédek (1847. jan. 2 – 1848. márc. 15)* l. összeáll., s. e. r. Szekeres László. Akadémiai, Budapest, 1965, 47.

Toronyiránt

Kalász Márton újhölderlini költészetéről

„Tapasztaltunk sokat,
hisz reggel óta Beszéd a lényünk, emberek,
s hallunk egymásról, de csakhamar Dallá leszünk.”
(Friedrich Hölderlin: *Békeünnepe*, ford. Bernáth István)

„Csakhogy a saját adottságot éppúgy meg kell tanulni, ahogy az idegent.”
(Hölderlin levele Casimir Böhlendorffhoz; Nürtingen Stuttgartnál,
1801. december 4.; ford. Pongrácz Tibor)

1

Mikor a nyolcvanas–kilencvenes évek magyar irodalomtudománya és filozófiai eszmélkedése Jausson és Gadameren keresztül Heideggerig talált vissza (lásd Bacsó Béla vagy Kulcsár Szabó Ernő iskolateremtő munkásságát!), Heidegger olvasatain át Hölderlin költészetére is horizontja nyílt. De nemcsak az egyetemi kultúra preferenciái, a hermeneutika és a recepcióesztétika érdeklődési irányai tüntették ki elemző figyelemmel a német költőt: a primer irodalom is jelentékeny klasszikusra ismert benne, talán nem függetlenül a Berlin és Budapest között megélelni irodalmi, művészeti és infrastrukturális kapcsolatoktól.

Jellemző műve e korszaknak Báthori Csaba szépírói tettként is értékelhető műfordításkötete (*Hölderlin a toronyban*, 1995), Kukorelly Endre jeleket szétszóró-újrarendező posztmodern hommage-a (*H.Ö.L.D.E.R.L.I.N.*, 1998) vagy Kocziszky Éva érzékeny kismonográfiája (*Hölderlin. Költészet a sötét Nap fényénél*, 1994).

2

Kalász Márton életművében a *Sötét seb* (1996) című szonettkötet szereplőirai hangoltsága előtt-után is fel-felbukkan Hölderlin alakja, neve, *motívuma*. A *Szállásban* (1978)

a tisztátalanságot érintő öngúny („Egymás szennyétől hólyagos / zagyva vér-csokrot vihetünk / magunk dicsőségére gyász / öltönyt s uszályt felölthetünk”) a panasz retorikáját a reménytelenséggel egyenértékű abnormalitás kinyilvánításában hasznosítja: „Világ tébolyára kevés / sőt hinthetünk világra szét / ki veszte szárnyt kiálthatunk / ki párt ki forgandó eszét” (*Hölderlin tornya felé*).

A rózsafestő (2000) lapjain két szomszédos szonett is az emlékvészítő fenyegetettség emberi kondíciójával vet számot, de már nem a keserű fájdalommal szólal meg hangosítja ki. Az iménti példa négyes jambusi dinamikáját, formálisan is dallá egyszerűsített intencióját bonyolalmasabb, *méltányosabb* szövegtan és szövegkép váltja fel. Az egyik költemény mintegy a „Kilazíthatnak” feltételelenségéből bontja ki a „ránk felelő zugok” menekítő mozzanatát – és az elvonttá rajzolt gyűrűallegória mesei szépségét, mely emelkedett tónusával dacol a mondottak szorító kényszere (a királyhoz igazodás parancsa) ellen: „Kilazíthatnak észrevétlenül / mindegyik világból. [...] Nem szerep végül – el-eltevédnünk / ránk felelő zugokba, emlék se, minta se. Istenem, mi is volt! / Nem merülhetett tenger bíbor mélyére már, kinek másfelől muszáj volt / fölhozni kis gyűrűt is – amint másnap se más ujjára, bő evő / király asztalához kell vinnünk” (*Hölderlin; Rajna-töredék*).

A másik vers „télvég ködös derűje” és „lejtértek” kronotopikus tájképzetei közt még figyelmet fordít ugyan a hiány (a töredékesség) alakzataira („semmilyen”, „csak”), de következtetésében mégiscsak az oltalomszerű külső segítség („békítő”) hite nyer jogot: „...s körülöttünk mióta / semmilyen összhangzat; csak békítő hang” (*Hölderlin; séta-töredék*).

Nemcsak e művek, hanem – legalábbis a hetvenes–nyolcvanas évek mind mérvadóbb absztrakt-gondolati elszánásától fogva – az életmű maga is illelhető az újhölderlini címkével. Érdeemes e ponton hosszasan idézni azokat az életrajzi vonatkozású beszélgetéseket, melyek a költő figyelmi rendjének perdöntő módosulásáról vallanak:

„Tudatosan visszakerültem abba a világba, amelyet gyerekkoromban csak ösztönösen érezhettem, az engem mindig is érdeklő német szellemiségbe (ezen azt a kulturális szellemet értem, amelyben Hölderlin lett az összegzés). S ennek az élménynek meglett a hozadéka is, elkezdtem ilyen verseket írni. [...] Hölderlin elképzelése szerint az ember, mint csillag a pályáján, a természetközelségtől elindul az értelem felé. És úgy teljesíti ki az életét, hogy szellemileg a legmagasabb fokot éri el. Ebbe a vallás ugyanúgy beletartozik, mint a filozófia. Hölderlinnek két nagy eszményképe volt: Dionüszosz és Krisztus. A körülötte lévő pietizmus és kereszténység ezt a kettősséget egy kicsit furcsállotta, de nála Dionüszosz nem a bor és a vígság istene, mint megszoktuk, hanem az értelemé. Ezért is nevezi Fáklyavivőnek. [...] Valószínűleg egy olyan modellt akartam adni, a nagy hölderlini műből való visszatükrözésként, hogy az emberi kirekesztettség és gondolkodásunk felemássága – alapélmény. Hölderlinnél tapasztalható evvel kapcsolatban bizonyos makacsság, hogy mindezek ellenére hinnünk kell a nagy, a legnagyobb dolgokban. És ez számomra is az értelem és az érzelem. Dionüszosz és Krisztus. Krisztus, aki a jóságot és a tökéletességet jelenti. És hát ne feledjük, az erkölcs summája. Nem tudom neked ezt másképp kifejezni.

– *Éljünk ebben a megsebzettségben, mert ez erkölcsi erő is?*

– Igen, azt hiszem.”

(*A megsebzettség mint erkölcsi erő. Szokolczay Lajos beszélgetése Kalász Mártonnal*, in: K. M.: *Gyermek-Bábel. Novellák, versek, tárcák*, Szent István Társulat, Budapest, 2015, 153–156.)

Az életrajzi önreflexió persze megrekedhetne a tisztán anekdotikus érdekességek műfaji övezetében – ám itt világos az összefüggés a poétikai praxissal. A kalászi esztétikát a német nyelv és irodalom – mindenekelőtt pedig Hölderlin költészete – legalább két szinten befolyásolta, identikus érvénnyel. Egyrészt a látásmód metafizikai tágassága származtatható erről a történeti-európai horizontról (amely tágasságnak része a poézis valóságalapító hatalmába vetett orfikus bizalom); másrészt a beszédmód emelkedett-klasszicizáló szándékai (origójukban a versnyelvtan elliptikusan töredezt-törődött állagával) is e kontextusban vetkezhettek le az avíttasság gyanúját.

Más szóval: Kalász a kétszáz év előtti szellemtársnak nemcsak agrammatikusságba hajló retorikai veretességét, de gondolati költészetté hangszerelt metafizikáját is saját munkásságába szervesítette; eközben Babitshoz, Illyéshez szinte a József Attila-i dallamformák megke- rülésével nyúlt vissza.

3

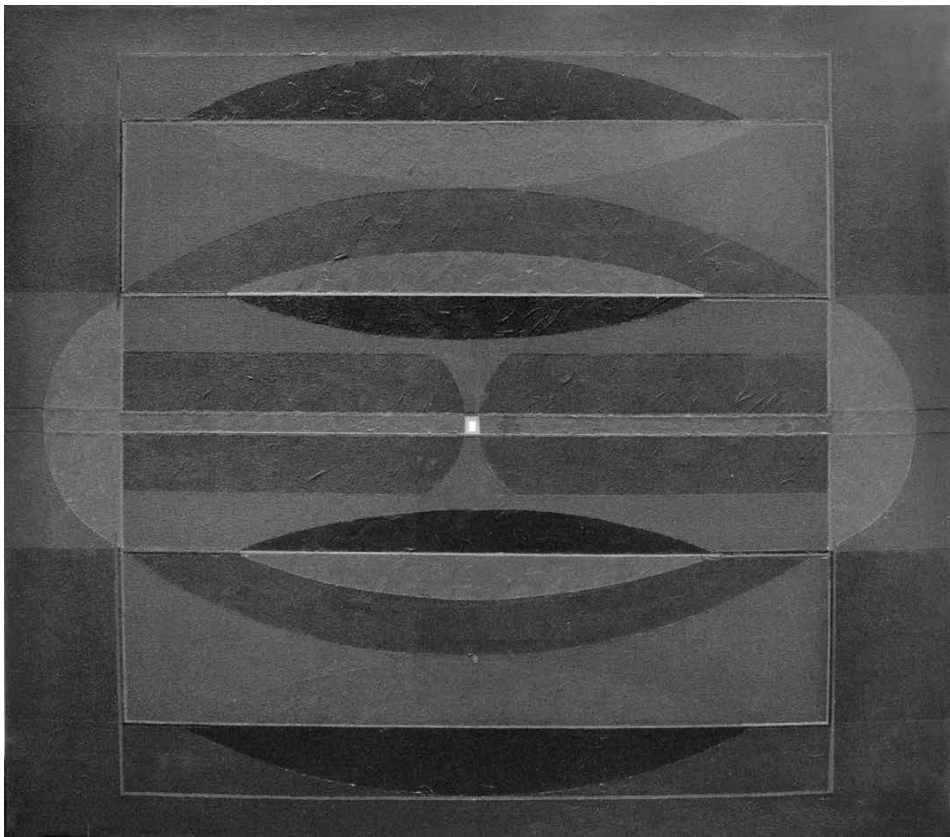
A német klasszika és preromantika gazdag eszméleti világában is külön univerzum Hölderlin lírája, ez a napistenhitekhez gyermeki bizalommal férköző, hellenizáltan krisztianus versnyelvi misztika. Az európai metafizikus költészet jelentős pillanatával van dolgunk. Egyetértőleg idézhetjük Pilinszky János csendes sejtését: „Hölderlinnél csak azok voltak szerencsétlenebbek végül is, akik nem ismerték föl őt.” (*A költői jelenlét*, kérdező: Domokos Mátyás, hangfelvétel, Magyar Rádió, 1980. július.) Báthori Csaba ellenméregként adódó megá- lapítása is idekívánczozik: „Vannak, akik csak a magány pillanatától számítják magukat embernek: számukra nem lezáratlan a Hölderlin-akta, számukra csupán egyetlen Hölderlin-élet létezik.” (*Hölderlin a toronyban. 1806–1843. Szövegdokumentumok*. Új Mandátum Könyvkiadó, 1995, 10.)

S végtére mi az, amivel Kalász Márton megtoldja a hölderlini örökséget? Mindenekelőtt és értelemszerűen: a magyar nyelv le-

xikai és szintaktikai lehetőségeivel, egy nemzeti nyelvi hagyomány ragokban és rímekben újraélhető emlékezetével. Ezen túlmenően a kortársi vonatkozások (referenciák, allúziók, motívumok és tematikák) eleven szcenikai jelenlétével. Végül – ami talán a leglényegibb elem – a *bárán*ra függesztett tekintet békéjé-

vel, a kerti milióban elnyert, *pietas* nyugalom alkalmaival, a lírai eszmélet katolicitásba rétegzett teorémáival. Röviden: a megengeszteltség adományával.

Ettől hőlderlni ez a verskultúra, ettől újhőlderlni ez a széptan.

Ívek (2022; vegyes technika, vászon; 70×80cm)

A periféria perifériája

Tar Sándor *Mért jó a póknak?* című kötetének első három szövege

A pozitív fogadtatásban részesülő első kötet, *A 6714-es személy* után viszonylag hosszú, nyolcévnyi kihagyást követően, 1989-ben jelent meg Tar Sándor második novellagyűjteménye, mely a korábban kiadó nélkül maradt *Tájékoztató* című írást is tartalmazta (itt már *A lehetőség* címen). A *Mért jó a póknak?* tizennégy elbeszélése közül a legtöbb továbbvitte az előző kötetben már megismert formai megoldásokat, és a témát illetően sem volt jelentős változás: az író elsősorban a gyárak, munkásszállók kiszolgáltatót, megnyomorított életeiről adott számot. A korabeli kritika az első kötethez hasonlóan pozitívan reagált, sőt, legtöbbször még annál is jobb kötetnek tartották: „... *A 6714-es személy* módszerét továbbfejlesztve, színvonalát lényegesen meghaladva a hagyományos szerkezetű novella többféle eredeti, csak rá jellemző típusát hozza létre a szerző.”¹ Dérczy Péter² kiemelte, hogy a szociográfusként induló Tar Sándor itt már „valódi epikus”, „jó író”, aki a klasszikus novellaműfajt is kiválóan érti, és jól elegyíti a szociografikus elemekkel. Az idősebb pályatárs, Csalog Zsolt³ elismerő kritikájában „nyelvben, stílusban egyaránt színpompás paradéknak” nevezte a könyvet, Domokos Mátyás⁴ Tar Sándort „igazi tehetségnek” titulálta; Csapody Miklós⁵ pedig „magas irodalmi minőségről” beszélt a kötet kapcsán. A pozitív fogadtatás egyértelmű, látható, hogy a hosszas kihagyás ellenére sem feledkeztek meg az ígértes első kötetrel debütáló szerzőről. A *Mért jó a póknak?* megjelenésekor íródott recenziók

mindegyike a szociografikusságot, a realista hagyományhoz való viszonyt kutatja, és az ábrázolt világ minőségét, a perifériára szorult gyári munkások világát vizsgálja. Az előző kötethez képest új szólamként jelenik meg a szövegek lírai tónusának hangsúlyozása, a humor, a groteszk elemek detektálása és annak a felismerése, hogy Tar Sándor a szociografikus elemeket megtartva egyre erőteljesebb epikus novellákat ír, melyek belső ritmusa, feszes szerkezete a kisepikai műfaj legnagyobb klasszikusait idézi.

A második kötetben nemcsak a történetvezetés, a novellák struktúrája és dinamikája mutat több tudatosságot, de a maga a kompozíció is. A *Mért jó a póknak?* szerkezete sokkal tudatosabban szerkesztett, mint az előző könyvé, az egyes elbeszélések elhelyezése láthatóan alaposan átgondolt munka, ezt Lengyel Imre Zsolt a kötetet újraértelmező tanulmányában alaposan körül is járja: „A kötet szimmetrikus elrendezése egyértelműen tudatos kompozícióra utal, ez a szempont azonban, főként mivel a későbbi válogatáskötetek a szövegek lazább összetartozását sugallták, nemigen került elő a recepcióban: a kötetet egy tematikus trilógia nyitja (*Csóka, Vízipók, Vaszorgácsok*) és három szorosan összekapcsolódó szöveg zárja (*Mindezt megbeszéltünk, Töréspróba, Nincs vége*). Az előlről és hátulról számítva negyedik szöveg egyaránt idézetekből összeálló montázs (*Hangulatjelentés, A lehetőség*), az előlről és hátulról számítva ötödik szöveg életútbeszélés (*Ott-honaim, Ványa*), a hatodikakat pedig címük

1 Keresztury Tibor: A rögválóság poézise (Tar Sándor: *Mért jó a póknak?*) In: Uő.: *Kételyek kora*. Magvető, 2002. 204–208. o.

2 Dérczy Péter: Vonzás és választás 6. (Epikus alakítás és/vagy szociologikum). *Jelenkor* 1989/11. 1089–1093. o.

3 Csalog Zsolt: Tar Sándor: *Mért jó a póknak?* *Kritika*, 1989/10.

4 Domokos Mátyás: Olvasójel. *Holmi*, 1990/1–2. 127–130. o.

5 Csapody Miklós: Tar Sándor: *Mért jó a póknak?* *Kortárs* 1989/1–6. 162–164. o.

kapcsolja össze (*Az egyik nap olyan, mint a másik; Egy rendes nap*).⁶ Az első három szöveget ráadásul nemcsak az itt említett tematikus hasonlóság rokonítja, de a klasszikus ívű, történetelvű novella felé történő elmozdulás, és az alapvetően realista kódú szöveg erőteljes poétizáltsága is. Mivel a korabeli recenziók műfajukból adódóan nem végeztek szorosabb szövegelemzéseket, és a novellák belső összefüggéseit feltáró írások, tanulmányok (leszámítva a már említett Lengyel Imre Zsolt rendkívül alapos és körültekintő szövegét) azóta sem születtek erről a kötetéről, az alábbiakban ennek a három novellának a részletesebb interpretációját kísérem meg, vázlatosan felvetve az általuk kínált lehetséges értelmezési irányokat.

A sorban az első, a kötetet is nyitó *Csóka* egy fiatal, tizennyolc év körüli cigányfiú története, mely néhány nap alatt tragédiába torkollik. A történet háttere a Tar-szövegek visszatérő helyszíne, a munkásszálló, ahová a három vidéki jóbarát érkezik. Már a felütésben, a szálló portásával való találkozáskor egyértelmű, hogy a fiatal fiúk származásuk miatt a kirekesztettek közé fognak kerülni még azon az intézményen belül is, mely már önmagában a társadalom periferiáját jelenti: „A pultra dobta a kulcsot, nyolcadik emelet, tette hozzá, aztán a pulton lévő lapra feljegyezte: 3 CIG.” (7.) A három fiú (Csóka, Horog és Ipoly) félelemkeltő egységet alkot, az agresszió az alapvető tárgyalási eszközük, az őket ért atrocitások ellen mint ha csak ezzel a vakmerő, félelmet nem ismerő és alapvetően a testi erőfölényükre építő „kommunikációval” tudnának védekezni. Az erőszak nyelvét jól ismerő hármast egy szelídített madár, egy csóka kíséri, aki a legfiatalabb kamaszfiúhoz, Mátéhoz (azaz Csókához) ragaszkodik leginkább. A különös állat szimbólumként való értelmezése sokfelé vezet: mivel a csóka egy fekete varjúféle, így egyfajta baljós előjelként (melyet aztán a zárlat meg is erősít) is felfogható, de a hírhedten monogám madár a hűség kérdéskörével is kapcsolatba hozható (ez szintén a novella egyik kulcsa). A magyar irodalomban ráadásul nem egyedülálló a szerepeltetése, hiszen Tersánszky Józsi Jenő *Kakuk Marcijában* Kukujnak is van egy ilyen idomí-

tott madara. Ha ez utóbbi, intertextuális utalásként való olvasata nem is vezet messzire, a korábban említett baljós jelként és a hűség madaraként történő értelmezés bekapcsolható a szöveg interpretációjába. A madár szerepeltetése ráadásul egyfajta líraiságot is visz az egyébként naturalista jellegű szövegbe, szárnyalása, ügyes bukfencei a szabadság metaforájaként is értelmezhetőek. A csóka szlengbeli jelentése (férfi) még tovább tágítja az értelmezést, és a szöveg egy tragédiába torkolló felnövekvéstörténetként is olvasható. És nemcsak ez a madár olvasható ilyen sokféle jelképként, hanem maga az elbeszélés is rendkívül sűrű, a felnőtté válás, az agresszió, az első igazi szerelem, a vakmerőség, a normaszegés kérdése együttesen tematizálódik ebben, a Tar kapcsán sokat emlegetett szociografikusságot egyre inkább háttérbe szorító szövegben. A váltott nézőpontok, a meglehetősen kidolgozott térszerkezet is Kemény István azon állítását erősíti (igaz egy későbbi kötet kapcsán jegyzi meg), hogy ez „rafináltabb realizmus, mint első pillantásra gondolnánk”.⁷ Csóka a periféria gyermeke, és nemcsak cigány származása miatt (bár a munkásszállón és egy kocsmában is éri támadás emiatt), hanem azért is, mert egy budapesti munkásszállón lakik, az ingázó vidéki munkások csoportjához tartozik, és még azon belül is kirekesztett. Az a munka, amit kap, szintén ezt erősíti: panelházak építésén, nagy magasságban kell szétteríteniük a betont, ez olyan munka, melyre nagyon kevesen vállalkoznak csak, így azokra marad, akiknek nincs lehetőségük a válogatásra. A tizenöt emelet magasságban folyó munka, egyáltalán a magasság (a munkásszállón is a legfelső emelet a cigányoké) szintén a kívülállást erősítheti, ám a három fiú mintha nem venne erről tudomást, vakmerőségük (és egyben a világhoz való viszonyuk) Horog egyik gesztusában csúcsonyul ki: „Nem szédültök? De, mondta Horog, aztán átbújt a biztonsági korlát alatt, kísértalt egy gerenda végére, és levizelt a tizenöt emeletnyi mélységbe.” (13. o.) A három fiatal nem vesz tudomást arról, hogy a periferián él, nem félnek a magasságtól, olyan ügyesen mozognak fent, akárcsak Máté madara; nem ijednek meg a kirekesztéstől sem, nem vesznek tudomást annak

6 Lengyel Imre Zsolt: „Nincs vége.” (Megjegyzések Tar Sándor Mért jó a póknak? című kötetének újraolvasásához) In: *Jelenkor*, 2014/7–8.

7 Kemény István: A vegetálás szépsége. In: *Alföld*, 1996/5.

veszélyeiről. A magasság, mint térforma ebben a novellában egyértelműen a kirekesztettség, a perifériára sodródás szimbolikus hordozója: Horog, Ipoly és Csóka a magasban élnek, a magasban dolgoznak, de bátran néznek szembe ezzel, fiatalos lázadással viszonyulnak hozzá. Tehetik ezt elsősorban azért, mert ők hárman bonthatatlan közösséget alkotnak, egymásra vigyáznak, mintegy „biztosítókötélként” működik a csapatuk. Ebből a zárt és iszonyatosan erős mikroközösségből zuhan majd ki Csóka, amikor egy új szerelem hatására szakít otthon maradt barátnőjével, Rozival. A másik kettő radikálisan és kérelhetetlenül megszakít vele minden kapcsolatot: „Legszívesebben kidekorálnám azt a gyönyörű pófádat, mondta Ipoly később, aztán eltette a borotvát, és visszadobta a fiút az ágyra. Holnap költözz el, mondta sokára, sötét volt, csak az utcáról szűrődött be némi világosság. Ipoly és Horog sokáig állt a fiú fölött mozdulatlanul, aztán Horog szólalt meg halkán, holnap. Többet nem beszélünk.” (28–29.) Az alapvetően deviáns, és a többségi társadalom szélén, legtöbbször az ő törvényeiken kívül álló csoportnak – mint a kizáráskor kiderül – nagyon is erős belső szabályai vannak, olyan erkölcsi törvények, melyeket tilos megszegni. A hűség olyan iratlan etikai kötelesség, melynek megsértése azonnali és végérvényes kizárással jár. A normaszegést a kis csoport szigorúan bünteti, a marginális közösség védelmi rendszeréből kikerült egyén pedig végleg magára marad. A periféria perifériájáról pedig nincsen tovább, még akkor sem, ha a madár azért hűségesen kísérné tovább is kitaszított gazdáját. A kétségbeesett fiú eltaszítja magától az állatot, ebben a gesztusban már egyértelműen körvonalazódik összeomlása, tanácstalansága és kiszolgáltatottsága is. Ha a magasság a periféria térbeli megjelenése, akkor Máté tragédiája is szimbolikus: a madárral való közös „játék” során ugyanis a mélybe zuhan, tragédiája azt üzeni, az utolsó közösségből való kiűzetése után nem folytatódhat az élete, felnövekvéstörténete így tragédiába torkollik, lezáratlan marad.

Csóka egy lány iránt érzett szerelme miatt válik áldozattá, hiszen megszegi korábbi szerelmének tett hűségesküjét. Eltérő módon, de ugyancsak a szexuális vágy okozza majd az izolációt és az ebből fakadó tragédiát a kötet második szövegében, mely szintén a főhős ragad-

ványnevét emeli a címbe. A *Vízipók* főszereplője ugyanúgy tizennyolc éves, ahogyan Csóka, ám személyisége nagyban különbözik. A háttér ez esetben is az ismerős helyszín, a gyár, az üzem; az itt dolgozó összeszokott brigád egyik tagja a kamaszkorú locsolóember, akit „fejletlen, csenevész gyerekként” ír le az elbeszélő. Vízipók is a periféria embere, de ő nem származása, hanem beszédhibája miatt – dadogása lehet az egyik oka annak, hogy visszahúzódó, gátlásos, nehezen oldódó ember, aki az állandó gúny tárgya az üzemben. A beszédhiba a megszólalásra való képtelenség jelölője is, a hős nem képes teljesértékű módon kommunikálni, nem tudja képviselni saját magát, nincs önálló hangja. Ezt a kiszolgáltatottságot erősíti a körülmény, hogy még szűz, a nőekkel való testi érintkezés hiánya kirekeszti a férfiak, a szexuális tapasztalattal már rendelkezők csoportjából is. Ez utóbbi megváltoztatásán fáradozik a műszak, ezért egyfajta groteszk beavatástörténetként is olvasható a szöveg. A beavatás fokról fokra történik, az elbeszélő részletesen beszámol a szertartás egyes részleteiről. Molnár és Kelemen, a műhely heccmesterei viccnek fogják fel, de látszólag jó szándékkal állnak a fiatalhoz, aki rövid ellenkezés után beadja a derekát, és belevág a tervbe. A délután jórészt hangos és gátlástalan evéssel, ivással telik, a nagyhangú munkatársak remekül szórakoznak, Vízipóknak ez esetben sincs hangja, nem képes reprezentálni önmagát, az elbeszélő leírásai érzékeltetik egyszerre izgatott, rémült, majd egyre reményvesztettebbé váló hangulatát: „... aki csak ült a sarokban megsemmisülve”; „reszketett a gyomra”; „szemei előtt káprázott a világ”; „rosszul lett, zúgott a füle”. A főhős érzelmi állapotának (melyben a félelem, az izgatottság, a vágyakozás vegyül) részletes leírásához képest mindössze két mondat, mely a gyári brigád poénjának „csattanóját” közvetíti: „A gyér világításban fák, bokrok látszottak, néhány pad. És egy ülő, meztelen, női alak arrébb, egy szobor, fehér talpazaton.” A poénra adott reakciókat már nem közvetíti a narrátor, sem azt, hogyan éli meg a helyzetet Vízipók, sem azt, hogyan a heccelők. A novella zárlatában mintegy keretként a szokásos, bejáratott gyári nap jelenik meg, mintha nem történt volna semmi. De Vízipók tette megváltoztatja a megszokott rendet, kiszolgáltatottsága és megalázottsága sül ki abban a tragikus záró-

jelenetben, amikor magas feszültségű árammal nagy valószínűséggel megöli az egyik heccelőt. Vízipók ugyanúgy áldozat, ahogyan Csóka, de ez esetben nem a saját életével, hanem máséval fizet. A tragédia ebben az esetben is a csoportból való kivetés miatt következik be: az olvasó számára is megtévesztő módon úgy tűnik, a munkahelyi csoport szeretettel veszi körbe a fiatal fiút, gúnyolódásaik, támadásaik is ennek jóindulatú megnyilvánulásai. Az első szexuális aktusára készül, a felnőtté válás küszöbét át lépni vágyó fiút azonban olyan helyzetbe hozzák, ami túlmegy a jóindulatú hecc kategóriáján, és láthatóvá teszi, milyen képlékeny a határ „a humoros-integráló és támadó-kizáró jellegű aktusok között”.⁸ Bár a szándék nem egyértelmű, a tréfa túl durva, a címszereplő egyértelműen izolációként értelmezi, érzékeny szociális helyzetének végleges megingását látja benne, erre adott reakciója a gyilkosság.

A *Mért jó a póknak?* harmadik elbeszélése nagyon szorosan kapcsolódik az első kettőhöz: főhőse fiatal férfi, és a szexualitásnak, a vágnak ismét kiemelt szerep jut, de a legfontosabb azonososság, hogy a csoportból való kirekesztődés, a normaszegés itt is megtörténik. A *Vasforgácsok* történetének háttere ismét a gyár, a közösség pedig a munkatársak, gyári melósok összeszokott, egymással sok időt töltő csoportja. A húsz év körüli fiatal, akit mindenki csak Gyurifúnak szólít, váratlanul szerelmes lesz az üzem kis mindenésébe, Szerénkébe. A fiatal lányt az üzem közös „tulajdonnak” tekinti, a köpenyén, a mellénél található olajfoltokból nyilvánvaló, hogy mindenki igényt tart rá. A főhős azonban csak magának akarja, a csoport normájával szembemelve ki szeretné sajátítani a lányt, feleségül akarja venni, monogám kapcsolatban kíván élni vele, és a lány elleni agresszióval reagál arra, mikor ráébred, hogy a közösség továbbra is igényt tart a nagy mellű lányra. Ennek a novellának nemcsak ő, hanem egy másik kirekesztett is hőse, ő idős kora miatt kerül a perifériára, és lesz kénytelen elhagyni a műhelyt. Gyurifíú a végkifejletben a közösség tagja marad (legalábbis látszólagosan), de normaszegése mindenki számára világos, különösen a lány elleni erőszakot nem tudja integrálni a csoport.

Tar Sándor közismerten a periféria szerzője, aki főként olyan társadalmi csoportokról ír, melyeknek nincsen képviselőjük, melyeknek tagjai nem képesek magukat megmutatni (Esterházy Péter elhíresült mondata is ezt hangsúlyozza: „*Akik nem tudnak beszélni, azok helyett annak kell beszélni, aki tud*”), mert a társadalom, az emberi világ végein élők életüket. Ugyanakkor ezeken az úgynevezett perifériákon is kialakulnak a közösségek, melyekhez tartozni mégiscsak valamiféle biztonságot, védelmet jelent. Ezekből a csoportokból „kiűzetni” a legnagyobb veszteség, mely a tárgyalt szövegek közül az első kettőben súlyos tragédiával is végződik. A gyermekkorból a felnőttkorba épp csak át lépő hősök beavatáson esnek keresztül, ezek a beavatások teszik/tennék lehetővé a csoporthoz való tartozást. Azonban mindhárom esetben az látható, hogy egyes hősök nem képesek elfogadni a normarendszert vagy annak egyes elemeit. Nagyon fontos, hogy a beilleszkedési kudarcok szorosan összefüggenek a szexualitással, Foucault óta pedig nyilvánvaló, hogy a szexualitás a hatalmi viszonyok kereszteződése és átviteli pontja. Ezekben az írásokban is feltűnik, hogy mindhárom férfi a szexuális vágyai kapcsán izolálódik a közösségtől. Egyikük sem birtokolhatja a nőt, akit szeret, és aki iránti vágya veti ki az egyes csoportokból. Csóka azért nem, mert hűségeseznek kell(ene) maradnia korábbi szerelméhez, Vízipók azért nem, mert a nő nem létezik, Gyurifíú pedig azért nem, mert kizárólagosságra tart igényt, ami a közösség íratlan szabályai szerint lehetetlen.

A hatalom és a szexualitás összefüggése kapcsán Foucault nem valamiféle külső hatalomról, az uralkodók és a törvényhozók hatalmáról beszél, hanem társadalmi hatalomról, olyan működésről, mely a mindennapi életben gyökerezik, és azt hatja át sokszor észrevétlen módon. Foucault a szexualitás történetét vizsgálva fedezi fel, hogy ez az a terület, mely szinte szétszálazhatatlanul át van szöve hatalmi viszonyokkal, olyan hatalmi tér, ahol az általa értett hatalomgyakorlás folyamatosan jelen van. A Foucault-féle hatalom jellegzettsége, hogy rejtve van, mivel az emberi viszonylatokban, interperszonális játékokban jut érvényre, így meglehetősen összetett, bonyolult

8 Lengyel Imre Zsolt: „Nincs vége.” (Megjegyzések Tar Sándor *Mért jó a póknak?* című kötetének újraolvasásához) In: *Jelenkor*, 2014/7-8.

működés. Bár definíciója nem teljesen egzakt, a fenti szövegek vizsgálatakor jó kiindulási alap: „...a hatalom nem intézmény, nem struktúra, nem valamiféle erő, mellyel egyesek esetleg meg vannak áldva: a hatalom az a név, amellyel egy adott társadalomban egy bonyolult stratégiai helyzetet megjelölnek.”⁹ A szexuális aktus nem a megfelelő személlyel jön létre, nem jön létre, vagy a kapcsolat nem folytatódhat, tulajdonképpen mindegy, mindhárom eset lényege, hogy a vágy tárgya nem szerezhető meg, mégpedig azért nem, mert egy ki nem mondott, mégis, a csoport közös tudásaként jelen lévő norma, egyfajta íratlan szabály, azaz hatalmi kontroll ezt nem teszi lehetővé. A fiatal főhősök mindegyike alulmarad azzal a hatalommal szemben, mely láthatatlanul, áramlásként van jelen az egyes közösségekben. „Nem lokalizálódik itt vagy ott, soha nincs bizonyos emberek kezében, nem lehet birtokba venni, mint valami kincset vagy vagyontárgyat. A hatalom működik, hálószerűen szerveződik meg, és ezen a hálón az emberek nemcsak közlekednek, de mindig olyan helyzetben vannak, hogy a hatalom gyakorlóit vagy elszenvetőit is lehetnek.”¹⁰

Bár a Tar Sándor által megjelenített mikrovilágok, a gyárak és a munkásszállók világa a társadalom perifériáját jelentik, és részben kívül is esnek a klasszikus jogrenden és a hétközna-

pi értelemben vett hatalmon, azért a nincsteleneknek, kiszolgáltatottaknak is megvannak a maguk hatami hálói, rendszerei, alá-fölé rendeltségi tagozódásai. Ezekbe a rendszerekbe kellene beépülniük a gyermekből felnőtté váló férfiaknak, de egyikük sem képes arra, hogy beilleszkedjen ezekbe az íratlan törvények szerint működő csoportokba. Csókat a váratlan szerelem kényszeríti le erről az útról, Vízipókot saját megalázottságának tudata, Gyurifiút pedig a féltékenység. A szexualitás felől csődöt mondó beilleszkedés azért is különösen izgalmas terep, mert bár bizonyos szempontból a szexuális élet az ember legintimebb és legbelsőbb magánügye, a lehető legprivátabb szférája, mégis úgy tűnik, ezen keresztül is van mód a hatalom gyakorlására, a csoporton belüli erőviszonyok jelzésére. Ezeknek a finom és alig észrevehető összefüggéseknek az ábrázolása (még hozzá következően, hiszen mindhárom tárgyalt szövegben erről van szó) a Tar-próza olyan összetettségét és mélységeit mutatja meg, melyek jóval túlmennek az egyszerű szociográfia hagyományain, egyértelművé téve, hogy a szerző szövegei sokkal rétegzettebbek annál, mint hogy az előre lerakott, alapvetően hasznos, de nagyon is korlátozó panelekben tudjunk csak gondolkodni róluk.

9 Michael Foucault: *A szexualitás története. A tudás akarása*. Atlantisz, Budapest, 1996. 95. o.

10 Michael Foucault: *A hatalom metafizikája*. In: *Uő.: Nyelv a végtelenhez*. Latin Betűk, 2000. 322. o.

▶ BODROGI CSONGOR

Felvidéki Sziszüfoszok

Bánki Éva *Esővárosáról*

Bánki Éva 2004-ben megjelent, *Esőváros* című regényét átdolgozva, átfésülve, kijavítva adta ki idén ismét a Jelenkor Kiadó. A könyvnek az első megjelenésekor pozitív visszhangja volt, kíváncsiak lehettünk, hogy az elmúlt 18 évben – divatos kifejezéssel élve – hogyan „öregedett”, jót vagy rosszat tett-e neki az eltelt idő, illetve mi az, ami mai szemmel – akár az első megjelenés korához képest is – különösen érdekesnek tűnik benne.

Mindenekelőtt szót kell ejteni arról, mi az, ami az új kiadásban más, mint az eredetiben volt. Pár apróbb és a lényegét kevésbé érintő különbségtől eltekintve kiemelendő, hogy a 2022-es könyvből hiányzik az első kiadásban a borító belső oldalán még megtalálható családfa, illetve teljesen kikerült a regényből az utolsó, Amerikáról szóló fejezet. A változtatásoknak koncepcionális jelentőségük van. Az eredeti kötet „családfája” voltaképpen egyértelműsített olyan viszonyokat, amelyek a regény olvasása során korántsem voltak világosan azonosíthatók. Az új megoldás tehát többet megőriz a szövegvilág egyik legfontosabb jellegzetességéből: hogy az elbeszélte történet mögül nem rajzolódik ki tisztán rögzíthető családtörténet. Az Amerikáról szóló zárófejezet pedig már a könyv első kritikusa szerint sem simult kellően szervesen a regénybe, alapvetően elütött az abban föllelhető „realitás” a mű többi részében tapasztalttól. (Maga a szerző is ezzel indokolta a fejezet elhagyását egy interjúban.) A regény zárása így sokkal enigmatikusabb, egyszerismind nyitottabb lett, a kompozíció pedig feszesebb.

Talán kevésbé a lényegét érintő változásnak tűnik, mégis említésre érdemes, hogy a kötet borítója is egészen más lett. Az új borítókép jobban hangsúlyozza, hogy egyfajta polgári vagy legalábbis polgárosodó világ életébe nye-

rünk bepillantást, egyszerismind a cselekmény történelmi idejére is utal, vagyis hogy az események a Monarchia világából indulnak. Hogy ma ez miért számít fontosabb üzenetnek, mint 2004-ben, arról természetesen csak feltételezéseink lehetnek. Sejtésem szerint jelentékenyen átalakult az elmúlt néhány évtizedben a történelmi regényhez való viszonyulásunk. 2004 még (legalábbis nálunk) a posztmodern virágkora volt, és az irodalmi művek társadalmi-történelmi háttérére való utalás a „szövegirodalom” bővületében koridegennek tűnhetett. A jelenlegi kiadás külleme nemhogy áttételesen, de konkrétan is utal a cselekmény legfontosabb helyszínére, Dunaszerdahelyre, hiszen magán a borítóképen is megjelenik egy ezt mutató, kétnyelvű felirat. Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy ez a felirat vélhetően egy vasútállomásé, ami finom utalás arra, hogy a regény legalább annyira szól az otthontalanságról, mint a helyről, amelyhez emlékek és történetek kötnek minket.

A kivándorlás, elvándorlás, határátlépés motívuma sokkal jelentőségteljesebbé vált a mai olvasó számára, mint a rendszerváltás utáni optimizmus éveiben volt. Az európai integráció egyik fontos következménye az Európa keleti részéből nyugat felé áramló vándorlás, amire a kötet megjelenésének évében vagy nem gondoltunk még, vagy leginkább a pozitív aspektusait láttuk kidomborodni. A regény ugyanakkor igen sok mindent mond el a „költözés” negatív oldaláról, és nem is csak a második világháborút követő kitelepítésekkel összefüggésben. Az „esőváros”, azaz Dunaszerdahely lakói szétszédnek, mielőtt valódi polgári várost építhetnének paraszti létmódjukból kiemelkedve.

A határátlépésnek ugyanakkor több igen különböző alakzata jelenik meg a regényvilág-

ban, és ezeket nem célszerű összemosni. Torma Imre fiatal éveit Prágában tölti, bizonyos Egon Erwin Kisch tanítványaként, és ez a kiutazás, bár pszichológiai értelemben menekülésnek is fölfogható, szociológiai szempontból egy nagyon is polgári, urbánus életvitel jellegzetes megnyilvánulása; eszünkbe idézheti Szomory Dezső, Kuncz Aladár, Márai vagy Szerb Antal utazástörténeteit. A főszereplő Prágában szakmája révén is a nagyvárosi életmód tipikus képviselője: újságíró, aki bulvárízü pletykáknak jár utána, kisstílú gyilkosságokat leplez le, és használja kora jellemző médiumát, a nyomtatott hírújságot. Egészen más határátlépés ezzel szemben a második világháború elől menekülő lengyelek átkelése a Kárpátok egyik veszedelmes hágóján: éppen nem a választott új haza felé irányuló mozgás, hanem kétségbeesett szökés a semmibe, a polgári biztonság elvesztése. És megint másféle utat tesz meg Torma Imre álruhában Magyarországra, amikor is visszatér családjához a szocialista óhazába, ismét csak föladva egykori identitását, elszakadva gyökereitől, hogy névtelen vidéki gazdálkodóként kezdjen új életet. Míg polgári környezetben az utazás végső soron választás kérdése, addig a háború és kitelepítések sújtotta zivataros időkben menekülés, és nem is feltétlenül a jobb élet, pusztán a túlélés reményében. A mai olvasó számára mindkét motívum különösen ismerős lehet, hiszen míg Európán belül a polgárosodó létmóddal együtt járó szabad költözés valósul meg egyre nagyobb mértékben, addig az Európa felé vándorlásban – 2004-hez képest sokkal inkább – közvetlenül szembesülhetünk a menekülés, identitásvesztés, a „semmibe szökés” tapasztalataival. Így tekintve az *Esővárosra*, úgy tűnik, hogy aktualitása, megszólító ereje az elmúlt közel húsz évben nem csökkent, hanem növekedett.

Már a kötet első értelmezőinek írásaiban is kulcsmotívumként bukkan föl a regény eleji „robbanás”. A cséplőgép felrobbanásának katasztrófája Móricz életrajzából, illetve ön-életrajzi írásaiból is jól ismert szimbóluma egy társadalmi osztályból való kikerülésnek, a nivellálódásnak. A robbanás itt azonban inkább pozitív értelmű. A „rég” világ felrobbanása (ami jelképesen az egész Monarchia felrobbanására is céloz) magában rejti egy új kibontakozásának reményét; a megkerülő gép pedig e remény fi-

zikai hordozója, vagyis a technikai fejlődés által biztosított élet- és kulturális színvonal emelkedésének megtestesülése. Ennek ellenpontja a regényben a Bujdosó család múltba révedése, a rég meghalt szellemek fölidézése, a megélt idő összezavarodása, egyáltalán: az egész életnek egy természettudományos szemléletet semmibe vevő, misztikus felfogása. A Torma és Bujdosó családok kontrasztja természetesen éles, mégsem annyira, hogy könnyű volna világos határt vonni köztük. Bánki Éva egyszerűen jobb író annál, hogy ezeket a sémákat művészi eszközökkel ne tompítaná, ne oldaná föl az egyedi elbeszélés mindig eseményszerű kalandjában.

De milyen is ez az elbeszélés? Torma Imre, a regény narrátora, egy elfuserált író. Ellentétben az „amerikás” fejezettel, a regény elején felbukkanó *János vitéz*-átirat (Torma Imre egyik iskolai dolgozata) fontos kompozíciós elem, hiszen megmutatja az elbeszélő felfogását, ösztönös hozzáállását az irodalomhoz. Ez a történet ugyan a legkevésbé sem nyeri el a tanár tetszését (ma minden irodalomtanár a legjobb jegyet adná rá, de azok más, szigorúbb idők voltak), Imre azonban büszke rá, máskülönben bizonyára nem emelte volna bele regényébe teljes hosszában. Ma leginkább fantasyként olvasnánk ezt a betétet (mint ahogy magát a *János vitézt* is talán képesek vagyunk a fantasyk előzményeként olvasni), a legfontosabb jegye mindenesetre a tényekkel való önkényes, szabad bánásmód. Mennyire bízhatunk meg egy ilyen elbeszélő hitelességében? A kérdés megválaszolhatatlan, ráadásul Imre tudatosan rejtélyeskedik sokszor, a regénynek alapvető rétege a krimikre való rájátszás, illetve a krimik parodizálása. A bűnügyi regényeknek van egy alapvető, elidegeníthetetlen vonásuk, mely nélkül egyetlen krimi sem lehet krimi: van egyértelmű megfejtésük. Torma Imre történeteiben ilyesmiről szó sem lehet, sőt többnyire az is kérdéses, hogy egyáltalán történet (azaz „bűn”) van-e. Már a regénykezdő „robbanás” is ezzel a pszeudokrimi-elemmel elegyes: soha nem tudjuk meg, hogy volt-e benne valamiféle szándékosság, vagy egyszerűen véletlen balesetről volt szó. A lényeg éppen a bizonytalanságban hagyás, a ködösítés, az alternatív magyarázatok iránti nyitottság. Jól példázza ezt a Felvidék-monográfia sorsa is, amelynek célja éppen

az volna, hogy objektív, jól dokumentált rendet vigyen az alternatív történetek zűrzavarába, ez a funkcióját azonban képtelen betölteni.

A magas irodalomtól hagyományosan távol eső műfajok közül nem a krimi az egyetlen, amellyel a regény elbeszélője eljátszik. Talán nem is a teljesség igényével említem meg a szerelmes regény, illetve a szerelmes vers műfajait. Ezek fölbukkanása a történet szövedékében annál is pikánsabb, mert Imre, ha nem is teljesen aszexualisként viselkedik a regényben, mindenesetre hosszú ideig nőtlen marad, és semmi esetre sem képes szabályos, polgári módon intézni a nőügyeit. Vagyis a szerelmes történetekre (és versekre) ironikus fény vetül, a könyv nőalakjai közül pedig csak egy van, akinek meséje valódi történetté válik, Lili. (Ancit nem sorolhatjuk ide, hiszen ő a Buendía család alakjaira emlékeztető módon inkább legenda, mint valós figura.) Ennek az ironikus játéknak a tétje igazából az, hogy a családok, illetve az országok története nem beszélhető el hitelesen az alternatív elbeszélési módok figyelembe vétele nélkül. Az olvasó ezen olykor esetleg bosszankodhat (pláne ha, e sorok írójához hasonlóan, a szőr is föláll a hátán, ha arra kényszeríti egy könyv, hogy cselekményelemeket bogozgasson, ki kinek a kije, és mit hol miért csinál és gondol, szóval ha bulváros, szappanoperás szűzénnyomozásra kényszerül), de mindennek itt igen lényeges strukturális szerepe van: a nézőpontok és elbeszélési módok szükségszerű diverzitását mutatja meg.

Ez pedig már csak azért is vált mai szemünkkel nézve még a 2004-es megjelenés korához képest is jelentéssé, mert azóta még reflektáltabb viszonyunk lett a különféle politikai rendszerekhez (vagyis még kevésbé hiszünk a „történelem vége” típusú koncepciókban). Az *Esőváros* egyik legizgalmasabb vonása, hogy sok különböző politikai rendszer mozgásában mutatja be szereplőit. Monarchia, Horthy-kor, háború, szocializmus, végül pedig a rendszer-váltás előszele, ígérete: mind-mind más-más helyzetben mutatja meg a főszereplőket, más kihívások elé állítja őket, és más etikai kérdéseket szögez nekik. Az identitásváltás tehát az egyik legalapvetőbb, egyszersmind legaktuálisabb motívuma e regényvilágnak. A legnyilvánvalóbb módja ennek az, amikor az elbeszélő adminisztratív értelemben még a nevét és múltját

is megváltoztatja, de a különféle életmódváltások – parasztból polgárivá, polgáriból földönfutóvá, földönfutóból tanyasivá, majd ismét csak városlakóvá és így tovább – a történetek folytonosságát kérdőjelezi meg. Ugyanaz még ez a család a végén, mint a kezdetekkor volt? Nem lehet, hogy mindig egészen a nulláról kell mindent újrakezdeni? A folyamatos nekigyürközések kétségkívül javíthatatlan optimizmust sugallnak (legalábbis a Torma család részéről), de egymásra épülésük valami abszurd kilátástalanságot érzékeltet. Mint Sziszüfosz mítoszában. A követ mindig legalulról kell fölfelé görgetni.

Fontos azonban hozzáfűzni mindehhez, hogy az elbeszélés menetét korántsem egy-egy nagy terv vagy vágy megvalósítása viszi előbbre; szó sincs arról, hogy a szereplők világosan végigviendő feladatot hordoznának. Tetteiket leginkább a sodródás jellemzi, ide-oda rángatja, löki őket a sors vagy a történelem, a fölbukkanó alakok pedig ritkán képesek tartósan hatni egymásra – a jelenetek és anekdoták százaiba szóródó regényvilág leginkább a túlélés logikáját követi. Az *Esőváros* sokkal inkább a mikszáthi próza hagyományait folytatja, mint a német típusú fejlődésregényét; bajosan mondhatnánk, hogy a szereplők a végén okosabbak vagy bölcsebbek lennének, mint a regény elején. A körkörös szerkezet persze a mágikus realizmus egyik jellegzetes szövegalkotási módját is földézi, mint ahogy erre a recenzensek már a 2004-es megjelenéskor is szinte közhelyszerűen utaltak. Ma, amikor a posztmodernnel együtt a mágikus realizmus divathulláma is lecsillapodni látszik, bátrabban ki merjük mondani, hogy kortárs regényeink milyen sokat merítenek a magyar (és kelet-közép-európai) próza korántsem provinciális hagyányaiból, és jobban látjuk a huszadik századi közép-európai groteszk és a tizenkilencedik századi romantikus, realista széppróza összefüggéseit. Az *Esőváros* termékenyen írja újra ezeket a nagyszerű hagyományokat; csavaros cselekménybonyolítása és groteszk asszociációkkal dolgozó prózanyelve jellegzetesen régiós irodalom, annak minden szerethető vonásával.

Ezt a tragédiákkal, erőszakos és értelmetlen halálokkal kikövezett utat nem lehangoló érzésekkel járja be az olvasó. Egyik értelmezője szerint Bánki Éva műveiben a természetnek

„lelke” van. Ha ezt a kétségkívül tetszetős gondolatot magunkévá tesszük, máris figyelmesek lehetünk rá, hogy ebben a regényben is van egy természeti jelenség, amely személyként tűnik elő. Ez a Magura hegy, valahol a mai Lengyelország és Szlovákia határán. Többeket elnyel a hegy, de vannak olyanok is, akiknek segít. És van olyan is, akit ugyan majdnem megöl, de aki mégis örök vágyat érez, hogy visszatérjen hoz-

zá. Az ökológiai irodalom korában mintha új jelentést kapna ez a részlet is. Ami megmarad, minden emberi alkotáson, rendszeren, anekdotán és vágyon túl, az az örök természet, amely mindig erősebb nálunk. Ennek ölen a tragédia is csak az elengedhetetlen körforgás része, pusztulás és megújulás folyamatos játéka. Talán ez is oka lehet, hogy az *Esővárost* ma sem elkeseredetten tesszük le, ha végigolvastuk.

Ölelés (2015–2016; vegyes technika, fa; 73×43×7 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 2022.17.1.; a művész ajándéka)

A tudathasadás apoteózisa ellen

Oroján Istvánnak ajánlva

A konstruktivisták által keresett szerkezet tulajdonképpen a világ igazi, rejtett belső szerkezete.

Boris Groys

Sosem hitte el a leghívőbb ember sem a judaista-keresztény kultúrában, hogy a világ teremtése hat nap alatt végbement, mindig akadtak, akik bőséggel találtak kiegészítendő, uram bocsá' korrigálandót, az elmúlt századtól kezdve pedig fölforgatandót. Ebbe akár az az önkritikus belátás is beleférne, amely szerint a „kritikai” gesztusok elhamarkodottak voltak, érdemes visszakozni – amíg egyáltalán lehet. Baudrillard – *közönyös paroxizmusában* – úgy látja: *már nem térhetünk vissza az információ és a média előtti történelemhez... Az idő folytonossága (hiszen csak akkor számíthatunk egy jelenet-sor visszatérésére, ha létezik múlt, jelen és jövő, és fennáll közöttük a folytonosság) egyre kevésbé biztosítható.* Nem kevesebbet állít, mint hogy az információ megöli a történelmet. Ebben mindenképpen van igazság, úgy tetszik, egyre inkább az információ (a média) válik eseménynyé, aminek sora legfőlegbb virtuális történelem lehet. Amennyiben pedig az információ kitakarja, elfödi, virtualitássá fakítja a történelmet (vele egyetemben az aktuális világképet), látszattá foszlanak a világjobbító szándékok csakúgy (beleértve a reális társadalomkritikát), konkrétá válik a gyanú (állítom én): mindez a *destrukció* jegyében történik, elterelés a globális tőkekoncentráció általános mozg(at)ásáról.

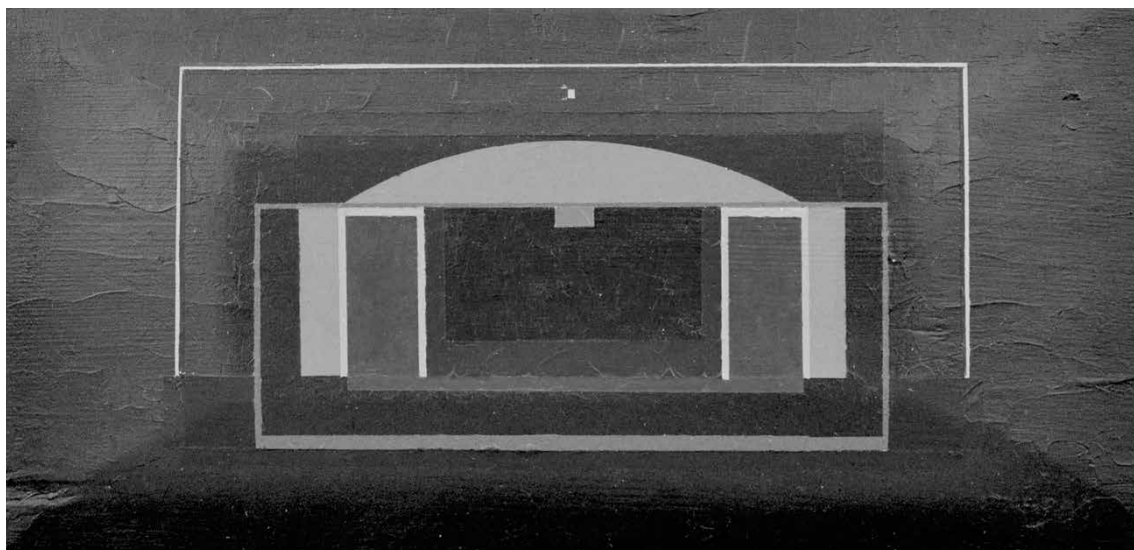
No, de mi miatt nem látjuk át ezt a kézenfekvő trükköt?

Carlo Rovelli, olasz elméleti fizikus közelíti a szemfényvesztés origóját: *A belső szabadság erőteljes érzése bennünk abból fakad, hogy a magunkról kialakított képek óhatatlanul durvábbak és elmosódottabbak annál a részletgazdag összetettségénél, ami bennünk zajlik. Mi magunk vagyunk a bámulat forrása.* Fogalmazhatnánk: alapvető és

egyetemes skizofréniát sejtet; olyan közegben föltétlenül, amelyben a köznapi gondolkodás beleragad a dualista gondolkodás ingoványába. (A divatos neomarxista eszmélkedés dialektikus szóvirágai, mágiája erre a torzításra építi „fölszabadító” régi-új gesztusait.)

Rovelli fölvetése azt a történelmi skizofréniát is magyarázza, amely a történelmi embert mindenképpen (közvetlen elődeit még csupán ösztönösen) ismételtén arra készítette, hogy két opció közül válasszon: a *gazdaság* vagy a *kultúra* mellett kötelezze el magát, ebből az alternatívából formáljon a maga számára jövőképet. A döntés általában az előbbire esett (noha szimplifikálás volna áthághatatlan határt szabni a kettő közé), az utóbbi rendre másodlagos-sá degradálódott, holott az előbbire is irányult a latin *colere* (művelni) igével jelzett szándék, mint meghatározó léttartalom, létrend. A gazdaság kedvezményezettje – történelmi tapasztalat – mindenkor egy hatalmaskodó, szűk, önös réteg, a kultúra viszont – legalább elvileg – mindenkié, kisajátítására nagyjából a francia forradalom hazug „trioptriája” (szabadság, egyenlőség, testvériség) tett először programozott ideológiai kísérletet.

A gazdaság totalizálása voltaképpen elkezdődött az eredeti tőkefölhalmozással, az ipari forradalommal, majd két markáns formát is fölvetett: a náci és a bolsevik diktatúra mindenhatóságát, a kettőt pedig a gyarmatosítás imperialista eszményén nevelkedett globalizmus egyesíti – szintűgy totalitárius hevességgel, gátlástalansággal. (*Győzött az entrópia* – foglalja össze a „paroxista” – a piac és a demokrácia entrópiája...) A gazdaságnak ez a hektikus mozgása (pofátlanul fejlődésnek szokás titulálni, hadd

Portál (2021; vegyes technika, fa; 11,5×30 cm)

sejtsék mögötte a megtévesztettek egy szépséges növény allúzióját), állandó *destrukciókkal* járt/jár együtt (inflációkkal, összeomlásokkal, bankrotokkal stb.), a legszélsőségesebb formája a háború. A huszadik században úgyszólván mindennap volt háború valahol a világban, mára – a történelem végét, és általános elégedettséget vizionáló Fukuyama cáfolataként itt a háború az ősi Európa határvidékén. Ha lehet ilyet mondani, talán erkölcstelenebb minden eddigi háborúknál, jóllehet a háború sosem a morál színtere. (Mindig az uralomvágy, a kapzsiság mozgatja, és az életellenesség a differencia specifikája.) A marxizáló Alain Badiou szerint: *A 20. században a világ közös törvénye nem az Egy, nem a Sok, hanem a Kettő... a Kettő modalitásában kifejezett világ kizárja az egyöntetű alárendelődés lehetőségét éppúgy, mint a kombinatorikus egyensúlyét. Dönteni kell.* Szintén egyfajta megközelítése a jelzett skizofréniának, miképpen a döntés kötelezettsége félreismerhetetlenül destrukciót hord magában. Leszögezendő konzekvencia: ez a skizofrénia – nem önellentmondás – az „egydimenziós gondolkodás” szülőanyja.

A gazdasággal szemben (optimális esetben egyenrangú társulásban) a kultúra megpróbálja megalapozni és aktuális formába foglalni az ember mindenkori létehez való szellemi viszonyát, tehát folytonosan újabb és újabb, ám a korábbiakhoz szervesen kapcsolódó (*belőlük logikusan következő*) konstrukciókban érdekelt.

Egyszerre érvényes mindennapi használhatóságában és távlatosságában: békésen áthidalja a társadalmi mozgások dulásait, regresszióit, szakításait. *A század* – folytatja tovább Badiou – *szenvedélye a valóság, de a valóság nem más, mint antagonizmus. Ezért aztán a század szenvedélye, legyen szó birodalmakról, művészetekről, tudományokról vagy magánéletéről, nem más, mint háború.* Ezt sugallta gőzerővel kultúra helyett, gyakorta kultúra jogcímén, kultúrának álcázva. Mi ne tudnánk? Akik átértük minden formáját, mi több, át is éljük újraszervezett merényleit: egyszóval a kultúrharcot – nyelvben, esztétikában, filozófiában/ideológiában (lásd: genderelmélet, valós szabadság helyett szabadosság, ad hoc kisebbségek általános terrorja, de a terrorizmus önmagában is). Megértettük, hogy a kultúrharc a politikai küzdelem, a hatalmi civódás végtelenül alattomos formája (az volt a náciizmusban, az a kommunista diktatúrában, viszontlátjuk a globalizmusban), a legrombolóbb ideológiák táplálhatják, vagyis szintiszta destrukció. Értékrombolás – jóllehet, nem csupán az anarchia, hanem az átláthatatlan rendtelenség/rendellenesség jegyében. Szemfényvesztés, a tisztánlátás célzatos ellehetetlenítése, a józan ítélőképesség szánt szándékkal előkészített talajvesztése.

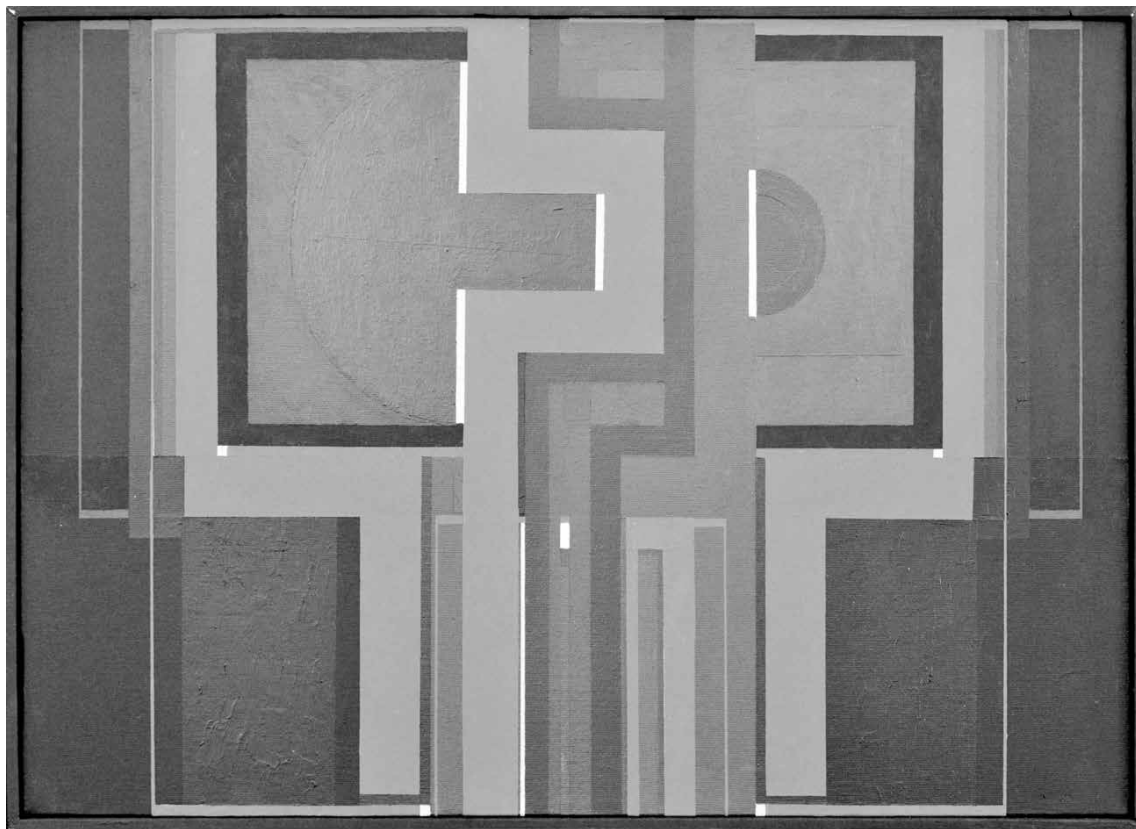
A destrukció tehát *vírusos gondolat*, akár pontosan úgy, miként Baudrillard gondolja: *egy gondolat vírusos lehet abban az értelemben, hogy*

láncreakciókat képes elindítani, megbetegíthet, ahogyan számtalan esetben megtörténhetett.

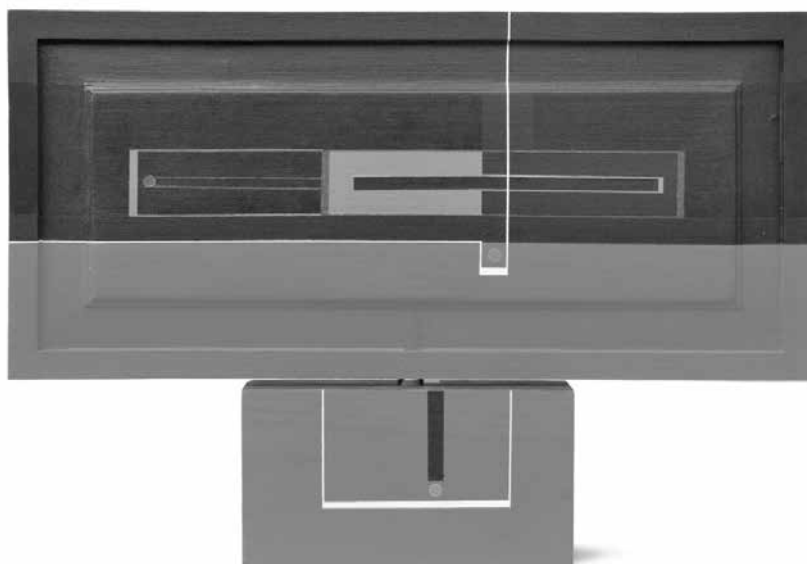
Most tekintsünk el a két irány elemi dialektikájától (tettünk rá utalást); vegyük észre a destrukcióban az emberi élet, egyáltalán a *Lét* kíméletlen veszélyeztetését, az aggodalom, a szorongás állandó jelenlétét – nem pusztán háborús időkben, nemcsak a kommunista utódállamokban, de az ún. jóléti államokban szintén. Ne tekintsük semmiképpen a gazdaság elkerülhetetlen melléktermékének a koncentráltan főlhalmozható, mondhatni idült anyagi javakat, a jókor volt jó helyen aljasságával igazolt rablott vagyonokat (nagyon is világossá tette számunkra – teszem azt – a rendszerváltoztatás, hogy pillanatra sem voltak egyenlő esélyek a hozzáféréshez), elsődlegesen – persze – pénzvagyont (lásd: az országok kiárusítása), amely tőkeként szinte automatikusan profitot termel (emiatt a gátlástalan hajsza érte). Alaptermészetéhez tartozik a koncentráció. Ma globális nagytőkének nevezhetjük, jószerivel maroknyi üzletember

kezében, akik már a kisebb kockázat kedvéért *virtuális* (lefordítom: effektíve nem létező) pénzekkel manipulálják – mindenkori érdekük, ötletük szerint – a világgazdaságot. Legkevésbé sincs tekintettel a létezésre: végeredményben az élet fölszámolásán ügyködik. Még a veszélyérzete is manipulált: karbonsemlegesség, zöldítés, fenntartható fejlődés és egyéb halandzsák szédítik az alattvalóiknak, ha nem egyenesen rabszolgáiknak tekintett embereket. Programjuk „fényes” pontja a nemzetállamok meggyöngítése, mi több, lerombolása – ó, az a bizonyos lóláb – egy-két tőkeerős, világhatalmi ábrándoktól szabadulni nem akaró nagyhatalom érdekeinek megfelelően. Politikai búvszavuk: a demokrácia, amin leplezetlenül tömegszédítést értenek; hogyan lehetne más a pénz demokráciája?

Ez a „demokrácia” szervezte/szervezi a *tömegek lázadását* – lényegében úgy, ahogy azt a múlt század húszas éveiben Ortega y Gasset érzékelt; a személyiség tömegemberré gyalázása hasonló elveken folyik tovább egy azóta

Találkozás (2018; vegyes technika, vászon; 50×70 cm)

Metszés (2015–2016; vegyes technika, fa; 61×43×5 cm)

agyonmediatizált közegben. Visszatulva Rovelli identitáskettősségére, az egyén destruálásának ez a legszembeötlőbb területe. Élezi a meghasonlást, állandósuló identitásküzdelemben hajsolja a személyiséget. Megkerülhetetlen sorsszerűséget testál rá, fölfigyel rá Baudrillard is: *Az identitás egy patetikus abszurd álom.* (Nos igen, ha annak akarjuk látni vagy láttatni.) *Az ember, amikor nincs jobb dolga, arról ábrándozik, hogy önmaga legyen.* A cinikus fölhangot ezzel tompítja, netán korrigálja: *Akkor álmodozik ilyesméről, amikor már elveszítette minden egyediségét (a kultúra pedig a társadalom egyik különleges egyediségformája).* De még azt is hozzáfűzi keserű szájjal, hogy *sajnos ma már nem a szuverenitásért vagy a dicsőségért – az identitásért harcolunk. A szuverenitás uralmat jelent, az identitás csak viszonyítás.* Abban föltétlenül pontosítanám, hogy önuralmat. Lám, *az utolsó előtti pillanatban a közönyös paroxista* a kultúránál köt ki, az éltető felelősségtudatnál: az egyediség garanciájánál.

A kultúra ugyanis törekszik megvilágítani, tudatosítani – időről időre korszellemként – a létezés kozmikus bonyodalmaikat, egyáltalán kozmikus eredetét és sorsát, de itt-létünk, földi valóságunk viszonylatait, itteni jövőnket szintén; hozzáállása a föladathoz pozitív, azaz építő, konstruktív és folyamatos, még ha olykor talán hektikusnak vélnénk (elegendő lehet a modern elméleti fizika vagy kozmológia merész

hipotéziseire utalnunk; ebből származik, hogy egyes elképzelések egyszerre eltűnnek, majd mint afféle *gesunkenes Kulturgut* kerülnek újból fölszínre; például: Kaluza–Klein-elmélet, kozmológiai állandó). Megismerési „profitjához” eszköze nem a pénz, hanem az emberi szellem, formái: a filozófia, a tudomány, a művészet, ekként tárgyi valóságossága is megmutatkozik. Ne feledjük, a fölsorolt formák voltaképpen aktuális ajánlatok, világképek, létervek, amelyek keresésének érdekében – fogalmazzunk radikális egyszerűséggel! (aligha szimplifikálás) – lejtöttünk a fáról, de valami metafizikai atavizmussal visszakíváncozunk a kozmoszba, ahonét elemi szinten anyagi valóságunk ered. Ez mind-mind a létezés, a hozzáállás konstruktív oldala, így veszi föl a konstrukció a destrukció által elébe hajított kesztyűt.

Csupán a teljesség kedvéért említem, hogy a konstrukciót megelőzheti, utógondozhatja bizonyos dekonstrukció (a korrekció esetleges formája), részletezése jelen esetben azonban nem témánk. Annál inkább a konstruktivitás jelenléte főleg a művészetben. Amikor konstruktivitást emlegetek, korántsem kizárólag a konstruktivista művészetről mint egy időben jól körülhatárolható *stílusirányzatról* szeretnék szólni, hanem általánosabban: egy alkotói aspektusról, amely a megépülés szerkezetét, rendjét firtatja – a főntebb jelzett közösségi föladatok elvégzéséhez. Az izmusoknak szük-

ségeképpen megvan az az automatizmusuk, hogy a bennük elkötelezett művészek alkotói személyiségjegyeiből előszeretettel nyesegetnek az uniformizálás érdekében (önkéntelen destruktív mozzanat), ámbar az igazán jelentős életművek ezt elbírják. Vizsgálódásunk közben magunkon megtapasztalhatjuk Baudrillard megfigyelését: *a dolgok egyre jobban eltávolodnak jelentésüktől, és persze egyik dolog a másiktól – a világ megragadhatatlansága egyre inkább az idegenségben és az ürességben jut kifejezésre* (a klaszszikus marxizmus még fönnen hangoztatta: a világ megismerhető, bár végtelen). *Eljutottunk – folytatja szerzőnk – a politika, a gazdaság, a társadalmi és az esztétika meteorológiai stádiumába, minden a bizonytalanság meteorológiai jele alá kerül.* Meglepő és figyelemre méltó a következtetés: *Számolnunk kell az objektív iróniájával. A világ iróniájával, és soha nem a saját iróniánkkal.* A magam részéről úgy ítélem meg, a *világ iróniája* vagy kissé misztikusabban: az Isten elnéző mosolya azt jelenti, hogy kibillentünk az objektivitásból, és a tárgyak téveszméit animáljuk a magunk révedései helyére.

Ugyancsak skizoid alapállásunk jelentkezésének vagyunk ezúttal tanúi.

Itt érdemes visszakapcsolnunk ideiglenesen félretett témánkhoz: a konstruktivizmus (a stílusirányzatról beszélek) randevút adott a világkonstrukciónak. A találka szellemisége a Rovelli-féle állapot parafrázisa – a világgállapotra alkalmazva. A konstruktivisták arra törekedtek, hogy részint megmutassák a világ (világunk) szerkezetét, föltárják belső képleteit; mély meggyőződéssel hitték, hogy alkotásaik homogen képi párhuzamai a világ benső arculatának. A kint és a bent ellentmondásait föloldani vélték a hasznosított geometriai formákkal, amelyek fölváltották az utánzó természetűség naiv bárgyúságát. Az „új”, semmi esetre sem elhasznált formák parabolisztikus rendbe foglalása, a hangsúlyozott formarend (mint fölfedezés akár) megépítése – hitük szerint – kozmikus utópia, a régi rend pedig kitakarandó, de inkább lebontandó disztópia. Fönnen ágálva, kiáltványokban fogalmazták meg elképzeléseiket, ahogy – teszem azt Kassák radikális javaslatára példázza: *Romboljatok, hogy építhessetek!* Elképzeléseik mögött – tudatosan vagy ösztönösen – platonikus eszmék kavargtak: mindenekelett

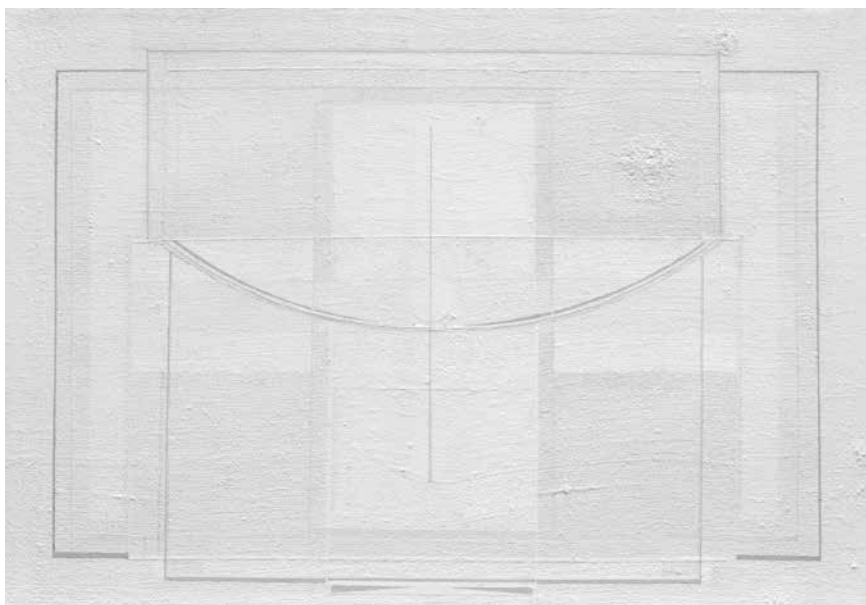
a természetelvűség elutasítása – mint méltatlannak a szabad emberi intellektushoz.

Maga a geometriai formák forszírozása kozmikus, de legalább is kozmoszt idéző gesztus: a mértani alakzatok a csillagképekből absztrahálódtak.

A gondolat – persze – benne volt a kor levegőjében, mind a külvilág szerkezeti képe, mind az emberi benső, a lélek mélyebb megismerése új utakat keresett és talált a tudományokban, az előbbi a modern fizikában (Einstein relativitáselméletei, a kvantumfizika, húrelmélet, Higgs-bozon), az utóbbi a mélylélektanban (Freund és a pszichoanalízis, Jung szimbólumelmélete); a kettőt pedig csaknem közös nevezőre hozhatták a századelő új filozófiai elgondolásai (elsősorban Bergson vagy Husserl és a fenomenológiai iskolák). Megkockáztathatjuk, noha a konstruktivista programok expressis verbis nem tartalmazták (nem tartalmazhatták) a Rovellitől idézett skizofrén életérzést, ennek ellenére a konstruktivista művész önkéntelenül annak föloldásán ügyködött.

Alekszandr Rodcsenko gyermekded bájjal sommázza a konstruktív művész föladatát: *Az élet, amire mindaddig nem fordítottunk figyelmet és nem tudatosítottuk, olyan egyszerű és világos, hogy csak meg kell szervezni és a fölösleges díszítéstől meg kell szabadítani.* Föl sem merül benne, hogy vajon mennyi szervezethez bír el az élet önnön organikus szervezethez mellett (netán vele szemben), az építményektől való idegenkedés pedig akár indokolt reakció lehet a szecesszió túltengésére, ami pár évtizede még frissességnek hatott. Boris Groys összegzése körültekintőbb, árnyaltabb: *A valódi, hamisítatlan esztétikai és művészi nem más, mint a termelési folyamat belső szerveződése vagy konstrukciója, amit a konstruktivista művésznek a saját munkája vizsgálatán keresztül fel kell fedeznie és meg kell mutatnia. Így éri el, hogy az új világ valamilyen módon önmagát tükrözze.*

A világ radikális átépítése (csak nem a szabadkőművesek falazó kanalával?! – fintoroghatnánk gúnyosan) logikusan megfogalmazta igényét az új ember megformálására. Ez az a pont, ahol az orosz konstruktivizmus összekapcsolódhatott a kommunista politikai ideológiával: a *múltat véggépp eltörölni* ultraradikális eszményével. De nem a konstruktivistákon múltott, hogy a forradalmi szellem terrorista

Ünnep (2022; vegyes technika, vászon; 70×100cm)

torzszülöttei a legszélsőségesebb tömegpusztítással jegyezték föl magukat a történelem lapjaira.

A magyar konstruktivizmus úgyszólván csüggött az oroszokon; Kassák teljes szívvel csodálta a *feje fölött elrepülő nikkelszamo-várt* (fejtsük föl így a jelkép utalását), lapjában szorgosan fordította és közölte a szovjet konstruktivisták (Malevics, Tatlin, Rodcsenko, El Liszickij stb.) újabb és újabb kiáltványait, ám ez már emigrációjában történt, Kun Béla 1919-ben nem bocsátotta meg neki, hogy kioktatta az un. „proletárművészetéről”. Kassák szükségképpen tájékozódott más kelet-európai konstruktivizmusok irányába, illetőleg a hollandok felé. Az alapvető „hittételek” (az összes avantgárd mozgalom közül a konstruktivizmus volt a legmerevebb, legdogmatikusabb) persze élnek: *A világ struktúrája ölt formát a művészi tárgy tisztaságában és egzakt szervezettségében. A formák tisztasága immanensen a mai élet zavarosságára ellen irányul, a jövő tiszta életkonstrukciójának érdekében* – írja Kemény Alfréd; szavainak egzaktasága – úgy tetszik – lendületében a hitre hagyatkozik. Mi azóta megtapasztaltuk: a jövő a legcsábítóbb disztópia – akár viszonylag józan emberek számára is. A formák és színek (valamint konstrukcióik) átértékelése, a viszonyok tisztázása (jelkép-minőség megkérdőjelezve, ám szabadon hagyva az önmagát kereső jelet)

mindenesetre valóságos szakítás az utánzással, az ábrázolással: a konkrétság megalapozása.

(Annyit talán érdemes megjegyezni, hogy a magyar konstruktivizmus még Kassák esetében is kevésbé radikális, egyáltalán: a látványszerkezetek elemzése, a földszínek használata, esetleges szimbolika jelzi jó néhányuknál a hagyomány erejét.)

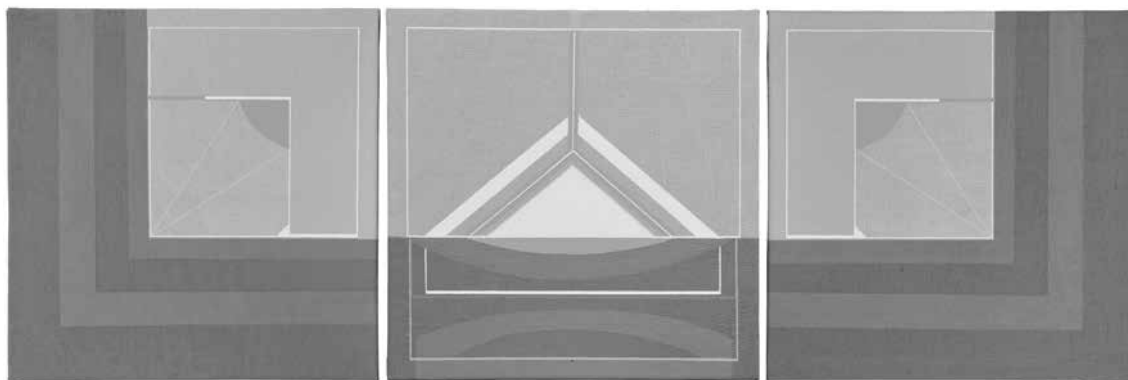
Kassák *nem a világ képét, hanem a világ lényegét* várja a művésztől, legsúlyosabb hivatkozása mindig az *élet*, akár az oroszoknak. Bortnyik, Uitz viszont határozottan a proletárforradalom disztópiája mellett ágál. Az érvelést ellenben mindjünkél a kijelentés helyettesíti, minden dogma szülőanyja. Ahogyan az említett alkotók túlélték a klasszikus konstruktivizmust, túléltették a dogmáit is. Holott – erre már utaltunk – a konstruktív szándék jelentkezhét, jelentkezik jócskán a történeti izmuson kívül, hiszen a műalkotás ad abszurdum vége – konstrukció, tudatosan létrehozott építmény (illetőleg ugyancsak tudatosan véghezvitt leépítés: dekonstrukció). A geometria eklatánsabban, tisztábban mutatja föl ezt a lényegét, nem csoda, hogy az elődök a *tiszta művészetet* vélték fölfedezni benne. Művészi, alkotói alapállássá a gondolkodásmód, a speciális filozófiai közelítés, a kifejezés individualizmusa teszi (hogy ezúttal divatról, trendről, pláne, mozgalomról ne essék szó). A válasz-

tásban a személyiség nyilatkozik meg, alighanem helyét keresve a korszellem aurájában. Általában elfeledkezünk róla, hogy a konstrukció és a destrukció a *tagadásban* találkozik, a klasszikus konstruktivizmus (mint minden izmus) elsődlegesen tagadás; elsősorban – minden állításával szemben – a jelen tagadása. Érdeemes lehet odafigyelnünk Szabó Dezső cizellált megállapítására, amit 1913-ban tesz a futurizmus kapcsán: *Az élet nem szisztéma, hanem magát folyton újjáteremtő sokféleség, s a legvilágölelőbb szisztéma is csak egy incidense e sokféleségnek.*

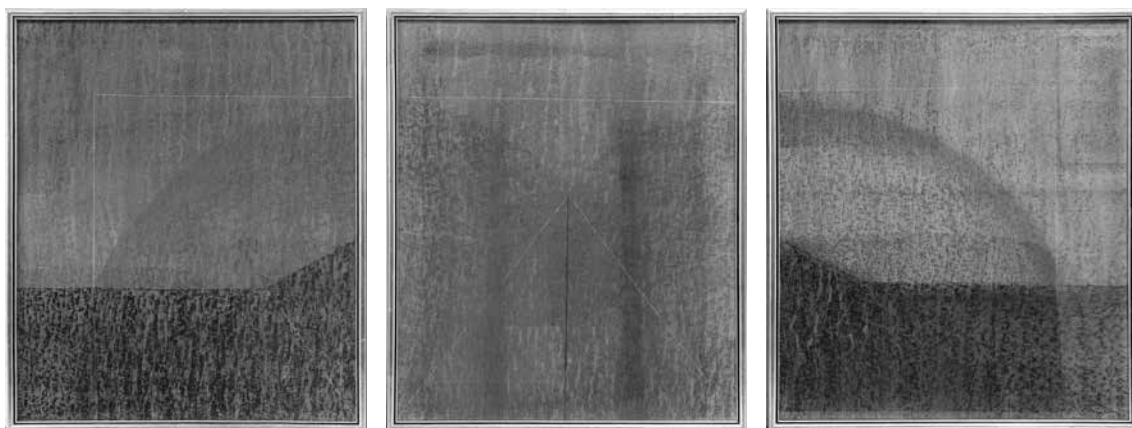
A Kassák-utódok, közülük sorolva Fajó Jánost, mindenekelőtt azt a pocsolás-posványos közeget tagadták, ki hevesebben, ki langyosabban, amit a létező szocializmus elnéző eufemizmusával szokás jelölni. Fajó – mentalitása, szándéka szerint – saját forradalmat vívott részben mesterétől, Kassáktól örökölt árnyakkal szemben, elméleti radikalizmusából egészen új, szenvedélyesen felelősségteljes pedagógia alapozódott meg (ahogyan Hamvas felől Molnár Sándornál), amelyben a dogmák – talán nem túlzás – módszerekké finomultak, nem pusztán hűséges követőket nevelt, de szuverén alkotó egyéniségeket készített föl önálló pályára.

Szegedi iskolai képzése után Oroján István kellő időben találkozhatott művésszé formálódása során Fajóval; 1975-ben a mester, akit meggyőztek ifjú kollégája geometrikus törekvései, elvállalta kiállításának megnyitását Békéscsabán. Ebből indult barátságuk, ami valójában jóval több lett a kassáki örökség továbbadásánál, ekként Oroján folytonos szellemi ingereket igencsak kapott Fajó kortárs

nemzetközi kapcsolataitól, főként a német új-geometrikus festészettől (elegendő Pfahler-ra, Pienere vagy Heinz Mackra utalni), illetőleg svájci élményeitől. Alighanem kimutatható lenne, voltaképpen együtt kezdtek el töprengeni és közeledni az új-geometria következetes „síkfestészetéhez” (Fajó ezen a címen 1999-ben „tankönyvként használható” könyvet adott ki), jelesül a minimális illúziók (például az áthatások) föladását megcélozni. A kérdés tudatos fölvetése mindenképpen fölszabadítólag hatott Orojánra, úgyszólván tételesebben kibontakoztathatta vonzalmát a színkontrasztok, a vonal és a fölület jelentései, netán az elemi hangsúlyok iránt. Vagy elvethette a dogmát, miszerint az igazi geometrikus festészet a kompakt, rigorózan egynemű színfölületre hagyatkozik – mondván: a forma konkrétsága így kívánja. Valószínűnek tartom, Fajón keresztül megismerhette Kassák kései munkáit, amelyekben támogatást talált efféle távolodásokra az ortodoxiától. Egyébként a legjelentősebbeknél is fölfedezhetjük a személyesnek, a gesztusnak hasonló visszacsempészését, nevezetesen a kézjegy allúzióját (Fajó nemzedékéből utaljunk itt Keserü Ilonára, Nádler Istvánra akár). Mindenesetre olyan fölkészült és tudatos művész, mint Oroján, maga jelölte ki művészetének teljes színterét; ha most ide idézzük fehér képeit, akár a minimalizált gesztus ígézetét fedezhetjük föl bennük. Másfelől említhetjük a friss (jelen esztendőben készült) *Ívek* finoman és kontrasztosan jelentkező fölületbontásait. Mindez azt a föltételezést nyomatékosítja, hogy a konstruktivitás tágabb és ösztönzőbb lehet a lözongokba, plakátküzdelmekbe bonyolódó iz-

Hármaskép (2022; vegyes technika, vászon; 60×60 cm/db)

Vasárnap I–III. (1998; pasztell, papír, kartonra kasírozva; 600×500 mm/db; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 2001.1.1.; vétel a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Művészeti Főosztálya támogatásával)

musnál, föltétlenül tágabb lehetőséget kínál az alkotói kibontakozásnak, az egyéniség markáns megjelenítésének. Tévedés lenne tagadni viszont a hagyomány – mondhatjuk bátran élő múltnak – megalapozó *jelenlétét*, a láncszemet a továbbiakhoz. Kiváltképpen érdemes és érvényes bizonyítékok a művészet folytonosságára (és – persze – folytathatóságára: *Nincs tehát új és nincs régi művészet* – deklarálja Kassák) Oroján István plasztikái, amelyek konstruktív szerkezete nemcsak őrzí, hanem továbbépíti a jelbeliséget – akár már a címadásban (*Mese, Harmadnapon*). Gesztusával tovább egyéníti – nem akármilyen kihívás – saját életművének karakterét.

Nem éppen egyszerű földadat: a konstruktivizmus sterilizálta a művészetet, ráadásul több aktusában idegen pályára (szociális megváltás, proletárforradalom) állította, vagyis egyszerre kétfelől kezdte ki személyességét. A kérdés valóban az, hogy a posztmodern után képes-e a művészet új színtereket fölfedezni anélkül, hogy hagyományait (társadalmi szerepét, elismertségét, kereskedelmi forgalmát stb.) negligálná. Nem egyszerű a helyzet a tömegkul-

túra (eufemisztikus kifejezés a reklám és az univerzális mediatisáltság jelenségére mint korszellemre) – főleg üzleti – offenzívája idején, amely éppen bebetonozza az új technikai formák (internet, mobiltelefon) egyeduralmát – megidézve Ortega y Gasset *magányos tömegét*. Ez korántsem pusztán művészeti-esztétikai probléma, súlyos anomáliákhoz vezet az erkölcs, a viselkedési normák, egyáltalán a valóság megértésében, elfogadásában. Tömeges illuzionizmus bódítja a társadalmat, amit ráadásul gyakorta álművészeti csomagolásban kínálnak. Az ideológiai maszlagolás (a történelem végéről, a „nagy elbeszélések” letűnéséről, a spirituális hagyományok fölszámolásáról) ennek az illuzionizmusnak készíti elő, sőt tágítja a piacot – a globalizmus új szentsége jegyében. Az izmust a történetben értékelő, ám belőle a konstruktivitást letisztítva megőrző, aktualizáló felelős alkotói magatartás – látjuk Oroján életművében – rálehet az új színterekre, amelyekhez föltehetőleg a tudatos egyéniség korlátlan fantáziája kínálja a lépést...

▶ BAJI MIKLÓS ZOLTÁN

„Szeretet-adás”

Schéner Mihály centenáriumán

A cím egy idézet részlete, amely az 1923. január 9-én, Medgyesegyházán született és Budapesten 2009. május 11-én elhunyt Schéner Mihály Kossuth-díjas festő, grafikus, szobrász, keramikus és bábtervező, filozófus esszéíró és versfaragó művész-garabonciásra emlékező könyvben olvasható. A kötetet *Kortársak Schéner Mihályról* címmel 2021-ben, a békéscsabai Meseházi Alapítvány adta ki a Mester századik születésnapjához kapcsolódóan, amelyet 2023-ban ünneplünk. A liber hatvanharmadik oldalán olvashatjuk dr. Szabó Mihály neurológus-főorvos – előbbieken részletében – idézett mondatát: „Szeretet-adás: mondta a művészetre. Talán annyi szeretetet adott a művészetén keresztül, hogy az úgynevezett hétköznapi életben ebből már kevés maradt.”

Igazából nem erről a kiváló, a Schéner Mihály és művészete iránt érdeklődő olvasónak ajánlott kötetéről kívánok írni, de a lentebb közölt, emlékező „levelém” kontextusba helyezéséhez szükségesnek éreztem hivatkozni rá, mivel egy példányát én is birtokolhatom, amelyet ajándékba kaptam egy alkalmi közreműködésnek köszönhetően. Annál is inkább, mivel „in memorial, gondolatfolyam-könny-párpárna-felhő” annak eredményeképpen született, hogy Veres Kriszta, a békéscsabai Meseház vezetője engem is, mint aktív emlékezőt felkért, vegyek részt a Schéner Mester által annak idején életre hívott, a Szent Mihály Napi Játékok rendezvénysorozathoz kapcsolódó, Meseházi Boldogság Betakarító Ünnepen. Gondolati indítómankó gyanánt minden közreműködőnek elküldött egy, a mestertől származó idézetet. Erre építve született a Schéner Mihályhoz szóló, a művészt születésének centenáriumán köszöntő levelém. Íme:

Kedves Mester!

Olvasom a tőled származó idézetet: „...irgalmas az Úr hozzám, erőt ad kezemnek és szívemnek, hogy megvalósítsam a földit és az égit...”, s ekkor döbbenek rá, milyen szerencsés vagyok, hogy életünk élpályái egy időben öszeérttek, megismerhettelek. Bevallom, idézett gondolataiddal megfogalmaztad a bennem is pulzáló hitet.

Különös személyiséged már huszon-pár éves koromban megragadott, nem egyszer előtűnik emlékezetemből a korai emlékkép, amikor csabai műteremszomszédoddal, barátoddal, Vágréti Jánossal mint két ószövetségi próféta sétálgattatok az Andrassy úton, és a külső érzékelést félretéve egy auraburokban emelkedve az aszfaltozott járda fölé „toltátok a szellem szekerét”.

Már mindketten kiléptetek, az egyre zaklatottabb téridőből, de alkotó szellemiségetek végigkíséri életemet.

1997 táján kerültünk személyes kapcsolatba, én, mint a Megyei Művelődési Központ munkatársa és mint pályakezdő festőművész, főnökeim kérésére segítettem megoldani, feloldani a Meseház mesebútorainak általad megrajzolt és menet közben többször megváltoztatott figuráinak életre keltése során a népi fafaragók és közötted kialakult feszültséget. Sikerült, a Mesekeltető asztal most is várja, hogy mögé üljön a mesemondó, és köré gyűljön a csillogó szemű, a mesére nyitott fülű és szívű gyermekkoszorú. Innét kezdve kapcsolatunk valódivá, élővé vált, amiért nagyon hálás vagyok, Mester!

1991-ben egyik munkádat kölcsönadtad az első pósteleki Csalánleves Fesztiválunkra, támogattad kortárs kezdeményezéseinket. Kérésed szerint, mint mondtad: „két csabai

Schéner Mihály (Medgyesegyháza, 1923. január 9. – Budapest, 2009. május 11.)

avangard” (Gubis Misi és én) is legyenek benne a Szent Mihály-napi Boldogságbetakarító, a Meseház udvarán és termeiben rólad forgatott filmben. Benne voltunk, sőt a Munkácsy Mihály Múzeumban rendezett kiállításodon készült kulisszacsoporthépen is láthatóak vagyunk.

1992-ben győzködted a város közművelődési vezetőit, hogy támogassák művészeti kiteljesedésemet. Nagy megtiszteltetés volt, hogy festett műveid szerigráfiává alakításában, Gubis Misi szakmai irányítása alatt én is részt vehettem a Schéner-mappa elkészítésében.

Persze volt olyan is, hogy megorroltál rám, a mára már művészettörténeti tananyagként is számon tartott *Skin@ukcion* című totálmedia-projektem miatt, de „haragod, rosszállásod” pár év múlva szertefoszlott. Amikor megláttad a budapesti Műcsarnokban kiállított *Zen-Kanta* című installációm, tetszésedet egy A/4-es méretű elismerő rajzzal fejezted ki, amit annyira, de annyira elrejtettem valamelyik, a raktáramban őrzött mappába, hogy most, ma, amikor kerestem erre a Mihály-napi ünnepségre, hogy a jelenlévőknek is megmutathassam, sehol nem találtam.

Általad ismerkedhettem meg, folytathattam beszélgetést olyan nagy költőkkel, írókkal, mint Ágh István vagy az erdélyi Páskándi Géza. Köszönöm, Mester, hogy különös figyelmed és segítségéd által bekerülhettem e szellemi körbe!

Mester! Te egy zseni voltál, rajzaid, festményeid, bábaid, díszleteid, szobraid mellett írásaid is magas szellemi elhivatottságról, széles körű, beavatott műveltségéről tesznek tanúbizonyságot. A három békéscsabai Mihályok közül: MUNKÁCSY – SCHÉNER – GUBIS, Te vagy az egyik világító oszlop. Nagyságotok, jelentőségetek előtt igyekeztem tisztelegni, amikor téglából elkészítettem a szellemiség-őrző totemeiteket, amelyek egy évvel ezelőtt kerültek a Munkácsy Mihály Múzeum épületszárnyának tetejére.

Tisztelettel zsenid egyik nagy tisztelője,
tehetsége szerinti őrzője,
a „helyi avantgárdok” közül,
a még élő-szolgálatban lévő: BMZ

Apály és dagály között

Fekete Vince: Halálgyakorlatok

Már címében is zavarba ejtő Fekete Vince legújabb verseskötete, hiszen a szöszerkezetet alkotó két fogalom – a halál és a gyakorlat – úgy áll tartalmi ellentétben egymással, hogy az olvasóban mégiscsak felidézi azt a kellemetlenséget, amely a humánium kikezddhetetlen ontológiai meghatározottságára, félelmeire és szomorúságára, léttel szembeni kiszolgáltatottságára épül. Vagyis a halál fogalmáról mindenképpen a végességre asszociálhatunk (legalábbis egy evilági perspektívából), a gyakorlatok szó pedig (ráadásul így, többes számban) visszatérő cselekvést jelöl, amelynek szemantikai lényege a valamire való felkészülés minél nagyobb sikerrel, visszatérő cselekvéssor segítségével. Nos, kérdés, lehet-e begyakorolni a halált.

Sztanyiszlavszkij módszere szerint a színész azt tudja csak hitelesen „eljátszani”, amit bizonyos mértékig átél. Ha Fekete Vince verseinek ebben a kötetben lehangsúlyosabb eleme a gyászhoz köthető emberi érzések ábrázolása, akkor joggal állítható, hogy a szövegvilág minden esetben átélt élményre épül, olyannyira valószerű, hiteles a versnyelv. „Hozzám nagyon közeli embereken keresztül vagyok érintett ezekben a történetekben. Aki- ket nagyon szeretek vagy nagyon szerettem, mert már nem élnek. Hogy meg tudjam írni őket, át kellett élnem, éreznem a sorsukban a mély, metafizikai magányt, a megfellebbezhetetlen elhagyatottság és reménytelenség érzését” – fogalmazza meg a szerző ezt a versekből áradó testközelséget egy beszélgetésben (Dzsubák Tamás interjúja – forrás: *kultura.hu*). És valóban, számomra az a leginkább magával ragadó és egyszerre megrendítő jellemzője ennek a könyvnek, hogy a gyászt, illetve a gyászhoz vezető utat a legemberibb egyszerűségben ragadja meg.

A kötet ötvenhét verse egyetlen ciklust jelent, a szövegek tehát nincsenek fejezetekre bontva, ami által, úgy vélem, tovább erősödik az olvasóban az a benyomás, hogy az alkotásokat egyetlen esemény sor szövegtükrének tekintse. Ugyanezt a képzetet erősíti az a tény is, hogy a versek címei zárójelbe kerültek, mintha minden különálló szöveg címe csak egy mottó lenne, amely nem elválasztja, inkább összeköti a költeményekre szabdaltnak, kötetnyi méretű egynemű szövegtestet. És harmadik tényezőként mindezt erősítik a keretet alkotó nyitó és záró szövegek (*Dagályapály; Apálydagály*), melyek már címükben hordozzák azt a humániumot predestináló, mégis tragikus között-létet, amelyről, gondolom, nem csak nekem jut eszembe Nemes Nagy Ágnes közismert verse. Fekete Vince intertextusában „a közben ez a Senki-földje, ami fenyegető, nyugtalan, sötét” (*Amikor, és amikor...*), és ebben a végpontok közötti emberi térben „az lesz majd a legnehezebb. Amikor nem lesz semmi.” (*Nem van sehol*).

A szövegstruktúra másik releváns ábrázolása – a között-lét mellett – az én és az ők, azaz az individuum és létközegének eltávolodása egymástól: „Ők kommunikáltak, többnyire egymással, / mert őt kihagyták a fura beszélgetéseikből, / mintha ott sem volna” (*Idegének*). Nemcsak önmagában ellentételezi itt a versnyelv a mozzanat tragikumát – az én például jelen van, csak a létközeg számára „láthatatlan”, és nem a nyelv szűnik meg, csak a jelentés válik „furává” –, hanem az is, hogy a vers záró sorai is reményt sugallnak a befogadó számára: „de ő ott van mégis, hallja a hangjukat, érzi, ha / nem is érti [...] de mégis.” A dac, a *de mégis* akaratereje – amit kétszer is kikiált, szinte kinyilatkoztat a lírai én – úgy zárja le és egyben ki az elidegenedés aktusát, hogy szinte nem is érzé-

kelhető visszavonhatatlan traumaként – persze titkon tudjuk: de mégis...

Ami Fekete Vince könyvében ami leginkább bevonzza az olvasót a lírai ábrázolás világába – ezzel megteremtve a befogadó számára a legegyszerűbb azonosulás lehetőségét a szavakkal megjelenített tragikummal, összességében az átéléssel –, az meglepő módon az elbeszélészerű narráció és a dialógusok sora. „Hová megyünk, kérdezi, megyünk a faluba, / mondom, a faluba?, ámul el, melyik faluba, / melyikbe, ebbe, a tiedbe, a szülőfaludba” (*Ithaka*). A mentális leépülés fázisai nagyrészt dialógusokban vagy családi jelenetek elbeszélésében jelennek tehát meg, ami egyfajta dokumentarista jelleget ad a versnyelvnek, szemben az érzelmi-gondolati leírás líraiságával. Például: „Anyám mesél, nagyapád negyvenhatban, / vagy mikor, nem tudom, de te tudod, mit / akarok mondani [...] nem akar engedelmeskedni a nyelv a szájában” (*Távvozó nyelv*); „most, hogy megint hosszú ideig / nem találkozunk, hogy emlékezzetek / rám, mondja, // és ezt is, és ezt is, rakosgatja ki az / ajándékait, régi tárgyakat, kendőket, / egyebet” (*Kivehetetlen formák*). Aztán itt-ott – megszakítva a történetmondás epikus jellegét – arra leszünk figyelmesek, hogy a gondolati versekre jellemző tézisek és költői kérdések sorakoznak a lirizált nyelv köntösébe öltöztetve, hasonlatok, megszemélyesítések színezik közelivé, érinthetővé a traumát: „A szavak jelentése vajon eléri értelmét? Vagy csak / csupán átfut a tudatán, mint a víz tetején a szél, ahogy / megborzolja észrevétlen a felszín, hogy ott vagyok” (*Szellő*); „Kedd, szerda, csütörtök, vasárnap egyetlen folyamként / áramlik át rajta” (*Egyetlenegy*); Sem merülés, sem felbukkanás, nem látszik / semmi. Csak valami hosszú, végtelen alvás, / legbelül az álmok el-ellobbanó képeivel.” (*Írisz*). Az epikus és lírai részek ilyenén váltakozása a *Halálgyakorlatok* című kötetben első olvasatra furcsa – zavarba ejtő – lehet a befogadó szá-

Fekete
Vince
Halálgyakorlatok

Magvető Kiadó, Budapest, 2022

mára; olyan kérdéseket vet fel, melyekre válaszokat csak a humánium legmélyén lehetünk. A halálhoz való viszonyulás két pólusa lehet ez (ami tehát egyben e könyv költészetének két pólusa is): a betegség, az öregség megélésében ki szenved inkább, a beteg vagy szerettei? Hogyan könnyebb elviselni: egyszerű és távolságtartó prózaisággal, vagy a megrendülést megengedő érzelmességgel? Pilinszky Popper Péternek – de egyben mindannyiunk számára – fejtette ki ezekre a kérdésekre

– fejtette ki ezekre a kérdésekre azt a választ, amely talán nem hízelgő a pszichológia tudományára nézve, de annál inkább választ ad a Fekete Vince verseiben megjelenő szorongató kérdésekre: „A valóságban – mondta Pilinszky –, az élet dolgainak többsége nem megoldható. Legfeljebb jól-rosszul elviselhető. Óriási a különbség közöttünk. Ti úgy gondoljátok, hogy az életben problémák vannak és megoldásokra van szükség, én meg úgy gondolom, hogy az életben tragédiák vannak, és irgalomra van szükség.” (forrás: <https://mindsetpszichologia.hu/pilinszky-janos-es-a-pszichologia-a-pilinszky-100-alkalmabol>)

A *Halálgyakorlatok* kötet versei tehát nemcsak elbeszélnek és ábrázolnak, hanem egy olyan általánosan emberi aktusra próbálnak választ adni, hogy lehet-e felkészült lélekkel elfogadni az emberi elme, az emberi élet határait – egy másik erdélyi költőt, Szilágyi Domokost idézve –, „mert van, van határ” (*Határok*). Talán napjainkra klisésnek számít a költészetben az emberi elme és test létezésének azt a fundamentumát felmutatni, amely a születés és az elmúlás közé szorult, mégis úgy gondolom, hogy Fekete Vincének sikerült a megöregedés, a demencia, az összetartozás, az elválaszthatatlanság, a gyász és az emlékezés aspektusait olyan versnyelvben feloldania, amely egyszerűségében (prózaiságában) mégiscsak újszerű, és nem adja meg könnyen magát a befogadói értelmezésnek.

A fürdővendég hite

Szálinger Balázs: Koncentráció

Kicsi, sárga kötet, apró betűvel, a szerző saját kiadásában. Érdekes és úttörő vállalkozása igyekszik saját utat találni (törni) magának a kiadók és a terjesztők által felhúzott koordináta-rendszerben. Alig több, mint 80 sűrűn szedett oldal, de minden forintot megér. Szerintem a tavalyi év egyik legjobb költői teljesítménye. Nézzük, miért!

Nemzedékéből talán Szálinger Balázs az, aki a legszerveesebb egységben látja a régi magyar irodalom és történelem (Zrínyi, Mikes) világát és a mai történéseket. Valahogy mintha szaktudósok belügye lenne sok minden, aminek mégis közvetlen köze van ahhoz, ami ma történik, azonban kevés ember képes egységes rendszerbe foglalni a különböző történéseket. Szálingernél ez a legtermészetesebben egyetlen folyamatot képez, és segít az olvasónak is megképezni ezt az egységet; ha ez az egység illúzió, akkor is jólesik, hogy reményvesztett fragmentáltság helyett szintetizáló látásmódot kapunk. Elburjánzott a konteó, az áltudomány, a paranoia: mindezekkel szemben tiszta és elfogulatlanul elemző tekintettel nézi a dolgokat. Ritka kincs ez manapság; józansága könnyen átragadhat az olvasóra.

A kötetben újra és újra felbukkan a mai politikai élet rajza („Itt minden tönkretéve lett. Majd újjáépítés helyett máshová huzalozva”, összegez például a *Műsor* című versben). Nem pártok mentén, nem egyetlen érdekcsoportra vagy emberre hártva a felelősséget, visszatérő mintázatokat lát, amelyek – tetszik, nem tetszik – meghatározzák az életünket. Neveket persze szükségtelen sorolni, ő sem teszi: jó érzékkel tapint egyszerre kortárs közösségi médiában és politikában is tapasztalható jelenségekre (*Kommentmezsei táncok*). Az ország állapotáról értekező vívómester persze egy picit mindany-

nyunk metaforája is: magához formált bennünket a közösségi média, és bizony volt már, hogy én is azon kaptam magam: egy igencsak szerteágazó és bonyolult kérdésről teszek könnyű kézzel nyilatkozatot. A dolgot persze vasosan ráérthetjük politikusainkra – de hát egy szint fölött nem megyünk egy szint alá, még akkor sem, ha mi nem vagyunk főnökök, ahogy az Esterházynál áll. Egy-egy oldalvágásból kiderül: igencsak sarkos véleménye van bizonyos dolgokról: „Krisztus se több már, / Mint egy Nők Lapja-dupla, *tele remek irodalommal*.” (Kiemelés tőle: SZB: *Haldokló csillag, óriásira nő*). Alig egy-két sorral korábban ugyanakkor egy erősen önkritikus megjegyzés árnyalja a képet: „nem tudok nem divatos lenni.” A cím egy új metaforikával gazdagítja, mélyíti a szöveget: a pusztulása előtt felfúvódó szupernóva a kereszténység (és az irodalom, sőt, talán megengedhető az általánosítás: az egész kultúra) kommercializálódásának metaforája. Bár a rendszert nem szokta nyíltan kárhozatni (hiszen ebben élünk), mégis, mintha éppen ez ellenében állt volna könyvkiadásban is saját lábára, elfogadott és ismert költőtől kivételes merészséggel.

A *Jánosnapon* című vers megidézi Pilinszky egyik legszebb művét, a *Harmadnapont*. „Feltelt a nap, és az ezzel járó fele / Lösséget elutasítók közt egyre-másra / Újabb élethosszok kerülnek kiosztásra.” Világképe enigmatikus amalgám: itt mintha a buddhizmus hatását is magán viselné, a szöveg azonban kellőképpen többértelmű ahhoz, hogy ne lehessen beskatulyázni. Annyit talán mondhatunk, hogy a modern vallássosság problematikája nagyon erősen foglalkoztatja az alkotót: különböző problematikus aspektusait nagyon érzékenyen és nagy láttató erővel jeleníti meg. Nem éri be készen kapott és leegyszerűsítő válaszokkal;

hasonlóan problematikus és izgalmasan őszinte a szeretethez való viszonya (*Öleléstan*). „Eszetlenül mennybe emelni soha és / Semmit. De vizsgálódní nem bűn, / Nézd félős bizalommal, / A szemed sarkából, / Tudományosan.” (*Boldogságérzet hajnalonta*).

A kötet ugyanakkor mérhetetlenül szelíd: nem hibáztat. Biológiai, ökológiai hasonlatokkal írja le gyakran, ami történik (lásd: *Agrársivatagok Békés megyében*), és ettől a téma (a magyar ugar'-hasonlat továbbírása, újraértelmezése) újszerű megvilágításba kerül. Egyfelől elveszíti a mára már igencsak közhelyessé és leegyszerűsítővé vált, sötét nyomort leíró, reményvesztett tematikát; másfelől pedig az ökológiai gondolkodást beemeli a költészetbe, izgalmas és újszerű módon. A televény is ökoszisztéma, annak is megvannak az élőlényei, amelyet azonban az emberi faj nem kultivál, meglehet, hogy a teljes rendszer szempontjából helytelenül. Az ember nézőpontja ugyanakkor menthetetlenül megváltoztatta a Föld arculatát – a feltöretlen földnek is megvan a maga funkciója a globális egyensúly fenntartásában. Ez társadalmunk problémáira úgy értelmezhető, hogy egyik bajunk a sok között, hogy nyugat-európai szemmel nézünk magunkra, akik, hát pedig, nem vagyunk azok. A másik baj az, hogy időnként elfelejtünk törekedni a nyugatias értékek követésére – mert jó nekünk az a langymeleg valami, ami van. Erre is utal a kötet: „De hát mikor is voltunk átütők / Utoljára? Ugyan már, mikor voltunk / Több, mint kedves jelenség?” (a beszédes *Az akció lefűjva* című, kötetkezdő versből). Sok szöveg alapélménye a folyamatos értékvesztés: deszakralizálódás, a múlt javainak pusztulása, pusztítása (mint például a *Kegyhelykilökődésben*). Más versek azonban egy saját belső értékrendet szegeznek szembe ezzel.

Ennek fontos összetevője Szálinger iróniája, amely szeszélyes és változó amplitúdójú. Szálinger arra is képes, hogy az irónia végtelen árnyalataiból kiválasszon egyet, amely egyedi

és összetéveszthetetlen. Ad segítséget az olvasáshoz, *Mélyelgő* című versében: „Ne bosszantson, ha bármi meztelen, / De válassz gyorsan fanyarsági szintet. / És jó lesz.” Van, ahol éppen csak érezhető ez az irónia, és van, ahol maró intenzitású. Ennek megállapítása szubjektív, hiszen az iróniának nincs írott jele – az az olvasóban képződik meg, izgalmas játékba vonva be társként a kötetet lapozgatókat. Van olyan verse, amely irónia nélkül egyenesen érthetetlen, már a címe is az: *Krisztus védi a hatalmaskodókat*, itt már a tolerancia és az empátia saját paródiájába csap át.

Ahány vers, annyi ötlet, számos tūpontos metafora; a versek a ma eseményeit tükrözik, múltbeli visszfényekkel. Az egyik legeltaláltabb motívum a trianoni veszteséget mint fantomfájdalmat jeleníti meg (*Vegyesvárosiakkal verődtem társaságba*). Így kerülhet a címlapra még csak jelzésszerűen, a hátlapra pedig jól kivehetően, ereszen egy kar, test és kézfej nélkül. *A fák* című versben például megfordítja az ereklyekultuszt – nem az emberek által tapogatott fadarabok, hanem maguk az emberek hordozzák a szentséget. Ha ateistaként nézzük, akkor is szent – csak akkor nem attól, hogy Krisztus vére van benne, hanem attól, hogy nyolcszáz éve a hívők szentként tisztelik.

Formája egyedi, időnként merészen rímel, a rímdefiníciók határait feszegetve, de nem mindig cseng és bong. Persze gondolatrítmusa mindenképpen van, örömmre azonban folytatja az életmű formacentrikus irányvonlát: akadnak klasszikus formájú szonettek is, a shakespeare-i fajtából (több ilyen is van, például a *Mikes Kelemen megbántják, de ez mindennapos*). „Átkunk, néném, hogy senki sem akarí, / s többek vagyunk, mint Isten állatkái.” Majdnem középkorias allúziókat keltő *couplet* (verszáró sorpár a shakespeare-i szonettben). Az Akárki a középkori moralitások embere volt – akkor, amikor az individualizmus még nem vette át az uralmat az emberkép felett. Ma már senki sem akarí – a szó mai értelmé-

Magánkiadás, 2022

ben: azaz, mi mindnyájan egyéniségek vagyunk („Én nem”, kiálthatjuk közbe a Monthly Python csoporttal). Bár ez uralkodó nézet, lehet ennek árnyoldala is. Sőt: van. A második sor mégis az emberi lét méltóságát hangsúlyozza a középkori felfogással szemben, amely Isten uralma alá hajtotta az embert. Mindenki dönthet, hogyan érti és dolgozza fel magában ezt a feloldhatatlannak tűnő ellentmondást. Tény, ami tény: „Régen egy nagy úthoz / Még térkép se kellett. / Elég volt csak a sereg után menni” (*Zrinyiújvári dal*).

Feladatunk úgy is metaforizálható, hogy alkossunk magunkban egy térképet – képezze le két dimenzióba a 3D-s világot. Az embernek legyen egy vázlata, amely alapján tájékozódik – még akkor is, ha az többé-kevésbé téves, pontatlan. „Még a hibás térkép is létezik.” (*Okfejtés a térképről*). Felszabadító üzenet ez a középponttalanság, a fragmentáltság és a mindenhol ömlő dezinformáció, és az agyunktól idegen algoritmusokkal irányító GPS-ek korában. Kényelmes a központokból ömlő, előemésztett helyzetjelzésre hagyatkozni – csak éppen nem juthatunk el velük sehová.

A fürdővendég-metaphora különösen kedves volt számomra a kötetből, hiszen Shakespeare

Szonettjeinek utolsó két darabja a beszélőt mint fürdővendéget jeleníti meg, aki egy gyógyfürdőben igyekszik megszabadulni a szerelem tüzetől; véletlen lehet, hogy itt is éppen a kötetzáró versben kerül elő (*Kék, kék, kék*), hiszen más összefüggést nem találtam: Szálinger munkája a sorozat meditatív, szemlélődő lezárását adja, az élet szépségeinek felvillantásával. Mikes Kelemen figurája mellett ez a vendégmotívum is azt a munkahipotézist veti föl, hogy sosem szabad beállni teljes szívből sehova (ugyanakkor az említett *Zrinyiújvári dal*ban mintha mégis ezt a fajta beleállást hiányolná – ami ma már talán lehetetlen is). A dolgok persze nem egyértelműek.

Reményteli költészetté teszi ezt a versanyagot szelídsége és empátiája, és az az értékcentrikus látásmód, amellyel odafordul a legkisebb jelenségek felé is. Picit érzek benne a Kosztolányi-féle esztétizálásból, de tényleg csak szemernyit. Felfénylik valami, ami nagy hiánycikk a kortárs költészetben: a legkevésbé sem sajnálja magát, de érzi és érti a többi embert. Kevesebb önsajnálát, több együttérzést és empátia: ha valami, ez talán segíthet. Úgy gondolom, a teljes kötetre érvényes az utolsó vers megjegyzése: „A szívig ér, nem a fogyasztóig.” (*Kék, kék, kék*).

Harmadnapon (2021; diófa, bronz; 31×84×7,5 cm)

„...úgy nézni a dolgokat, ahogy vannak”?

Kiss Ottó: A Kék Oroszlán bezár

Kiss Ottó méltán híres gyerekirodalmi munkáiról, olyan (szakmai díjakkal is elismert) kötetek fűződnek hozzá, mint például a *Csillagszedő Mária* és *A bátyám öccse*. Gyerekek számára élvezhetően és hitelesen írni nehéz vállalkozás, az pedig ritka adottság, hogy egy szerző a gyerekek és felnőttek korosztályát külön-külön is sikerrel tudja megszólítani. A különböző (kor)csoportokat érdeklő slágertémák (focikézikönyv, falupoétika) vagy éppen újdonságként ható ötletek (szociográfia-paródia, gyerek-nagyszülő kapcsolat) megragadása egy szerző sikerének csak kiindulópontja lehet. Ami igazán naggyá tehet egy életművet, az a nyelv mesteri kiaknázása, – amelyre Kiss Ottó munkásságában – mind gyerekeknek, mind felnőtteknek szóló irodalmi műveiben – számtalan példát találunk. Kiss Ottó 2022-ben napvilágot látott kötete, *A Kék Oroszlán bezár* régi és új, lassú, nyugodt áramlású, az emberi lélek mélységeit kutató novelláinak válogatása, és egyben (saját elmondása alapján) felnőtteknek szóló életművének összegzése.

A válogatáskötet mediális sajátosságából fakadóan a novellagyűjtemény ellenáll bármilyen felettes szempont szerinti értelmezésnek, nem lehet olyan átfogó narratívát találni, ami

keretbe tudná rendezni a szövegek különböző stílári és tematikai felépítését, ezért a kötet összhatására, az egyes szövegcsoportok jellegzetességeire fókuszálok. *A Kék Oroszlán bezár* novelláinak jelentős többségét a korábban kötetben megjelent és most némileg átdolgozott szövegek adják, amelyek izgalmas

kontextust teremtenek a beválogatott friss írásoknak, de a Kiss Ottó-életmű ismerői térben, időben és a narratív eljárások, stílusregiszterek terén a már ismert, bejáratottat kapják. A *Szövegetek*, a *Javrik könyve* és *A másik ország* című regényei (vitatottan: regénytriológiája), illetve az *Angyal és Tsa* novelláskötet történetei is Magyarország viharsarki miliójében játszódnak – a novellagyűjtemény egyes darabjaiban új hangsúlyokkal ez a 90-es és kora 2000-es évekbeli alföldi világ köszön vissza. Az elmúlt évtizedekben nagy számban jelentek meg Magyarországon az olyan, szociografikus jelleggel is bíró szépirodalmi művek, amelyek

a szegénységet (főként a magyar falu/kisváros konstrukciója mentén) tematizálják, mint Krasznahorkai *Sátántangó*, Borbély *Nincstelenek* vagy Háy *Mamikám* című regényei. Kiss vidéki életet megjelenítő novelláiban az emberekkel csak úgy megtörténik az élet, kiszolgáltatottak a saját sorsuknak, de szövegei távol állnak az irodalomszociográfiai olvasattól, inkább a valóság és az irodalom bonyolult viszonyát aknázzák ki. A kisvárosok, falvak

Atheneum Kiadó, Budapest, 2022

valósága tragikomikus és groteszk színezetet kap, az ismétlés, túlzás és fokozás alakzatai, valamint a szereplők totális beletörődése, sőt, optimizmusa elhárítják az események valószínűségét. A *Gyereknap* elbeszélője egy aknában lakik, ami csak azért problémás számára, mert „meg kell várni a kettős buszt, az hat ötvenkor jön, csak aztán szabad emelni az aknatetőt”, az *Ígyelmama* énnarátorának pedig még egy tárolókosárra sem tellik, de Candide-ra jellemző optimizmussal szemléli saját életkörülményeit, így az első blikkre társadalomábrázolónak tűnő szövegek túlmutatnak a valóságfestés szándékán: „Na most a diót belerakjuk a szemetesbe, látod, milyen jó, hogy nincs a kukának teteje!” A szövegek teret engednek a köznapi, irodalom alatti nyelvhasználatnak is, a kliséken, babonákon és trágár szavakon alapuló monológok és párbeszédetek hitelesek, fogékonyabbá tesznek a karakterek iránt, mint az általában papírra vetett tragikus-depresszív sorsábrázolás. „[Cs]ak a szívem rendetlenkedik néha, arra meg, ahogy Dombi doktor mondta, nincs orvosság. A tisztaszoba ajtófélfájára év elején, amikor itt járt a pap, felírtam a háromkirályokat, most is ott van az évszám meg a G+M+B, az véd engem a betegségtől, a szobát meg a víztől.” (*Zizi néni*)

Az olyan novellák mellett, amelyek a rendszerváltoztatás előtti és azt követő évtizedek kisvárosi/falusi közegét és sorstragédiáit elevénítik meg, egy másik nagyobb korpust alkotnak a metafizikai novellák, amelyekben transzcendens világok ékelődnek be a hétköznapi szegymezgyéjébe. Ezek a kötet legkidolgozottabb (ezzel együtt legjobb) darabjai, mind a régebbi novellák közül valók. Áthatják őket a mágikus realizmus hagyományát idéző tér-, atmoszféras és transzgenerációs történetképzés módoszatai, valamint szecessziós poétikai jegyeket is hordoznak: a különböző érzékszervekre egyszerre ható, taktilitással (fény- és hőmérséklet érzékelésekkel), hanghatásokkal (zeneszövegbetétekkel), képiséggel (színszimbolikával, érzéki leírásokkal) élő szövegek gyakran építenek az álomszerűség, a képzelőerő és a titok motívumára. A *Szárvo udvara*, a *Goldberg-levelek* vagy a *Wessenauerék kútja* nem véletlenül alkalmaznak gyerekelbeszélőket, a gyermeki fantázia mechanizmusa hívja életre a képzelőerőnek azt a fajta intenzitását, amely egy halott szimbolikus feltámasztásához vagy az idősíkok átlépéséhez

szükséges. A fikció és valóság határa olyan nyira rögzítetlen, hogy a két világ a szereplők számára szinte észrevétlenül, természetes módon rétegződik egymásra. Populáris irodalmi műfajokból (főként a horrorból) is merítenek ezek a novellák. Csak néhány példa azokra a zsánertoposzokra, amelyek megteremtik a vonatkozó szövegek kísérteties és feszült hangulatát: halottlátás, elhagyatott ház, titkos padlás, búzamező, kútba ereszkedés, égből hulló tárgyak, hirtelen megöregedés, stb. A szellemek ki-be járkálnak Kiss szövegvilágában, de nem a kísértettörténetek félelemkeltésre irányuló szándéka hívja őket életre, hanem a szöveg metaforikus üzenete: az élő és élettelen organizmusok egyaránt az emberi tudaton keresztül léteznek, a főszereplők a történetmondáson, az emlékeiken vagy gyermekkoruk helyszíneinek fizikai meglátogatásán keresztül jelen idejűvé merevíthetik a múlt (akár fiktív) pillanatait is. „Sokszor eszembe jutott az a régi nyár, de magamban csak másfél héttel ezelőtt idéztem fel igazán, akkor, amikor a városon keresztül vitt az utam. A Soperla-ház mellett leállítottam az autót. Kiszálltam, hogy megnézzem az épületet, s hogy néhány percre elmerüljek az emlékekben.” (*Goldberg-levelek*) Bár az énelbeszélőtől korábban megtudjuk, hogy Soperla Eszter tragikus balesetben elhunyt, a ház melletti búzamezőben, gyermekkoruk kedvelt helyszínén mégis rátalál a lányra, aki hozzáöregedett a halála óta eltelt időtartamhoz.

A gyakran alkalmazott énnarrációval személyes jellegűvé válnak az elbeszélések. A bensőségesség a *Felmenők* novellatrilógiában éri el a tetőpontot, amelyben Kiss Ottó saját családtörténetét hagyományozza tovább lányának (a novellacím alatt a *Lányomnak* mottó szerepel), de ha teljes mértékben elzárkózunk a szerző biográfiájának és intenciójának beemelésétől, akkor is valószínűsíthetően az apa az, aki elmeséli lányának egyes szám első személyben a családtörténetüket. A hétköznapi nyelvhasználatától sajátos nyelvi formulák alkalmazásával távolodik el az elbeszélői szöveg, mindezt azonban túlságosan átláthatatlanul, patetikusan teszi, másrészt a szöveg rácsfol bármelyik értelmezési lehetőségre: ha ténylegesen egy apa mesélne lányának, akkor nem egyes szám harmadik személyben nyilatkozna saját magáról („– Ha én egyszer meghalok és felmegyek a

mennyországba, vihetem majd az új biciklimet? – kérdezted édesapádtól nem sokkal hatéves korod előtt.”), ha pedig nem a szülő narrál, akkor egy omnipotens, idegen elbeszélőt kéne feltételeznünk, aki valahogyan mégis mindent tud a kislányról, de ez a beszédhelyzet szintén nem hiteles egy gyerekhez intézett intim monológ felől nézve.

Kiss remek érzékkel sűríti vagy hagyja el a történetvezetés szempontjából fontos információkat, az elliptikus narrációtechnika használatával lehetővé teszi az olvasó és a szöveg közötti folyamatos nyomozójátékot. Ahogy a ciklikus elbeszélésstruktúra alkalmazásával is: a novellák elbeszélői sokszor már az első bekezdésben felvezetik a történet végén elhangzó csattanót, aminek felismeréséhez azonban – a megfelelő információadalekok hiányában – csak a novella végére jut el az olvasó. Így működik egy másik kiterjedtebb szövegcsoporthoz is, amely alternatív, negatív jövőképi világokat fest le. Az *Önkéntesek* című disztópia szüzséje szerint egy újonnan kibontakozó, erőszakos elnyomáson alapuló szervezet úgy toboroz magának alattvalókat, hogy gyerekeket raboltnak el olyan ártatlan emberekkel (új tagokkal), akiknek szintén elrabolták a gyerekeit, így azok utódaik visszaszerzéséért

bármire képesek lesznek. A novella első mondatának jelentőségére („Az öreg tanár akkor már legalább egy hete a csoporttal tartott.”) az utolsó bekezdés elolvasása után döbbenünk rá. Már a novella első mondata rávilágít a kezdetben mellékszereplőként körvonalazódó karakter fontos szerepére, és az időbeliség hangsúlyozása is lényeges szerepet játszik a cselekmény alakulásában.

Kiss Ottó remek prózatechnikai megoldásokkal él, és izgalmas szövegvilágokat teremt. Érdekes más-más olvasásmódokkal és szempontrendszerrel közelíteni az egyes novellák felé, amelyek többségénél nem a cselekményen vagy a témán van a hangsúly, hanem a mindenkorit, az élet kérdéseit, az örök igazságokat tematizálják egy-egy szereplő sorsán vagy egy egyszerű történet narratíváján keresztül. Hogy az egyik novella szereplőjét, Zimmermann bácsit idézzem: „tudjátok, fiúk, semmi nem ellensége annyira a természetnek, mint úgy nézni a dolgokat, ahogy vannak.” (*Wessenauerék kútja*) Az olvasó érzi, hogy a szüzsé mögött valami fontos, valami komoly és hátborzongató húzódik, de ez az érzés csak diffúz gondolat marad, megfoghatatlan és formátlan benyomás.

Madár (2019; egzotikus fa; 77×34×15 cm)

Mátrix újratöltve

Regős Mátyás: Lóri és a kihalt állatok

A „Regényes természet” tematikus ifjúsági regénypályázaton első díjat nyert, *Lóri és a kihalt állatok* című alkotása felkavaró olvasmány, és itt nem, illetve nem elsősorban a könyv úgynevezett üzenetére gondolok, hiszen ahhoz képest, ami a csapból is folyik, nem igazán mond újat a regény főszereplő-narrátora, Lóri sem, amikor így hívja fel osztálytársai figyelmét a közelgő világegésre: „Aki szereti a katasztrófafilmeket, sokat spórolhat a mozijegyen, pár év, és elég lesz az ablakon kinéznie.” Noha a szituáció, melyben ez az kijelentés elhangzik Lóri szájából, bizonyos szempontból a regény egyik csúcspontjának is tekinthető, személyesen nekem azért is érdekes, mert a kiselőadást hallgató osztály reakciója azt az élményt is pontosan tükrözi, amit a regény elolvasása (be-lőlem) kivált(ott): „Az osztálytársaim megtapsoltak, volt, aki füttyentett is a végén...” Ugyan a narrátor pozíciójából adódóan az osztálytársak érzéseiről nem tájékoztat(hat)ja az olvasót, megkockáztatom, hogy Lóri előadásának nem az üzenete volt az, ami ezt az ovációt kiváltotta, hiszen arra – ha a hallgatók valóban átértézték volna a klímaváltozás következményeinek súlyosságát – az egyetlen adekvát válasz a letargikus néma csend lett volna. Valószínűbb, hogy Lóri inkább a jóslat stílusos tálalásának köszönhette ezt a fogadtatást.

A *Lóri és a kihalt állatok* ereje tehát egyfelől az olvasót könnyen magával ragadó beszédmódjában, másfelől pedig a szöveg sokrétű poétikai felépítettségében rejlik. Ahogy Regős *Tiki* című első regényében (de érdekes összecsengések fedezhetőek fel akár a szerző első verseskötete, a *Patyik Fedon életével* összeolvasva is), itt is egy traumatizált, az osztályközösségbe nehezen illeszkedő, ugyanakkor meg lehetőségen fejlett (ön)reflexiós képességekkel rendelkező kiskamasz fiú a szöveg elbeszélője.

A két kisregény közötti rokonság emellett a szövegek hasonló eljárásaiban is tetten érhető. Míg Erdős Vili (*Tiki*) a Kenéz tanár úr által „büntetőfeladatként” adott fogalmazások által dolgozza fel barátjának elvesztését, addig a *Lóri...* esetében a cselekménybe ékelődő álmok segítik a főszereplő-narrátort a személyiségfejlődésben. Ugyanakkor míg a *Tiki* esetében a halál kimondása mint a traumafeldolgozás első lépése voltaképpen pozitív kicsengésűvé teszi a regény befejezését, addig a *Lóri...* esetében ez a fajta feloldozás inkább csak látszólagos. Noha a főhős gyógyulásával, a Pannival való bontakozó szerelemmel és a zárkózott fiú osztály előtt sikert arató performanszával Regős a kiindulópontból képest egy épp pozitív periódusban zárja rövidre Lóri történetét, a főhős/elbeszélő permanens hőemelkedéssel járó betegsége és a globális felmelegedés elkerülhetetlen következményei között tetten érhető allegorikus összecsengés nyomasztóan sötéten vetül rá Lóri tavaszi „újjászületésére”. Alig oldódik meg valami, holott trauma akad bőven. Lórinak – barátai nemigen lévén – a kedvenc időtöltése, hogy kihalt állatokról olvas, ennél fogva kortársaihoz képest jóval tájékozottabb a klímaváltozást illetően is. Ugyan érezhetően szorong is emiatt, részben talán ennek is tudható be, hogy az álmaiban megjelenő kihalt állatok minduntalan az emberiség kollektív felelősségéről beszélnek saját kihalásuk vonatkozásában, a regény tétje mégsem az, hogy hogyan válik egy a biológia iránt érdeklődő, visszahúzódó kiskamasz Greta Thunberggé. Ebből a szempontból fontos szerepe van annak, hogy Lóri nem önként, hanem a biológia-tanár nő kérésére vállalta a kiselőadást, melynek keretében az írás elején idézett részlet elhangzott, és ha már elvállalta, nem azért készült fel rá alaposan, mert bármiről meg akarta volna győzni osztálytársait, motivációja

sokkal prózaibb: „Panni előtt nem éghetek le.” A klímaváltozásból következő világvége tudat ilyen értelemben tehát éppúgy inkább csak díszlete, megváltoztathatatlan körülménye Lóri életének, ahogy édesanyja halála is: feldolgozhatatlan, együtt kell élni vele. Ha tehát trauma- vagy fejlődésregényként akarjuk olvasni a *Lóri...*-t, ezeknél jóval absztraktabb dolgot kell keresnünk, ha egy kevésbé öncélú választ akarunk kapni arra a kérdésre, hogy miért ettől eddig tart ez a szöveg, mint hogy egy tanévet ölel fel a cselekmény, ami véletlenül éppen egybesik Lóri megbetegedése és gyógyulása között eltelt idővel. Vagyis honnan hova akar eljutni a *Lóri és a kihalt állatok*? Hogyan lesz Edmondanteszből Montekrisztó?

Az, hogy a két egér Lóri életébe való bekerülése keretezi a történetet, azon túl, hogy a rend helyreáll azzal, hogy az első fejezetben elpusztult egér helyett családja egy új, immár nem „rendhagyó viselkedésű” egérrel lepi meg, egyéb konzekvenciákkal is jár. A betegeskedés következtében a tanév jelentős részét otthon töltő Lóri édesapja alig van jelen életében, mert folyton dolgoznia kell, hogy el tudja tartani három gyereket. Miki (Lóri bátyja) teljes erőbedobással azon dolgozik, hogy tönkretégye saját életére vonatkozó kilátásait, Éva (nővére) pedig, noha igyekszik betölteni Lóri számára az anyaszerepet, az egyetlen és a házimunka erejének nagy részét felemésztik. Lórinak Edmondanteszhez fűződő barátsága saját „rendhagyó viselkedésének” az egérben való visszatükröződése mellett tehát elsősorban abban áll, hogy úgy érzi, az egér odafigyel rá, meghallgatja. Azután, hogy az egér elpusztul, Lórinak nem marad barátja. Pontosabban marad egy: az olvasó. Regős ugyanis jól láthatóan mindent megtesz azért, hogy már az első oldalakon elnyerje az olvasó együttérzését Lóri számára. Nem csak arról van szó ugyanis, hogy Lóri fent említett tulajdonságaival eleve szá-

mot tarthat a szimpátiánkra, de azzal, hogy az Edmondanteszsel való mély barátságát bemutató első fejezetben önmagát idézve felsorolja mindazokat a dolgokat, melyeket csak és kizárólag Edmondantesznek árult el, az olvasó tulajdonképpen akarva-akaratlanul is belekényszerül az egéréhez hasonló bizalmi szerepbe, akinek a halálát követően ő marad az egyetlen, aki *tényleg* figyel rá. Aki meghallja azt is, amikor Lóri magában beszél, illetve lehetősége van arra is, hogy – szemben Évával, aki, amikor Lóri elmeséli neki álmait, sokkal inkább saját traumáit vetíti beléjük – Lóri álmait Lóri életére vonatkoztatva értelmezze.

Álmaiban Lóri az „emberi tevékenység” következtében kihalt állatok egy-egy példányával beszélget, akik elbeszélik neki kihalásuk történetét, majd – az utolsó álm kivételével – hirtelen eltűnnek. A séma tehát szituatívan és tartalmilag is kötött, az álmok között eltérés csak a beszélő felek egymáshoz való viszonyában érhető tetten. Egyfelől abban, hogy Lóri álmáról álmora egyre jobb megítélésnek örvend a kihalt állatok részéről, másfelől – az előbbitől nem függetlenül – abban, hogy ki áll a figyelem középpontjában. Ha az álmokat egymás mellé tesszük, szembevetjük, hogy Lórinak nemcsak a tudása egyre több az adott állatról (a Holdkarmúnak még a fajtát sem tudja belőni, míg a Smilodon populátorral már vitába is száll kihalásának okait illetően), de egyre magabiztosabbá és reflexívebbé is válik (tudja például, hogy álmodik), míg az utolsó álomra (*Bozótpatkány és a tenger*) egészen átveszi a főszerepet. Itt már sokkal

inkább ő van a figyelem középpontjában, ami nyilvánvalóan nem független attól sem, hogy ez az álm az arcüreggyulladásból való felépülése, pontosabban a műtét utáni éjszakára esik. Lóri tehát nemcsak fizikailag gyógyul meg, hanem a Bozótpatkány segítségével megtanul önmagára, befelé figyelni, ami egyszersmind azt is jelenti, hogy immár nincs szüksége az olvasó figyelmére.

Végül érdemes szót ejteni Lóri betegsége és a klímaváltozás egész regényen végigfutó

Móra Kiadó, Budapest, 2022

allegorikus párhuzamáról, mert bár a regény zárlata meglehetősen pozitív végkicsengésű (gyógyulás, visszatérés az iskolába, beszélgetés Pannival, sikert arató kiselőadás, új egér, tavasz), ez az, ami meggátol abban, hogy felhőtlenül örülni tudjunk Lóri sikereinek. A Lóri teste és a bolygó állapota közötti párhuzam már a regény elején megképződik a láz és a globális felmelegedés egymásra írásával, aminek következtében az álmokban megjelenő kihalt állatok állításaival összhangban egyre erősödik az olvasóban az az érzés, hogy ami Lórinak a betegség, az a bolygónak az ember. Lényegében tehát nem állít mást, mint amit a Mátrix Smith ügynöke is mond Morpheusnak: „Szeretném megosztani önnel, mire jöttem rá az ittlétem során. Akkor döbbsentem rá, amikor osztályozni próbáltam a faját. Ráébredtem, hogy önök valójában nem emlősök. Minden emlős ezen a bolygón ösztönösen természetes egyensúlyra törekszik a környezetével, kivéve magukat, embereket. Letelepdednek valahová, és addig szaporodnak, míg fel nem élük mind a természeti erőforrásokat, és azután csak úgy képesek fennmaradni, ha új területeket foglalnak el. Van egy másik organizmus is ezen a bolygón, mely ugyanígy viselkedik. Tudja, melyik? A vírus. Az emberi faj egy betegség, a bolygó rákosodása.” Az, hogy Lóri az arcüregleszívása közben a csövön keresztül a tálba csordogáló vérrel keveredő váladékról

a gleccserek és a sarkvidéki jégmezők olvadására asszociál, még inkább megerősíti azt az olvasatot, hogy az ember kihalásával fenyegető klímaváltozás voltaképpen nem más, mint a Föld mint élő szervezet immunreakciója az „emberi tevékenység” okozta károk begyógyítására. Ez a képzet pedig a regény zárlatára is rányomja a bélyegét, mert noha Lórinak – a Mátrix Neójához hasonlóan – sikerül felszabadítani is elméjét, ennek csupán individuálisan van jelentősége, Lóri ettől még nem válik az emberiség megmentőjévé. Nem oldja fel ezt a konfliktust: Lóri ugyan saját személyes csatáját még megnyerte, de az emberiség a háborút már elvesztette.

Ebből következően a regény műfaji besorolása is kérdéseket vethet fel, amennyiben egy ifjúsági regénnyel kapcsolatban talán nem jogtalan egy olyan elvárás, hogy felmutasson valamiféle megküzdési stratégiát azokkal a témákkal kapcsolatban, melyeket felvet, miközben vannak olyan kissé didaktikus futamok is a szövegben, melyekre leginkább épp ez a műfaji besorolás szolgálhat mentségül, gondolok itt például a Holdkarmú által előadott ballada felesleges lefordítására. Ezzel együtt is a *Lóri és a kihalt állatok* jól átgondolt, egy kiskamasz nemi érésebből fakadó szorongásait hitelesen ábrázoló, komplex és kompakt, magával ragadó kisregény.

A megmaradás példája

Farkas Gábor: Magyarok Moldvában

A véletlen úgy hozta, hogy az elmúlt esztendőben többször is kezembe kerültek a moldvai magyarsággal foglalkozó kiadványok. Sarusi Mihály hetvenes évekre visszatekintő útirajzai mellett Iancu Laura és Farkas Gábor művei adtak ízelítőt a csángó-magyar kultúrából. Farkas Gábor 2021-ben két könyvében is foglalkozott a témával. „*A beavatott olvasó*” című kötet csupán néhány írás erejéig érinti a kérdést, a „*Magyarok Moldvában*” című munka azonban már mélyebb elemzését adja a Kárpátokon túl élő népcsoport sorsának, történelmi múltjának, hagyományainak, és külön hangsúlyt helyez az irodalmi-kulturális emlékek bemutatására is. Bár – mint azt Bertha Zoltán is megfogalmazta a könyv fülszövegében –, jelen kiadvány „*e hányatott és sorvadó népcsoport főként egyház- és vallástörténeti, ekkleziasztikai és irodalomtörténeti hagyományainak az összefoglaló értelmezésére vállalkozik*”, átfogó képet kapunk a történelmi előzményekről is.

A kötet első fejezete a magyarság eme szórványhelyzetbe taszított töredékének múltjával ismerteti meg az olvasót. A dolog azért is izgalmas, mert már az eredet is számtalan kérdést vet fel, ráadásul a román politika is folyamatosan kísérletet tett a moldvai magyarság asszimilálására, illetve megkísérelte „*lehazudni az etnikai térképről*” ezt a sok-sok próbát kiálló népcsoportot, így rendkívül nehéz tiszta képet kapni a történeletről.

A szerző sorra veszi az eredettel kapcsolatos nézeteket, elméleteket. Az egyik verzió szerint az Etelközből a Kárpát-medencébe vándorló magyarság leszakadt részei lennének a moldvai csángók. Ezt a hipotézist azonban erősen megkérdőjelezi, hogy a térség századokon át felvonulási terep volt – besenyők, úzok, kunok, tatárok és törökök pusztították a vidéket.

A másik elképzelés a kun eredet mítosza, ám ennek erősen ellentmond, hogy a magyarság jelentős ideig harcban állt a kunokkal.

A következő két feltevés már abból indult ki, hogy a Kárpátokon belülről kivándorló magyarokról van szó. Az egyik változat a huszita mozgalmak idejére teszi ezt a kényszerkivándorlást, Farkas Gábor szerint azonban ennél hihetőbbnek tűnik Makkai Sándor felvetése, miszerint a XIII. században a Domonkos-rend által elkezdett hittérítés lehetett a történet gyökere. Radu Rosetti román történész is tudatos kitelepítést vél fölfedezni az események mögött. Szerinte egyfajta határőrizeti feladat állhat az eset hátterében.

A csángó elnevezés eredete sem teljesen egyértelmű. Az ezzel kapcsolatos kutatások eredményeit is feltérképezi a szerző – figyelembe véve és ütköztetve a különböző álláspontokat.

A továbbiakban a moldvai magyarok sorsának alakulását vázolja fel. A tények egyértelműen azt igazolják, hogy a mély vallásosságnak komoly szerepe volt abban, hogy ez a népcsoport át tudta vészelné az évszázadok megpró-

Napkút Kiadó, Budapest, 2021

báltatásait. A milkói és szeretvásári püspökség – mint a nyugati (római) kereszténység legkeletibb végvára – hosszú időn keresztül támogatást tudott biztosítani.

Farkas Gábor azonban arra is rávilágít, hogy adódtak bőven válságos pillanatok. Volt idő például, amikor a paphiány és a román nyelv fokozódó térnyerése veszélyeztette az ott élők megmaradását. Ekkor *„a népi vallásosságban találták meg a hivatalos egyházi élet hiányosságainak pótlását”*. Mindemellett – miként azt a szerző is kiemeli –, *„a hitűkhöz (...) ragaszkodó moldvai magyarok számtalan panaszlevelet írtak a Szent Kongregációhoz, hogy az gondoskodjék anyanyelvükön tudó papokról”*.

A mádéfalvi veszedelem néven elhíresült tragédia azonban *„a szó szoros értelmében »vértömlesztés«*-t biztosított a megfogyatkozott népcsoport számára.

Farkas Gábor felhívja a figyelmet arra a kevesek által ismert tényre is, hogy 1848-ban a Batthyány-kormány tervet készített a moldvai magyarság megsegítésére, Bem tábornok pedig a harcokba is szeretne volna bevonni a Kárpátokon túl élőket, amikor az Ojtozi-szoroson áthatolva betört a területre.

Fölvázolja azt is, hogy 1861-ben megalakult a Szent László Társulat, amelynek *„célja a hazától elszakadt magyarok gondozása volt”*. A két világháború között pedig felvetődött, hogy a határokon túl élő magyarok egy részét Magyarországra telepítsék. Később – a háború alatti években – voltaképpen ennek eredményeként telepítettek a Dél-Dunántúlra 15.000 bukovinai székelyt.

A kötet második fejezete a moldvai magyarság irodalmi emlékeit tárja fel. Elsőként Petrás Ince János nevét említi a szerző, aki elvülhetetlen érdemeket szerzett azzal, hogy *„85 csángó-magyar népdal szövegét gyűjtötte össze”* a XIX. század közepén.

Szép emléket állít Farkas Gábor a jeles népköltőnek, Lakatos Demeternek is, akinek írásaiban *„az északi csángókra jellemző nyelvjárási sajátosságok figyelhetők meg”*, s akinek munkáira már Dsida Jenő is felfigyelt. Emellett külön szakaszban foglalkozik a Bákó megyei Klézsen élő és alkotó Duma-István András költészeté-

vel, valamint Gábor Felícia csángó életképeket felvillantó kisprózáival.

Kiemelten fontos szerepük van ezeknek az alkotóknak, hiszen egyrészt azt erősítik, hogy *„a moldvai csángómagyaroknak vannak már íróik”* – idézi a szerző Ferenczes István gondolatait –, másrészt ezek az alkotók rendkívül ízes nyelven szólnak az olvasóhoz, s bár elsősorban azokat szólítják meg, akiknek leginkább szükségük van rá, hogy identitásválsággal küzdő világunkban megőrizzék nyelvüket, múltjukat, önzonosságukat, de megszólítják az óhazában élőket is, hiszen felmutatnak egy sajátos nyelvi zamatot, amivel a köznapokban aligha találkozunk.

A fejezet utolsó szakasza a csángóföldi költődésű jeles költő, Iancu Laura írásművészetét veszi górcső alá, akinek a költészetében szintén *„felbukkan a csángó identitás meghatározottsága”*, de ez messze túlmutat a hagyományos értelemben vett patriotizmuson. Sokkal inkább önmarcangoló létösszegzés és korkritika. Verseinek ihletője *„az elhagyatottság érzésével való szembesítés”*, de erősen kidomborodik műveiben a létezés-elmúlás örök kérdése, a hit, a szakralitás, az Isten-keresés motívuma is.

A moldvai magyarság fennmaradása, nyelvének, hitvilágának megőrzése szinte csodaszamba megy. E kötődés erősségét kitűnő – s egyben figyelmeztető – példával vetíti elénk a szerző, amikor Weöres Sándor és Kovács István párbeszédét idézi. Eszerint a Moldvából hazatérő Kovács István sajnálkozva fejtegette, hogy *„A csángók ma már csak suttogva szólnak magyarul.”* Mire Weöres így válaszolt: *„Attól tartok, hogy ők még mindig suttogni fogják ezt a nyelvet, amikor itt már rég nem beszélük”*.

Farkas Gábor a tőle megszokott körültekintő figyelemmel és elhivatottsággal vizsgálja a moldvai magyarság múltjával és jelenével kapcsolatos forrásokat. Szembesíti az olvasót a vitatott felvetésekkel – átfogó képet adva az egyháztörténeti, nyelvi-etnikai és néprajzi vonatkozásokról is. A Kárpátokon túli terület magyar nyelvű irodalmának bemutatása pedig egészen újszerű kezdeményezés, hiszen ezzel a kérdéssel ilyen átfogóan még senki sem foglalkozott. Munkáját így bátran nevezhetjük hézagpótlónak.

Szem (2021; cseresznyefa, bronz; 27×9×12 cm)

Az előző számunk tartalmából

Grecsó Krisztián, Farkas Wellmann Éva, Vári Fábián László, Jenei Gyula, Kiss Judit Ágnes, Szabados Attila, Karácsonyi Zsolt, Banner Zoltán versei

Kontra Ferenc, Szilágyi-Nagy Ildikó, Lackfi János, Szakács István Péter prózái

Beszélgetés Szakács István Péterrel

Dávid Ádám gyerektörténete a *Papírhajó* rovatban

Tanulmányok az eltűnt kistelepülési és kisvárosi zsidóság történetéről

Interjú Lonovics László képzőművésszel

Márton László *Nibelungok* című drámájának befejező része

Kritikák Nádas Péter, Grecsó Krisztián, Egressy Zoltán, Lackfi János, Banner Zoltán könyveiről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrassy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@gmail.com; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

Képszerkesztő, laptervező: Lonovics László

Korrektor: Halmi Tamás

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft.

Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.